

Dildora Karimova, Dilorom Namozova

**MUSIQA O`QITISHDA INNOVATSION-
PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR**

Oquv qo`llanma

O`zbekiston Respublikasi
Oliy va o`rta maxsus ta`lim vazirligi

Tuzuvchilar: Karimova Dildora Anvarovna
Namozova Dilorom Tursunovna

MUSIQA O`QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

*Oliy, o`rta mahsus ta`lim muassasalari va
Umumta`lim maktablari uchun*

Karimova Dildora Anvarovna, Namozova Dilorom Tursunovna

Musiqa o`qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalar: Oliy, o`rta mahsus ta`lim muassasalari va umumta`lim maktablari uchun o`quv qo`llanma/O`zR Oliy va o`rta mahsus ta`lim vazirligi. N.,-2014.128b/

Mazkur o`quv qo`llanma bakalavr ta`lim standartlariga kiritilgan «Musiqa o`qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar» fanini o`zlashtirishda hozirgi pedagogik texnologiyalarni musiqa darslarida yangi, zamonaviy texnologiyalarni qo`llash, ijodiy jarayonni tashkil etish, umumta`lim maktablari musiqa darslari ishlanmalari va darsdan tashqari musiqiy mashg`ulotlar stsenariyalari xaqida so`z yuritilgan.

Darslik uzluksiz ta`lim tizimining musiqiy ta`lim yo`nalishi, xususan umumiy o`rta ta`lim muassasalarida va umumta`lim maktablarida faoliyat olib borayotgan o`qituvchilar va pedagogika oliy o`quv yurtlarning talabalari uchun mo`ljallangan.

M u h a r r i r:

B.G`Azimov – pedagogika fanlari.nomzodi, dotsent

T a q r i z c h i l a r:

F.N.Xalilov - pedagogiga fanlari doktori, professor

N.Nazarov - filologiya fanlari nomzodi, dotsent

KIRISH

Agar bolalar erkin fikrlashni
o`rganmasa, berilgan ta`lim
samarasi past
bo`lishi muqarrar.

I.A. Karimov

O`zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida barcha sohalarda siyosiy – iqtisodiy o`zgarishlar bo`lgani kabi xalq ta`limi sohasida ham katta o`zgarishlar ro`y berdi. «Ta`lim to`g`risidagi» qonun, «Kadrlar tayyorlash» Milliy dasturi»ni ro`yobga chiqarish sifat ko`rsatkichi bosqichiga kirdi. Respublikamizda ta`lim sohasiga davlat darajasida berilayotgan e`tibor va bu sohada amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida talaba-o`quvchilarning ta`lim va tarbiya olishlariga keng imkoniyatlar yaratib berilganligida namoyon bo`lmoqda. 2012 yilning 16-17 fevral kunlari Toshkent shahrida bo`lib o`tgan “Bilimli va aql-zakovatli etuk avlodni tayyorlash- mamlakatni barqaror rivojlantirish va modernizatsiyalashning muhim sharti” mavzusidagi Xalqaro konferentsiya qatnashchilari bu sohada amalga oshirilayotgan ishlarni e`tirof etishgani ham buning yaqqol dalilidir.

Davlat ta`lim standarti, o`quv dasturi, yangi avlod darsliklarini yaratilishi hamda madaniy rivojlanishni yuqori bosqichlarga ko`tarish, jaxon hamjamiyati safidan munosib o`rin egallashga yo`naltirilgan ezgu maqsadlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Yangi ta`lim standartlarni o`zlashtirish mustaqil fikr yuritishga undash, yangi texnologiya asosida ish olib borish bevosita o`qituvchi faoliyatiga bog`liqdir. Ta`lim samaradorligini oshirish, davlat ta`lim standartlarining bajarilishini ta`minlash, ta`limning sifat ko`rsatkichini kafolatlashda zamonaviy pedaagogik texnologiya hal qiluvchi omillardan hisoblanadi.

O`quv qo`llanmaning asosiy maqsadi oliy o`quv yurti talabalariga umumta`lim maktablari musiqa darsi va darsdan tashqari musiqiy mashg`ulot ishlarida, o`quv jarayonida davlat ta`lim standartlarining bajarilishida ta`lim samaradorligini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o`quv jarayonida qo`llash, o`quv mehnatini amalga oshirishda, o`qituvchi va o`quvchini izlanishga, o`z ustida ishlashga undaydi.

Ushbu darslikda musiqa o`qitish jarayonida musiqiy pedagogik mahorati tarkibi o`z ichiga oladigan badiiy musiqa, musiqiy san`at mazmunida shaxsni axloqiy estetik va tinglash madaniyatini shakllantirish, o`quvchilarni ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda o`yin holatini qo`llash, o`quvchilarni mustaqil tayyorlashda malaka ko`nikmalarni shakllantirish, pedagogik ijodkorlik, o`quv tarbiyaviy vazifalarni echishda va musiqiy ta`limni o`rganishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish, musiqa darslarida musiqiy muloqat jarayonini tashkil etish, musiqa fanining boshqa fanlar bilan bog`liqligi xaqida suhbat, innovatsion pedagogic texnologiyalar yordamida musiqiy ta`lim samaradorligini oshirish, dars ishlanmalari va umumta`lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg`ulotlar stsenariyalari xaqida uslubiy tavsiyalar berilgan.

Shuni aytib o`tish kerakki, respublikamizda yangi pedagogik texnologiyalar, Ta`lim innovatsiyalar to`planilib ular ichida ish faoliyatimiz uchun eng samarali tajribalar, sinovdan o`tkazilib biz o`qituvchi amaliyotchilar uchun ijodiy faoliyatlariga yordam berish maqsadida pedagogik texnologiyalarni o`rganish va amalda joriy etish kurslari tashkil etildi. Pedagogik texnologiyalarni o`quv jarayoniga tadbiq etish bo`yicha seminarlar, treninglar o`tkazilyapti.

Ilg`or pedagogik texnologiyalarni amalda qo`llash tajribalarini taxlil etish, umumlashtirish, ommalashtirish bo`yicha tavsiya, qo`llanmalar yaratildi.

Jumladan: J.G.Yuldoshev, S.A.Usmonovlarning «Pedagogik texnologiya asoslari»; R.J.Ishmuxammedovning «Innovatsion texnologiyalar yordamida ta`lim samaradorligini oshirish yo`llari»; U.K.Tolipov, M.Usmonboevalarning «Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari»; N.N.Azizxodjaevaning «Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat» kabilardir. Ushbu qo`llanmalarda o`quvchiga bilim berishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo`llash va ularni o`quv jarayoniga joriy etish mexanizmlari ochib berilgan.

«Musiqani o`qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalar» o`quv qo`llanmasida dars ishlanmalarini, mavzularni yoritilishida yuqorida ko`rsatilgan o`quv qo`llanmalardan keng foydalanildi.

IBOB. Musiqa madaniyati o`qituvchisining musiqiy

pedagogik mahorati.

1§ Pedagogik ta`lim-tarbiya jarayonida o`qituvchining faoliyati.

Zamonaviy o`qituvchi – kelajak bunyodkori, yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiyalarning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ`ibotchisidir.

“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, “Ta`lim to`g`risida»gi “O`zbekiston Respublikasi Qonunlari asosida milliy tajribaning taxlili va ta`lim tizimida jaxon miqyosidagi yutuqlarga tayanib yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo`ljalni to`g`ri ola bilish, istiqbol vazifalarini ilgari surish va xal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo`naltirishda pedagog mahorati alohida o`rin tutadi.

Milliy dasturda ko`zda tutilgandek, zamonavaiy axborot texnologiyalari va kompyuterlar mukammalashib, o`quv jarayoniga tatbiq etib borilyapti.

O`qituvchining pedagogik mahorati – o`quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo`naltirish, talaba- o`quvchilarda dunyoqarash qobiliyatini shakllantirish, jamiyat uchun zarur bo`lgan faoliyatga moyillik uyg`otish asosiy vazifalardan hisoblaniladi.

Pedagogik maqsadning o`ziga xosligini quyidagilarda bilish mumkin:

Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya`ni pedagogik faoliyatning natijasi jamiyat manfaatlari bilan bog`liqdir. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo`naltirilgan. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligi (ketma-ketligi)ni ta`minlaydi. Bir avlod tajribasini, ikkinchi avlodga o`tkazadi, ijtimoiy tajriba orttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro`yobga chiqaradi.

Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o'z faoliyati maqsadini va unga erishish yo'llarini aniq tasavvur qilishi hamda bu maqsadga erishish o'quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglata olishi zarur. Gyote ta'kidlaganidek: «Ishonch bilan gapir, ana shunda so'z ham, tinglovchilarni mahliyo qilish ham o'z-o'zidan kelaveradi».

Pedagogik ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki, pedagog maqsadi doimo o'quvchi kelajagi tomon yo'naltirilgan bo'ladi. Buni anglagan holda mohir pedagoglar o'z faoliyatining mantiqini o'quvchilar ehtiyojlariga muvofiq holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasining tub mohiyati ham ana shundan iborat.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining o'ziga xosligi o'qituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini to'la anglab, o'z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarining «o'sib», uning pedagogik nuqtai nazariga aylanishi;
- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondashishi;
- o'quvchilar qiziqishlarini e'tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xosligi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

Inson o'zining alohida xususiyatlariga ega bo'lgan, ro'y berayotgan voqealarni idrok qila oladigan va ularga o'zicha baho beradigan takrorlanmaydigan faol mavjudotdir. Psixologiyada ta'kidlanganidek, har bir shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o'z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bo'lgan ishtirokchisi hamdir.

Pedagog doimo o'sib-o'zgarib boradigan inson bilan ishlaydi. Ularga yondashishda bir xil qolip, shakllanib qolgan hatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.

O'quvchilarga pedagogdan tashqari, atrof-muhit, ota-ona, boshqa fan o'qituvchilari, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy hayot ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham pedagog mehnati bir vaqtning o'zida jamiki ta'sirlarga va o'quvchilarning o'zida paydo bo'lgan fikrlarga tuzatishlar kiritib borishni nazarda tutadi.

O`quvchi shaxsiga doimo ijobiy-axloqiy ta`sir ko`rsata oladigan kishigina haqiqiy tarbiyachi hisoblanadi. Bunga erishish uchun pedagog o`zining axloqiy sifatlarini doimo takomillashtirib borishi talab etiladi.

O`quvchilarni mehnat, muloqot, o`yin, o`qish kabi faoliyat turlarida ishtirok etishlari tarbiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir mohir pedagog o`zining individual pedagogik tizimiga ega bo`lishi lozim. Bunda albatta mamlakatimizdagi ilm-fan, ta`lim, milliy-madaniy qadriyatlar, hamda musiqiy meros, musiqiy ijrochilik, xonandalikdagi qator yutuqlarimiz bilan o`quvchi-yoshlarni tanishtirib borish katta ahamiyat kasb etadi.

U o`quvchi-yoshlar psixologiyasini o`rganishi va har biriga nisbatan individual yondoshishi, dars va mashg`ulot jarayonida ularning talab va istaklari qondirilishi uchun harakat qilishi, yaxshi ijodiy natijaga erishishga, har bir o`quvchi-yoshlarni safarbar eta olishi, bir so`z bilan aytganda, yoshlarning ma`naviy ehtiyojini qondirish uchun sharoit yaratishi lozim. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda undan yuqori badiiy did, yangilikni tez his qilish, hayot bilan hamnafas bo`lish, mohir tashkilotchilik qobiliyati talab qilinadi. Bosh vazifa - badiiy ijodiyot yoki san`atning biror tor yo`nalishi bo`yicha mutaxassislar tayyorlash emas, balki, har tomonlama komil insonni tarbiyalash uchun uni axloqiy pok, go`zallik va ezgulikni yaxshi his eta oladigan, o`z axloqi bilan boshqalarga o`rnak bo`la oladigan ma`naviy etuk insonlarni tarbiyalash ishiga ko`maklashishdir.

O`sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash va unga puxta talim berish ishida o`quv-tarbiyaning yanada samaradorligini taminlash maqsadida cholg`u ijrochiligi malakalarini egallash uslubiyotining nazariyasi va unga xos bo`lgan o`rgatish “texnologiyasini” rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

O`quvchi-yoshlar talimida muvaffaqiyatlarni qo`lga kiritishi, bilmaslikdan-bilishga, qo`lidan kelmaslikdan uddalay olishga, yani o`z kuch-g`ayratlarining ma`nosi va samarasini anglashga tomon siljish, yutuqlar quvonchini his etishni taminlovchi sharoitlarni yaratish, mehnatsevarlik, o`qishga havas va o`qish iqtidorini tarbiyalash asosiy vazifalardan biridir. Musiqa tufayli insonda oliyjanoblik, ulug`vorlik, go`zallik tashqi dunyodagina emas, balki uning o`zida ham mavjud ekanligi to`g`risidagi tasavvur yuzaga keladi. O`zbek xalqining bebaho, mumtoz, nodir

musiqa asarlarini xalq cholg`ularida badiiy, yetuk ijro etishni rivojlantirish, hozirgi davrimizda yoshlarni musiqaga bo`lgan qiziqishini orttiradi.

Pedagogik mahorat haqida tushuncha

“Pedagogik mahorat” bir kategoriya sifatida o`zining ilmiy asoslariga ega. 1987-1997 yillardagi ilmiy yondashuvlar bu favqulodda hodisaga nisbatan quyidagicha xulosa qilishga imkon berdi:

- Pedagogik mahorat kasbiy faoliyatdagi individuallikning yorqin sifatida tushuniladi.
- Pedagogik mahorat kategoriyasi kasbiy faoliyat nuqtai nazardan kishining individualligini xarakterlaydi.
- Mahorat talabalar tomonidan ularning sotsial yetuklikka erishish darajasiga qarab bosqichma-bosqich egallanadi. Sotsial yetuklik komponentlari pedagogik mahorat komponentlari pedagogik mahorat komponenti bilan quyidagi nisbatda bo`ladi.

Bo`lg`usi pedagogning sotsial yetuklik komponentlariga quyidagilar kiradi:

Sotsial o`z-o`zini belgilash – o`zining pedagogik qobiliyatlari va e`tiqodini namoyon qilish;

Sotsial faollik – odamlar bilan ishlay olish va boshqalarni tarbiyalash tajribasini takomillashtirish;

Sotsial ma`suliyat – o`qituvchining bilimdonligiga aylanadigan bilimlar.

Pedagogik mahorat komponentlari N.V. Kuzmina, V.A. Slastenin, I.A. Zazyun, V.I. Zagvyazinskiy, G.I. Xozyainov, T.F. Kuzina, A.I. Mashenko, N.P. Lebednik, T. Noyner, Yu.K. Babanskiy, N.V. Kuxarevlarning tadqiqotlarida o`rganilgan. Ular pedagogik mahoratning asosiy yo`nalishlarini muayyan mantiqiy izchillikda belgilab berdilar.

Pedagogik mahorat asoslariga: kasbiy pedagogik bilimlar, insonparvarlikka yo`nalganlik, pedagogik texnika, kasbiy pedagogik faoliyatni amalga oshirish tajribasi, pedagogik shaxsga taalluqlidir.

Mahoratning shakllanish bosqichlariga : reproduktivlik (boshlang`ich), ijodiylik, ijodiy-novatorlik kiradi

Pedagogik mahorat darajalari o`qituvchi ish darajasining davomi hisoblanadi:

Reproduktiv (o`ta past);

Moslashuvchan (past);

Lokal (chegaralangan)-modellashtirish (o'rtacha qoniqarli).

Bu daraja talabalar bilan bo'ladigan o'quv-tarbiya ishlarining ayrim yo'nalishlarida yuqori sifati bilan xarakterlanadi:

Izchil modellashtirish (yuqori). Bu bosqichda, pedagog faoliyatining barcha turlarida yuqori sifatga erishiladi;

Izchil modellashtirish(oliy). Bunda faoliyatning barcha turlarida ijodiy munosabat paydo bo'ladi. O'quv tarbiya samaradorligini oshirish yo'llari izlanadi.

Pedagogik mahorat komponentlari kasbiy faoliyatga kasbiy vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan malaka nuqtai nazardagi qarashlarni акс эттиради.

2§ Musiqa ta'limi mazmuni tashkil etish

Musiqa san'ati umumxalq san'atiga aylanib bolalar bog'chasi, musiqa maktablari, o'rta umummaktablar, o'quvchilar saroyi, madaniyat uylari, yoshlar ijodiy uylarida keng qo'llanib kelinmoqda.

Chet el klassik kompozitorlar hamda qardosh xalqlar kompozitorlari bilan bir qatorda O'zbekiston kompozitorlari va bastakorlarining yuksak badiiy qiymatga ega bo'lgan asarlarini ijro etish uchun ham keng imkoniyatlar yaratildi.

Mohir o'qituvchi-ustoz shogirdlarini hayotdagi rang-barang hodisa va voqealarni sinchkovlik bilan kuzatadigan, tahlil qila oladigan, ilmiy tadqiqot ishiga qiziqadigan, bir umr o'zi o'qitgan fanning sehri bilan yashaydigan qilib tarbiyalaydi. Bunday mohir, mehribon ustozlarni shogirdlar bir umr eslaydilar.

Prezidentimiz I.A.Karimov aytganlaridek: “Fuqarolar endi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni ishtirokchisi emas, balki bunyodkori va tashkilotchisidir”.

Pedagogika haqli ravishda tabiatning oliy mahsuli – insonning ma'naviy-amaliy shakllanishi, uning shaxs sifatida rivojlanishi, barkamol inson shakllanish qonuniyatlarini, mutaxassislik asoslarini o'rgatuvchi ustuvor fanlardan biriga aylandi.

Ma'lumki, didaktikaning predmetini o'rgatish, o'rganish hamda ta'lim mazmuni tashkil qiladi. Bunda ishtirok etayotgan uchta komponent bir – biri bilan uzviy aloqada bo'lib, ulardan birortasini e'tibordan chetda qoldirish mumkin emas.

Ishni o`rganish yoki o`rgatishdan boshlasak, tabiiy ravishda nimani (qaysi mazmundagi o`quv materialini) o`rganmoqchimiz yoki o`rgatmoqchimiz, degan savol tug`iladi.

O`rgatish ham, o`rganish ham, ularning ohirgi natijasi ham ta`lim mazmuniga bog`liq.

Har xil mazmundagi matnlarni o`ziga xos usullar bilan o`zlashtirish qabul qilinganligi uchun o`rgatishning qanday bo`lishi uning mazmunidan kelib chiqadi, bu esa o`rganishni tashkil etuvchi, ya`ni o`rgatuvchiga bog`liq.

Xulosa qilib aytganda, didaktik tafakkur bu – o`rganish, o`rgatish va ta`lim mazmunining doimiy aloqalari, munosabatlarini izlash, aniqlash demakdir.

O`qituvchi o`quvchilarni faollashtiradigan, o`zi va o`rganuvchi uchun qulay bo`lgan yo`llarni, usul va uslublarni, o`qitish shakillari, metod va vaziyatlarni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o`quv jarayoni samaradorligini oshiradi. O`quvchilarni mustaqil fikrlashga o`rgatib, o`quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligiga erishadi.

Shu boisdan ham, pedagogik texnologiya, didaktik texnologiya, ta`lim texnologiyalariga o`quv jarayonidagi eng samarali vositalar deb qaralmoqda. Ulardan dunyo pedagogik amaliyotida keng foydalanilmoqda.

Xozirgi kundagi eng dolzarb masala va vazifa ta`lim standartlarini o`quv jarayoniga tatbiq etishdan iboratdir.

Agar bu vazifa amalga oshirilmas ekan, ta`lim – tarbiya sohasida sifat va samaradorlikka erishish, o`quv jarayonini takomilashtirish masalalari hal etilmay qoladi.

O`zbekistonning «Ta`lim to`g`risida»gi qonunga ko`ra, 9 yillik umumiy o`rta ta`lim joriy etildi. Ta`limni demokratlashtirish, individuallashtirish, mintaqaviy xususiyatlarni xisobga olish tamoyillari asosida barcha o`quv predmetlari qatori jumladan musiqa predmeti bo`yicha ham o`qitish kontseptsiyasi ishlab chiqildi. Musiqa madaniyati o`quv predmeti o`quvchilarning ma`naviy, badiiy va axloqiy madaniyatini shakllantirishga, milliy g`urur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishga, ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni o`stirishga, fikr doirasini kengaytirishga, mustaqillik va tashabbuskorlikni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Musiqqa madaniyati o`quv predmeti umumiy o`rta ta`lim maktablarida o`qitiladigan barcha o`quv predmetlari, jumladan, adabiyot, tasviriy san`at, jismoniy tarbiya, mehnat va boshqa fanlar bilan bog`lanadi. Barcha o`quv fanllari qatori musiqiy ta`limda ham DTS larning joriy etilishi milliy musiqiy meroslardan to`la qonli foydalanish imkonini beradi. Bular amaliy xalq kuy va qo`shiqlarida, xonanda va sozandalarning ijodiy faoliyatlarida, maqom, shashmaqom, dostonlar va bugungi zamonaviy musiqqa asarlarida o`z aksini topdi. Musiqqa san`atining bu kabi imkoniyatlari yangi avlodni tarbiyalashda, ularning barkamol bo`lib yetishlarida o`ziga xos va takrorlanmas manbaa bo`lib xizmat qiladi. Azaldan Sharq, jumladan, o`zbek musiqqa ta`lim-tarbiyasi pedagogikasi va uning mukammal ustoz va shogird an`analari misolida takomillashib borgan. Davlat ta`lim standartlarida ommaviy xalq musiqqa pedagogikasi, professional musiqqa ijodkorlari, musiqqa ijrochilari (sozanda, xonandalar) katta ashulachilar, maqomchilar, dostonchilar tomonidan asarlarning elementar asoslarini o`rganish me`yorlashtirilgan. Musiqqa ta`limida davlat ta`lim Standartlari asosida yangi ta`lim mazmuni o`quvchilarning musiqiy bilim va malakalari bilan birga ularda kuzatuvchanlik, xotirani mustahkamlash, obrazli tassavur qilish, ularda ijodkorlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, badiiy va musiqiy did kabi xislatlarni rivojlantirishni ta`minlaydi. Musiqqa madaniyati ta`limining yangi mazmuni yosh avlodni milliy musiqiy merosimizga vorislik qila oladigan, umumbashariy, musiqqa boyligini idrok eta oladigan madaniyatli inson darajasida voyaga etkazishni nazarda tutadi. Bunda o`quvchilar musiqqa san`atini butun nafosati bilan o`rganishlari, ommaviy musiqqa faoliyatlari: musiqani badiiy idrok etish, yakka va jamoa bo`lib qo`shiq kuylash, raqsga tushish va ijodkorlik malakalarini shakllantirish asosiy maqsad bo`lib xisoblaniladi. Shuningdek, o`quvchilar musiqiy iqtidorni rivojlantirish, musiqqa san`atiga mehr va ishtiyoqni oshirish, musiqqa san`atiga qiziquvchi o`quvchilarning o`sishlari uchun zaruriy shart-sharoitlar yaratib berish, ularning badiiy extiyojlarini qondirish musiqiy ta`lim – tabiyaning asosiy vazifasini tashkil etadi. Shu bilan bir qatorda, jaxon xalqlarining umuminsoniy musiqiy qadriyatlarini ham chuqur o`rganish, yosh avlodni xalqaro nufuzga moyillik bo`lgan madaniy durdonalardan baxramand bo`lishni ta`minlaydi.

Jamiyat taraqqiyoti hech qachon to`xtab qolmaydi, uning g`ildiragi doimo oldinga qarab aylanaveradi, bu tabiiy, tarixiy jarayondir. Shuning uchun ham musiqa madaniyati o`qituvchisi o`quvchilarni ma`naviy, badiiy va ahloqiy madaniyatini shakitlantirishi, milliy g`ururi va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishi, ijodiy mahoratning, nafosatda, badiiy didni o`stirishi, fikr doirasini kengaytirishi mustaqillik va tashabbuskorlikni muntazam ravishda shakllantirib borish lozimdir. Biz bilamizki, pedagogik tarbiya haqidagi fan sifatida tarbiyaning mohiyatini tushunishini, uning qonunlarini ochib berishi va shu orqali inson manfaatlarini tarbiya jarayoniga ta`sir etishini nazarda tutadi.

Musiqa madaniyati o`qituvchisining pedagogik mahoratlaridan eng avval, ta`lim – tarbiya sohasida orttirilgan tajribalarni o`rganishi lozim. Bu albatta, ko`pgina muammolarni hal etishda yaqindan yordam beradi.

Ilg`or o`qituvchilar tajribasi bilan bir qatorda oddiy o`qituvchilarning faoliyatlari ham o`rganib boriladi. Chunki tajribalarni o`rganish jarayondagi muammo: yutuq va kamchiliklar aniqlanadi. Bunda kuzatish, intervyu olish, anketalashtirish, o`quvchilarning yozma va ijodiy ishlari, pedagogik xujjatlarini o`rganish metodlardan foydalaniladi, masalan: kuzatishda o`rganish lozim bo`lgan pedagogik hodisani ma`lum maqsadidan kelib chiqqan xolda kuzatish bayonnomasini olib boradi. Bu jarayon aniq reja asosida olib borilishi kerak.

Suhbat esa fakt – dalillar to`plash yoki kuzatish davomida to`plangan materiallarga aniqlik kiritish maqsadida olib boriladi.

«Suhbat mustaqil yoki yordamchi metod sifatida qo`llaniladi».

Anketalashtirish material to`plash maqsadida amalga oshiriladi. Mahoratli o`qituvchi barcha o`quvchilarning maktab xujjatlarini o`rganishi lozim. Bunga o`quvchilarning shahsiy delalari, metodistning habarlari, kundaliklar, majlis bayonnomalaridan habardor bo`lishi nazarda tutiladi. Shuningdek, darsdan tashkari musiqiy to`g`arak ishlarini ham olib boradi. Jumladan: Qadimgi Gretsiyada musiqa yordamida donolikni, mardlikni tarbiyalashi mumkin deb hisoblangan. Haqiqatdan har bir san`at insonga ruhiy ta`sir ko`rsatadi. Musiqa aynisa emotsional ta`sir etishda katta kuchga ega. Shuning uchun ko`pgina davlatlarda musiqadan ko`p yo`nalishlar bo`yicha keng foydalaniladi.

Maktablar faoliyatining hozirgi nazariyasi va amaliyotida o`quv tarbiya jarayonining yangi yo`llarini amalga oshirish va uni olib borishning ko`plab variantlari mavjud. Har bir muallif hamda amaliyotchi pedagogik jarayonga o`zining individual ulushini qo`shadi. Lekin, ko`p yangi texnologiyalar o`z maqsadlari, mazmuni qo`llaniladigan metodlari va vositalari bo`yicha yetarlicha ko`p o`xshashliklarga ega, ularni shu umumiy belgilariga ko`ra tasnif qilinadi -

- asosiy rivojlantiruvchi omili bo`yicha;
- o`zlashtirish kontseptsiyasi bo`yicha;
- shaxsiy belgi sifatlariga ko`ra yo`nalganligi bo`yicha;
- mazmun xususiyatlari bo`yicha;
- boshqaruv turi bo`yicha;
- bolaga yondashuvi bo`yicha;
- ko`p qo`llaniladigan metodlar bo`yicha;
- ta`lim oluvchilar toifalari bo`yicha.

Yuqoridagi tasnif asosida misol sifatida hozirgi an`anaviy maktab ta`limini quyidagicha tasniflash mumkin:

- Qo`llanish darajasiga ko`ra: umumpedagogik;
- falsafiy asosi bo`yicha; majburlash pedagogikasi;
- (umumiy majburiy ta`lim);
- asosiy rivojlantiruvchi omili bo`yicha: asosiy e`tibor jamiyatning faol a`zolari bo`lgan barkamol insonlarni tarbiyalashga qaratilgan; shu bilan bir vaqtda shaxsning har tomonlama rivojlanishiga ham e`tibor qaratilgan holda;
 - o`zlashtirish kontseptsiyasi bo`yicha; asostiativ – reflektor bo`lib, suggestiya (namuna, misol, o`rnak ibrat ko`rsatish) ga tayangan holda.
 - Shaxsiy belgi sifatlariga ko`ra yo`nalganligi bo`yicha; axborotli, ya`ni bilim, malaka, ko`nikmalarini shakllantirish va mustahkamlashga yo`naltirilgan;
 - mazmun xususiyatlari bo`yicha: dunyoviy, texnokratik, umumta`lim mazmunida bo`lib, ta`lim – tarbiya jarayonida tashkil qilish va olib borishda didaktikaga markaziy o`rin beriladi;
 - boshqaruv turi bo`yicha: an`anaviy-mumtoz (klassik) bo`lib, unga ta`limni texnika vositalari qo`shilgan;

- bolaga yondashuv bo`yicha: avtoritar;
- ko`p qo`llaniladigan metodlari bo`yicha: tushuntirish-illyustratsiyalash;
- ta`lim oluvchilar toifalari bo`yicha: ommaviy.

Shu bilan bir vaqtda, jamiyatning rivojlanishi alohida mamlakatlarda va umuman jaxonda insonparvar falsafiy asosdagi yangi pedagogik texnologiyalarni yaratdi. Har bir darsning alohida xususiyati mavjud. Musiqa o`qituvchisining ham o`ziga xos sirlari bo`ladi. Musiqaga muhabbat, qiziqish bilan qarash, o`quvchi- bolalarga bor bilimlarini berishga intilish va ishga sidqidiladan yondashish, insonning ish jarayonidagi hayoti bilan yashash maqsadga muvofiqdir. Tajribada pedagoglar musiqa fanini murakkabligini va o`qituvchi bilan sozandaning bog`liqligini ko`rsatib o`tganlar.

Musiqa o`qituvchisi o`quv va tarbiya ishlarini olib boradi. U faqatgina keng bilimga ega bo`lib qolmay, o`zining fanini ham yaxshi va chuqur bilishi lozimdir. Bolalarni musiqa san`ati bilan tarbiyalashda dunyoqarashi, fikrlashi, tushunchasi birinchi darajali ahamiyatga egadir. Musiqa kishi xissiyotini, ayniqsa emotsional estetik xissiyotini vaol rivojlantiradi.

Musiqa o`qituvchisi yaxshi sozanda va yaxshi san`atkor bo`lishi lozimdir.

Musiqa cholg`usida yaxshi chalish, ijro eta olish, yaxshi ovozga ega bo`lishi, notaga qarab yaxshi ijro qilishi, bolalar qobiliyatini ajrata bilishi lozimdir. Musiqa o`qituvchisi musiqa asbobida yaxshi ijro etishi juda muhimligi quyidagida belgilanadi. Birinchidan: Jonli ijro etish – sinfda kayfiyatni yaxshilaydi.

Ikkinchidan: Jamoa bo`lib (xor) ijro etayotganda hohlagan epizodni yoki (taktik) jumlaning qaytarish mumkin.

Uchinchidan: Musiqa asbobida ijro eta oladigan musiqa o`qituvchisi o`z tarbiyalanuvchilariga musiqani o`zi ijro etish naqadar qiziqarliligini va muhimligini amaliyotda ko`rsatib o`tadi.

Musiqa o`qituvchisi musiqa asbobini yaxshi ijro etishi bilan cheklanib qolmay yaxshi tovush, dirijyorlik jesti bilan, musiqa nazariyasini mukammal bilmog`i va ijod qilishi lozimdir. O`qituvchining shaxsiy namunasi va bilim darajasi musiqa fanining taqdirini hal qiladi.

O`qituvchi bulardan tashqari darslarni kuzatib borishi ham lozimdir. Doimiy kuzatishlar orqali o`qituvchi pedagogik mahoratini egallab boradi. U vaziyatni

(situatsiyani) baholashga, o`quvchilarning ichki tuyg`ularini sezishga o`rganadi. Kuzatish 1-7 sinflar davomida amalga oshiriladi. Eng asosiysi: o`qituvchi asarni ijro etibgina qolmay, balki uning mazmuni bilan ham tanishtirishi lozim, buning uchun o`qituvchining nutqi ravon, qisqa, hamda tushunarli bo`lishi kerak.

Musiqqa madaniyati darsida o`qituvchining mahorati har tomonlama yuksak darajada bo`lishi lozim. Uning asar haqidagi kirish so`zi va dars mavzusini tushuntirib berishi, o`quvchilarni ajoyib va sehrlil san`at - musiqqa olamiga olib kiradi. Va qiziqarli suhbat bilan bolalar diqqatini musiqqa mavzulariga yo`naltirishi mumkin. O`qituvchining musiqqa asari haqidagi hikoyasi qisqa, qiziqarli bo`lishi kerak va o`quvchilarni badiiy idrok etishga erishtirishi lozimdir.

Dars davomida o`qituvchi o`quvchilar bilan muloqot usulini qo`llasa, musiqqa haqida to`g`ri mulohaza yuritishga, aniq xulosalar chiqarishga yordam beradi. Suhbat jarayonida ko`proq o`quvchilar baxsga o`tadilar. Bu faoliyatida o`qituvchi rejissyor singari ularni boshqarib, to`g`ri xulosalarga erishtirilishi lozim.

3§ Musiqqa qabul qilishni tashkil etish .

Musiqqa - san`at sifatida ijtimoiy ong formasidir. U kishining his tuyg`ularini ifodalash bilan birga, hayotni voqiylik va davr in`ikosidir. Musiqqa darsi jarayonining asosiy omillari sifatida quyidagilar mavjud: musiqqani eshitib zavqlanish, qo`shiq ijro etish, musiqqa savodiga doir xususiyatlarini anglab olish, raqsga tushish va musiqqa sadolari ostida turli harakatlarni bajarish, chapak va cholg`u asboblari ijrosi, maqsadini idrok etib borishdan iborat. Ijro etib musiqqaga jo`r bo`lish uchun belgilangan musiqqa darsini yuqoridagi maqsadni amalga oshirishda eng avval o`quvchilarni tinglay olish madaniyatiga o`rgatish kerak. Musiqqiy tarbiya vazifalarini bajarish, uni amalga oshirish uchun o`quvchilarni tinglashga o`rgatish kerak. Aksariyat ko`pgina odamlar jiddiy musiqqani tinglashmaydi, chunki uni tushunishmaydi. Tushunish uchun esa tayyorgarlik talab etiladi. Agar tayyorgarlik ko`rilmasa bilim ham bo`lmaydi. Tinglashga o`rgatish qo`shiq ijro etishdan murakkabdir. (Masalan: simfonik musiqqalar, opera va boshqalar).

O`quvchilarni musiqqadagi yuksak badiiylik bilan tanishtirib borish lozim. Bunday asarlar o`quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va musiqqiy didini tarbiyalaydi. Ko`p sonli savodxon tinglovchilarni tarbiyalash uchun musiqqa shaydolarini bolaligidan

musiqani tushunishga va uni sevishga o`rgatish lozimdir. Musiqani sevish – bu musiqani doim tinglash demakdir. Musiqani tushunish – bu his etish, tahlil etish, bilish demakdir.

Avvalam bor, o`quvchilarni tinch va asarni boshidan ohirigacha tinglashga o`rgatishimiz kerak. O`qituvchi o`quvchilarga asarni tinglash jarayonida nimalarga etibor berish lozimligini aytib o`tishi muhim. O`qituvchi tinglash davomida rahbarlik qilishi, eng muhimi tinglanayotgan asar o`quvchilar yoshiga mos va esda qoladigan bo`lishidadir.

O`qituvchi tinglanayotgan asar mazmuni orqali o`quvchilarga ahloqiy- estetik tarbiya berishga ham jiddiy ahamiyat qaratishi lozim.

Musiqaning tinglashga o`rgatishda o`qituvchi oldiga qo`yiladigan vazifalar:

- musiqa san`atiga havas uyg`otish, musiqa tinglash va amaliy vositalar orqali qiziqtirish, bolalarda musiqiy extiyojini kuchaytirish, o`quvchilarda (savol javob, suhbatlar orqali) badiiy taasurotlarni to`plab borish.

Buning uchun:

1. Tinglanayotgan asarni oddiy musiqiy pedagogik tahlil etish.
2. Tinglashda oddiy musiqa terminlarini va atamalarini qo`llab borish.
3. Kuyning oddiy tuzilishi, uning ifoda vositalari, ritmik tuzilishlariga qarab chapak chalish va kuylashga o`rgatish.
4. Musiqa ijodkorlari, ijrochilar, cholg`u asboblari turlari bilan tanishtirish.

Shuningdek :

1. Musiqa janrlarini bilish (raqs, balet, opera va boshqalar)
2. Asarning tuzilishini bilish (bandli, 2 qismli yoki 3 qismli)
3. Kompozitorlarning hayoti va ijodini bilish.
4. Musiqiy nutqni elementlarini bilish (harakteri, tempi, dinamikasi, musiqiy ifoda vositalari va boshqalar).
5. Musiqiy estetik ma`lumotlarni bilish (tinglash madaniyati).

O`quvchilar 1-sinfdanoq musiqada mazmun borligini, u kishilarning hayotini aks ettirishini bilishlari lozim. Shuningek, musiqada shakl borligini tasavvur etishlari kerak, (mazmun - bu ifoda etish yoki tasvirlash, shakl - bu kompozitorning asar mazmunini ifoda etishiga bog`liq).

O`quvchilarning musiqiy didini tarbiyalashda o`qituvchining mahorati muhim rol o`ynaydi.

Musiqqa tinglash 4 etapda olib boriladi.

1. Asarni tushunish uchun bolalar diqqatini jamlash va asar xaqida o`qituvchining kirish so`zi.

2. O`qituvchi ijrosida yoki audio yozuvda musiqiy asarni tinglash.

3. Asarni suhbat yo`li bilan musiqiy badiiy jihatdan oddiy tahlil etish va chorak mavzusini yoritish.

4. Asarni to`liq qayta tinglash, so`ng asar haqida bolalarning umumiy taasurotlari yuzasidan yakuniy suhbat o`tkazish.

4§Musiqada ijodiy jarayonni tashkil etish

O`quvchilarning musiqqa madaniyati darsiga bo`lgan qiziqishlarini o`stirish uchun dars samaradorligini oshirish, o`quvchilarning yosh xususiyatlarini xisobga olgan holda darslarni to`g`ri tashkil etish davr talabi. Musiqqa ta`limi jarayonini nazariy jihatdan tahlil qilish, ilg`or o`qituvchilar tajribalarini o`rganish, darsni turli bosqichlarga bo`lib o`tish o`zining ijobiy natijalarini beradi.

1. O`quvchilarni darsga moslashtirishdan iborat bo`lib, o`quvchilarda hayrixohlik munosabatlarini hosil qilishni, bajariladigan ishlar bilan tanishtirishni, yakka tartibdagi va jamoa vazifalarini belgilashni ta`minlaydi.

2. O`quvchilarning bilim va malakalarni mustahkamlash.

Bunda o`quvchilarning mustaqil fikrlay olishlari uchun bilimlari doirasini kengaytirishga, mavzuga ijodiy yondoshish ko`nikmalarini o`stirishga, fikrlash qobiliyati faolligini takomillashtirishga erishiladi.

3. Eshitish, idrok etishi orqali bilimlar darajasi aniqlanadi. Shu jarayonda o`quvchilarning idrok etish qobiliyatlari tekshirib ko`riladi.

O`quvchilarni musiqa darsiga tezda jalb etib, shu darsga moslashish alomatlarini shakllantirib borishga ham e`tiborni qaratmoq lozim.

Buning uchun:darsning boshlanish qismida quvnoq, sho`x, jozibali biror musiqa asari tinglash tavsiya etiladi. Bu tinglangan musiqa dars jarayonida o`quvchilarda ko`tarinkilik kayfiyati xosil qiladi. Eng muhimi darsning sifatli, qiziqarli o`tishiga yordam beradi.

O`qituvchi tomonidan o`quvchilarda hosil bo`lgan bilim darajasini o`rganish hamda oldingilari bilan taqqoslab borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ma`lumki, boshlang`ich sinf o`quvchilarida ijodni boshlanishi yorqin namoyon bo`ladi. Yosh o`quvchilar judayam kashfiyotchi bo`ladilar: talaffuzni taqlid qilish, obrazli ertak mazmunlarini engil qabul etish, tarixiy qo`shiqlar, musiqiy asarlarni tabiatan faol qabul qiladilar. Bu o`quvchilarda tabiatan faollik berilgan bo`lib, ularda ijodiy qobiliyatlariga ishonch bo`ladi. Mana shular kichik yoshdagi o`quvchilar ijodini shakllanishi, rivojlanishidir. Ijod o`quvchilarning xotirasini aktivlashtiradi, fikrlashni, kuzatuvchanlikni, maqsadga intilishni rivojlantiradi.

Musiqiy ijodkorlik - fikrlash bilan birga emotsional aktivlikni hamda tez bir qarorga kelish qobiliyatlarini shakllantiradi. O`quvchilar ijodi bu mustaqil faoliyat bilan bog`liqdir. Musiqa madaniyati darslarida o`quvchilar ijodida asosan musiqiy amaliyotni o`rganish va qiziqtirishda namoyon bo`ladi.

Ijodiy faoliyatga tayyorlash uch yo`nalishda kuzatiladi:

1. Hayotiy musiqiy taasurotlar bilan boyitishda. Masalan: ertaklar, she`rlar, miliy an`analar, kitobdagi asar qahramonlari va musiqiy o`yinlarni o`tkazishda asosiy negizni yaratadilar.

2. O`quvchilarning ijodiy harakat usullari bilan tanishtiradi. Bu maqsadda ularga sodda asarlar, qo`shiqlar, ritmik usullar bilan ohang talaffuzlari beriladi. Musiqiy ijod namunalaridan: Masalan, asarga ritmik kirish qismini yaratish (o`rganiladigan qo`shiq asarlariga kirish qismi berilishi mumkin, bu ijodiy harakat qobiliyatini rivojlantirishga qaratiladi.

3. Bunda avval o`qituvchi ko`rsatadi, keyin hamkorlikda qo`shiq tahlili va maqsadga yo`naltirilgan ijro rejasi aytiladi. Bu yaxshi tanish qo`shiqlar orqali tushuntiriladi. Bir xil va har xil ohang har xil musiqiy obraz va musiqiy

xarakterlarning ifodasiga bogʻliq boʻlgan asarlar orqali oʻquvchilarni ijodiy faoliyatga tayyorlash katta ahamiyatga egadir. Masalan: ohang kuylarining variantlarini yaratish uchun, oʻquvchi talaffuzi, ritmik tajriba va ohanglarni mavjudligini tushunishi lozim (sheʼr matni, musiqaning ritmik tuzilishi, ohang tuzilishi).

4. Oʻquvchilarda ijodiy faoliyatlarini shakllantirishda ijodiy topshiriqlar katta rol oʻynaydi. Buni bajarish koʻproq oʻqituvchiga bogʻliqdir. Oʻqituvchi ijodiy topshiriqlarni taklif etishda oʻyin formasini qoʻllaydi. Topshiriqni bajarishda oʻyin qoidalari va mazmun aytib turiladi. Oʻyin darsda emotsional hozirjavoblikni tashkil etishi kerak. Bu juda muhim boʻlib, oʻquvchilarda ijodiy yoʻnalishlarini shakllantiradi. Oʻqituvchi oʻquvchini ijodiy rivojlanishiga katta ahamiyat berishi kerak. Musiqa tinglashda, qoʻshiq ijro etishda, bolalar cholgʻu asbobida joʻr boʻlishda va shuningdek, musiqiy ritmik harakatlarda.

Nazorat uchun savollar.

1. Musiqa madaniyati oʻqituvchisining pedagogik maxorati nimada?
2. Musiqa taʼlimining mazmunini qanday tashkil etiladi?
3. Pedagogik mahorat komponentlari qanday?
4. Musiqa tinglash etaplarini sanang.
5. Musiqa madaniyati predmeti yangi avlodni tarbiyalab barkamol boʻlib etishidagi ahamiyatini ayting.
6. Mahoratli musiqa oʻqituvchisi qanday boʻlishi kerak?
7. Oʻquvchi musiqa tinglash jarayonida nimalarga eʼtibor berish kerak?
8. . Oʻquvchilarni darsda ijodiy yondashuvlari uchun nimalarga ahamiyat berish kerak?

Ijodiy topshiriqlar:

Oddiy oʻqituvchilarning faoliyatlarini tahlil qiling.

Mahoratli musiqa madaniyati oʻqituvchisining musiqa darsini kuzating va tahlil qiling.

Musiqada pedagogik texnologiyalarning ahamiyati qanday, dars ishlanmalaridan misol keltiring.

II bob. Innovatsion-pedagogik texnologiyalar yordamida ta`lim samaradorligini oshirish

1§ Pedagogik texnologiyalar tushunchasi.

Pedagogik texnologiya hozirda barcha pedagogik kasblar hamda ta`lim – tarbiya jarayonini tashkil qilish, boshqarish, nazorat qilish bilan bog`liq kasblarning asosini tashkil qiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalardan barcha pedagoglar xabardor bo`lishlari zarur.

Ta`lim - tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o`tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo`nalishlari shu faoliyatdan ko`zda tutilgan maqsadlarni to`liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya`ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta`lim – tarbiya sohasida ham so`ngi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi XX asrda paydo bo`ldi va turli rivojlanish bosqichlaridan o`tib kelmoqda.

O`tgan asrning 50 – yillari o`rtasidan 60 – yillargacha «ta`lim texnologiyasi» atamasi qo`llanilib, bunda dasturlashtirilgan ta`lim nazarda tutilgan.

70 – yillarda «pedagogik texnologiya» atamasi qo`llanilib, u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o`quv jarayonini ifodalagan.

80 – yillarning boshidan pedagogik texnologiya deb ta`limning kompyuterli va axborot texnologiyalarni yaratishga aytilgan.

Pedagogik texnologiya ta`riflari:

«Pedagogik texnologiya – barkamol insonni shakillantirish faoliyati».

Shu bilan birga, pedagogik texnologiyaning keng qo`llamli, serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda, uning quyidagi yana bir nechta ta`riflarini keltirishimiz mumkin:

Pedagogik texnologiya axborotlarini o`zlashtirish, ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma`no – mazmunlarni hamda axborotlar orasidagi turli bog`liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o`rgatish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya – ta`lim metodlari, usullari, yo`llari hamda tarbiyaviy vositalar yig`indisi; u pedagogik jarayonning tashkiliy – uslubiy vositalari majmuidir.

Pedagogik texnologiya – bu o`z oldiga ta`lim shakillarini optimallashtirish vazifasini o`quvchi, butun o`qitish va bilimlarni o`zlashtirish jarayonini texnik resurslar va odamlarning o`zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratish, qo`llash va aniqlashning tizimli metodidir.

Pedagogik texnologiya – ma`lumotlarni o`zlashtirish uchun qulay shakl va usulda uzatish hamda o`zlashtirish jarayonidan iborat.

Demak, pedagogik texnologiya insonga (ta`lim-tarbiya oluvchiga) oldindan belgilangan maqsad bo`yicha ta`sir o`tkazish faoliyatidan iborat.

Pedagogik texnologiya o`quvchini mustaqil o`qishga, bilim olishga, fikrlashga o`rgatishni kafolatlaydigan jarayondir.

Pedagogik texnologiya jarayonida o`qituvchi rahbarligida o`quvchi mustaqil ravishda bilim oladi, o`rganadi, o`zlashtiradi.

2§ Innovatsion texnologiyalar tushunchasi

Hozirgi kunda ta`lim jarayonida interfaol uslublar dan foydalaib, ta`limning samaradorligini ko`tarishga bo`lgan qiziqish, e`tabor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Bunday bo`lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an`anaviy ta`limda o`quvchi-talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o`rgatilgan bo`lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o`zlari qidirib topishlariga, mustaqil o`rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o`zlari keltirib chiqarishlariga o`rgatadi.

Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o`quvchi-talabalarni bilimli, yetuk malakaga ega bo`lishlarini ta`minlaydi.

Innovatsiya (inglizcha innovation) – **yangilik kiritish**, yangilikdir.¹

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o`qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o`zgarishlar kiritish bo`lib, uni amalga oshirishda asosan

1

interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Interaktiv metodlar bu – jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullarini o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o'quvchi –talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- **o'quvchi** – talabaning dars davomida befarq bo'lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etishi;

- **o'quvchi** – talabalarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlashi;

- **o'quvchi** – talabaning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondoshgan holda kuchaytirishi;

- **pedagog va o'quvchi** – talabaning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirishi va ta'minlashi.

Pedagogik texnologiya masalalari, muammolarini o'rganayotgan o'qituvchilar, ilmiy – tadqiqotchilar, amaliyotchilarning fikricha, pedagogik texnologiya – bu faqat axborot texnologiyasi bilan bog'liq hamda o'qitish jarayonida qo'llanishi zarur bo'lgan TSO (TVF), kompyuter, masofali o'qish yoki turli xil texnikalardan foydalanish deb belgilanadi.

O'qituvchi va o'quvchi-talabaning maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi - aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'quvchi-talabalarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, natijaga erishish uchun balki film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'ladi, bular o'qituvchi va o'quvchi –talabaga bog'liq.

O'qituvchi dars ishlanmasini yozish bilan bir qatorda, o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirishi zarur, bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitini, TSO ni, eng asosiysi, o'quvchining imkoniyati, ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini nasardaa tutishi kerak, shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish

mumkin bo`ladi. Qisqa qilib aytganda, o`qituvchi – talabani ta`limning markaziga olib chiqishi kerak.

O`qituvchi tomonidan har bir darsni yaxlit holatda ko`ra bilish va uni tasavvur etish uchun bo`lajak dars jarayonini loyihalashtirib olishi lozim. Bunda o`qituvchi tomonidan bo`lajak darsni texnologik xaritasini tuzib olishi katta ahamiyatga egadir, chunki darsning texnologik xaritasi har bir mavzu, har bir dars uchun o`qitilayotgan predmet, fanning xususiyatidan, o`quvchi – talabalarning imkoniyati va ehtiyojidan kelib chiqqan holda tuziladi. Bunday texnologik xaritaning tuzish oson emas, chunki buning uchun o`qituvchi pedagogika, psixologiya, xususiy metodika, pedagogika va axborot texnologiyalaridan xabardor bo`lishi, shuningdek, juda ko`p metodlar, usullarni bilishi kerak bo`ladi. Har bir darsni rang-barang, qiziqarli bo`lishi avvaldan puxta o`ylab tuzilgan darsning loyihalashtirilgan texnologik xaritasiga bog`liq.

Darsning texnologik xaritasini qay ko`rinishda yoki shaklda tuzish, bu o`qituvchining tajribasi, qo`ygan maqsadi, fantasiyasi va ixtiyoriga bog`liq. Texnologik harita qanday tuzilgan bo`lmasin, unda dars jarayoni yaxlit holda aks etgan bo`lishi, aniq belgilangan maqsad, vazifa va kafotlangan natija, dars jarayonini tashkil etishning texnologiyasi to`liq o`z ifodasini topgan bo`lishi kerak. Texnologik haritaning tuzilishi o`qituvchi tomonidan darsni kengaytirilgan konspektini yozishdan xalos etadi, chunki bunday haritada dars jarayonining barcha qirralari o`z aksini topadi.

O`qituvchi tomonidan o`zi o`qitayotgan fanning har bir mavzusi, har bir dars mashg`uloti bo`yicha tuzilgan yuqoridagi kabi texnologik harita unga fan, predmetni yaxlit holda tasavvur etib yondoshishga, tushunishga (bir semestr, bir o`quv yili bo`yicha), yaxlit o`quv jarayonining boshlanishi, maqsadidan tortib, erishiladigan natijasini ko`ra olishiga yordam beradi.

3§ Pedagogik texnologiyalarning asosiy jarayonlari

Pedagogik texnologiyalarning turlari ko`p bo`lib, yo`nalish va maqsadlarga asosiy e`tibor qaratilgani bilan farq qiladi.

Pedagogik texnologiya jarayonlarini o`rganishning soddalashtirilgan tartibini quyidagicha tushunish mumkin:

Tushuntirish – axborotning ma`no – mazmunini, undan foydalanish tartibini turli vosita va usullarni qo`llab, tushuntiruvchining o`zi tushungan darajada boshqalarga yetkazish faoliyatidan iborat jarayon.

Tushunish - axborotning ma`no-mazmunini idrok qilish, undan ko`rsatilgan tartibda mustaqil foydalana olish.

O`rgatish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko`nikmalarini o`rgatuvchining o`zi o`rgangan darajada boshqalarni takrorlay olishini, turli vosita va usullarni qo`llab amalga oshirish faoliyatidan iborat jarayon.

O`ganish – axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko`rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko`nikmalarini egallash.

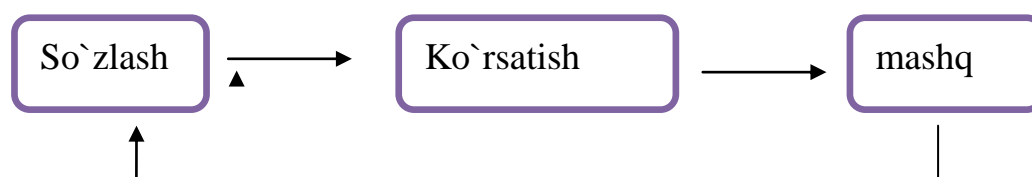
O`zlashtirish – tushunish, o`rganish orqali axborotning ma`no-mazmuni, undan foydalanish yoki harakatlarni bajarish tartibi to`g`risida bilim va ko`nikmalar hosil qilish.

O`zlashtirish shartli ravishda quyidagi uchta darajaga ajratiladi.

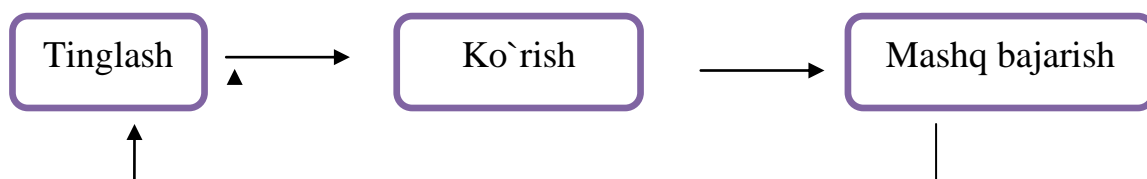
- 1) O`rgatilgan bilim, ko`nikmalarni to`g`ri takrorlash;
- 2) Ularni amalda, faoliyatda qo`llash, ulardan tegishli maqsadlarda foydalanish imkoniyatiga ega bo`lish;
- 3) Ularni ijodiy tahlil qilish, qiyoslash, umumlashtirish, xulosalar chiqarish asosida takomillashtirish faoliyatini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo`lish.

Shu bilan birga, pedagogik texnologiyalarning hammasida ham birdek qo`llaniladigan va ta`lim-tarbiya jarayonining tarixiy tarkib topishida va rivojlanib borishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo`lgan asosiy tarkibiy elementlar, so`zlash, ko`rsatish va mashqlar bajarishdan iborat bo`lib, ular o`zaro quyidagicha ketma-ketlikda va bog`liqlikda amal qiladi:

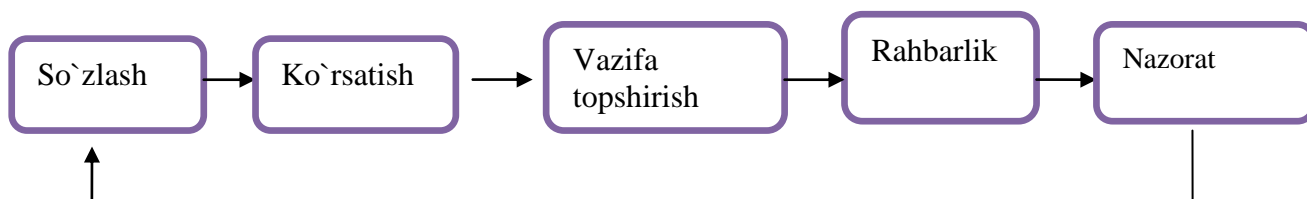
Pedagogik texnologiyalardagi asosiy tarkibiy elementlar

O`quvchi faoliyatidagi asosiy jarayonlar

O`qituvchi faoliyatidagi asosiy jarayonlar

Nazorat uchun savollar:

1. Innovatsiya nima?
2. Texnologiya nima?
3. Pedagogik texnologiya tushunchasi qachon paydo bo`ldi va uni rivojlanish bosqichlarini ayting.
4. Pedagogik texnologiya ta`riflarini ayting.
5. Musiqa madaniyati predmeti, uning ahamiyati va yangi avlodni tarbiyalab barkamollikka etishtirishdagi o`rni.
6. o`zlashtirish shartlarini sanang.

III bob. Dars jarayonida interfaol uslub va pedagogik texnologiyalardan foydalanish uslublari.

1§ Musiqa mashg`ulotlarida qollanilishi mumkin bo`lgan ayrim trening va tehnologiyalar.

Quyida o`qitish jarayonida qo`llash mumkin bo`lgan ba`zi bir treninglar (texnologiyalar)ga tavsifnomalar:

«**TARMOQLAR**» **metodi** – o`quvchi – talabani mantiqiy fikrlash, umumiy fikr doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanishni o`rgatishga qaratilgan.

«**3x4**» **metodi** - o`quvchi – talabalarni erkin fikrlash, keng doirada turli g`oyalarni bera olish, ta`lim jarayonida yakka, kichik guruh holda tahlil etib, xulosa chiqara olish, ta`rif bera olishiga qaratilgan.

«**Blits o`yin**» **metodi** - harakatlar ketma-ketligini to`g`ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o`rganayotgan predmeti asosida ko`p, xilma-xil fikrlardan, ma`lumotlardan kerakligini tanlab olishni o`rgatishga qaratilgan.

«**Intervyu**» **texnikasi o`quvchi** - talaba savol berish, eshita olish, to`g`ri javob berish, savolni to`g`ri tuzishni o`rgatishga qaratilgan.

«**Ierarhiya**» **texnikasi** – oddiydan murakkabga, murakkabdan oddiyga o`tish usullarini qo`llash orqali ularni mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashga o`rgatishga qaratilgan.

«**Bumerang**» **texnikasi** - o`quvchi – talabalarni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o`rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so`zlab bera olish, fikrni erkin holda bayon eta olish hamda bir dars davomida barcha o`quvchi – talabalarni baholay olishga qaratilgan.

«**Talaba**» **treningi** – o`quvchi – talabalar bilan individual holda ishlash o`qituvchi va talaba o`rtasidagi to`siqni yo`q qilish, hamkorlikda ishlash yo`llarini o`rgatishga qaratilgan.

«**O`qituvchi shaxsi**» **treningi** - o`qituvchining innovatsion faoliyatini ochib beruvchi «o`qituvchi shaxsiga qo`yiladigan talablar» mavzusidagi mustaqil fikrlashga, ijodiy insho orqali fikrlarni bayon qilishga qaratilgan.

«**Muloqot**» **texnikasi** o`qituvchilarni auditoriya diqqatini o`ziga jalb etish, dars jarayonida hamkorlikda faoliyat ko`rsatishga, uni tashkil etishni o`rgatishga qaratilgan.

«**BOSHQARUV**» **texnikasi** o`qituvchilarni auditoriyani boshqarishdagi usullari hamda o`quvchi – talabalarni ish jarayonida usullar bilan tanishtiruvchi va shunga o`rgatishga qaratilgan.

Blits – o`yin texnologiyasi.

Ushbu texnologiya o'quvchi o'quvchilarni xarakterlar ketma ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan predmeti asosida ko'p, xilma xil fikrlardan, ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o'quvchi o'quvchilar o'zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o'tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to'liq sharoit yaratib beradi.

Maqsad:

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so'ngra o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olishga yordam beradi.

texnologiyasi: ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi.

1- bosqich.

-Trener ushbu trening bir necha bosqichda o'tkazilishi haqida tinglovchilarga (o'quvchi o'quvchilarga) tushuncha beradi. Har bosqichdagi vazifani bajarishga aniq vaqt berilishi, tinglovchilar esa shu vaqtdan unumli foydalanishlari kerakligi haqida ularni ogohlantiradi;

-Trener hamma tinglovchilarga alohida alohida tarqatma material beradi va tinglovchilardan ushbu materialni sinchiklab o'rganishlarini so'raydi;

-Trener tarqatma material mazmuni va bajariladigan vazifani tushuntiradi, ya'ni tarqatma materialda berilgan 13 ta xarakterlar ketma ketligini to'g'ri belgilash kerakligi, beligini esa qog'ozdagi alohida ajratilgan bo'limga raqamlar bilan belgilash kerakligini tushuntiradi;

-Qo'yilgan vazifa avval yakka tartibda bajarilishini aytadi.

2- bosqich.

Trener birinchi berilgan vazifani har bir tinglovchi tomonidan yakka tartibda bajarilishini kuzatadi, qiynalganlarga yordam beradi, yoki qaytadan tushuntiradi:

Har bir tinglovchi tarqatma materialdagi "YaKKA BAHO" bo'limiga shu yerda berilgan harakatlardan o'zining shaxsiy fikri asosida mantiqiy ketma ketligini raqamlar bilan belgilab chiqadi, ya'ni berilgan 13 harakatdan, uning fikricha qaysi biri, birinchi bo'lishi, qaysi biri esa ikkinchi bo'lishini va hokazo. Bu vazifani bajarish uchun trener tinglovchilarga 10 daqiqa vaqt beradi.

3 -bosqich

-trener tinglovchilardan 3 kishidan iborat kichik guruhlar tashkil etishlarini so'raydi. 3 kishilik guruhlar tinglovchilarning xoxishlariga qarab yoki raqamlar bo'yicha tashkil etilishi mumkin:

-kichik guruhlardagi tinglovchilarning har biri o'z qog'ozidagi yakka baho bo'limida belgilangan xarakterlar ketma ketligi bilan bir birini tanishtiradilar, keyin 3 kishidan uch xil bo'lgan ketma ketlikni birlashib, bir birlari bilan tortishib, bahg'slashib, bir bilariga ta'sir o'tkazib, o'z fikrlariga ishonirib kelishgan holda bir muqimga kelib ularga tarqatilgan qog'ozdagi "GURUH BAHOSI" bo'limiga raqamlar bilan belgilab chiqadilar.

-Trener kichik guruhdagi tortishuvlarda ishtirok etmaydi, faqat kichik guruhlar va har bir tinglovchi faoliyatini kuzatadi. Bu vazifani bajarish uchun 20 daqiqa vaqt beriladi.

4 -bosqich.

-Barcha kichik guruhlar o'z ishlarini tugatgach, trener xarakterlar ketma ketligi bo'yicha to'g'ri javobni beradi, ya'ni tinglovchilardan ularga tarqatilgan qog'ozlardan "TO'G'RI JAVOB" bo'limini topishni va unga trener tomonidan aytilgan harakatlar ketma ketligining raqamlarini yozishini so'raydi.

5-bosqich.

-Trener "TO'G'RI JAVOB" bo'limida berilgan raqamlardan "YaKKA BAHO" bo'limida berilgan baholarni (yoki aksincha), ya'ni kattadan-kichikni yairgan holda "YaKKA HATO" bo'limiga chiqqan farqli yozishni so'raydi. "YaKKA BAHO" bo'limidagi sonlani yuqoridan pastga qarab qishib chiqib umumiyini hisoblashlari kerakligini uqtiradi.

6- bosqich.

-Xudi shu tartibda "TO'G'RI JAVOB" va "GURUH BAHOSI" o'rtasidagi farq kattadan-kichikni ayirish orqali bajariladi, chiqarilgan farqlar soni "GURUH HATOSI" bo'limiga yozilib, yuqoridan pastga qarab qo'shiladi va umumiy son keltirib chiqariladi.

7-bosqich.

-Trener yakka va guruh hatolarining soni bo'yicha tushuncha beradi, ularni alohida alohida sharhlab beradi.

“yakka hato” bo'limidagi umumiy sonlarning sharhi:

Agar yakka hatolar soni 30 gacha bo'lsa, bunday tinglovchilardan tashkilotchilik, konstruktivlik qobiliyati yetarli, ular mustaqil ravishda har bir ishni eta oladilar, turlisharoitlardagi harakatlar vaqtida mantiqan ularning ketma ketlini tashkil eta oladilar.

Agar yakka hatolar soni 30 dan 40 gacha bo'lsa, bunday tinglovchilarda tashkilotchilik qobiliyati yetarli emas, biron bir ishni yoki faoliyatini tashkil etishlarida qiynaladilar yoki pala partishlikka yo'l qo'yadilar. SHuning uchun ular alohida kurslarda o'qishlar yoki mantiqan fikrlashga o'rganishlari kerak bo'ladi.

Agar hatolar soni 40 dan yuqori bo'lsa, bunday tinglovchilar tashkilotchilik, mantiqiy fikrlash qobiliyati yetarli emas, ular o'z ustilarida ishlashlari kerak bo'ladi yoki maxsus treninglar, kurslarda o'qishlariga to'g'ri keladi.

“guruh hatosi” bo'limidagi umumiy sonlarning sharhi:

Agar hatolar soni 30 gacha bo'lsa, bu guruhlarda tinglovchilar bir birlarini tushunishga harakat qilganlar, bir birlarini ishontira olganlar va natijada bir xil natijaga erishganlar. Demak, guruhda samimiy munosabat o'rnatilgan, fikrlar bir joydan chiqqan.

Agar guruhning hatolar soni 30 dan 40 gacha bo'lsa, bu guruhda tinglovchilarning bir muqimga kelishlari qiyin bo'lgan, tortishuvlar yuzaki yoki ishonarsiz bo'lgan yoki guruh a'zolari bir birlarini tushunishga sust holda intilganlar, yoki vazifaga beparvoroq bo'lganlar, yoki bir birlarini hafa qilib qo'yishdan cho'chiganlar yoki guruhning barcha a'zolari yuzaki holda kelishigan u, aslida esa har Kim o'z fikrida qolgan bo'lishi mumkin. Samimiy munosabat bu guruhda o'z aksini topmagan.

Agar guruh hatosining soni 40 dan ortiq bo'lsa, bu guruh ahzolari umuman bir birlari Bilan kelisha olmaganlar, o'zaro ishontirish bo'lmagan. Har kim o'z fikrida qolgan. Samimiy munosabat o'rnatilgan.

Izoh: Bajirilgan vazifani baholashning Yana bir turi, quyidagicha: tinglovchilarning javoblari trener tomonidan berilgan “TO’G’RI JAVOB”ning yarmida ko’piga to’g’ri kelgan bo’lsa, demak, “qoniqarli” 75% to’g’ri kelgan bo’lsa “yaxshi”, 100% to’g’ri kelgan bo’lsa “a’lo” deb belgilash mumkin.

«blits»¹ o’yin texnologiyasi ni “bolalar uchun operalar”da qo’llaymiz.

Avaz Mansurovning B.Isroil va F.Safarov librettosiga yozilgan – «Hayvonlar sultoni» operasining mazmunini bilan tanishtiriladi o’qib beriladi. O’quvchilarga tarqatma materiallar tarqatiladi.

Ushbu texnologiya o’quvchi – talabalarni ketma – ketligini to’g’ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o’rganayotgan predmeti asosida ko’p, xilma – xil fikrlardan, ma’lumotlardan kerakligini tanlab olishni o’rgatishga qaratilgan. Ushbu texnologiya davomida o’quvchi – talabalar o’zlarining mustaqil fikrlarini boshqalarga o’tkaza oladilar, chunki bu texnologiya shunga to’liq sharoit yaratib beradi.

Ushbu texnologiya tinglovchilarga tarqatilgan qog’ozlarda ko’rsatilgan harakatlar ketma – ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so’ngra o’z fikrini boshqalarga o’tkaza olish yoki fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo’la olishga yordam beradi.

2§ Musiqa darslari samaradorligini oshirishda interfaol metodlarning o`rni

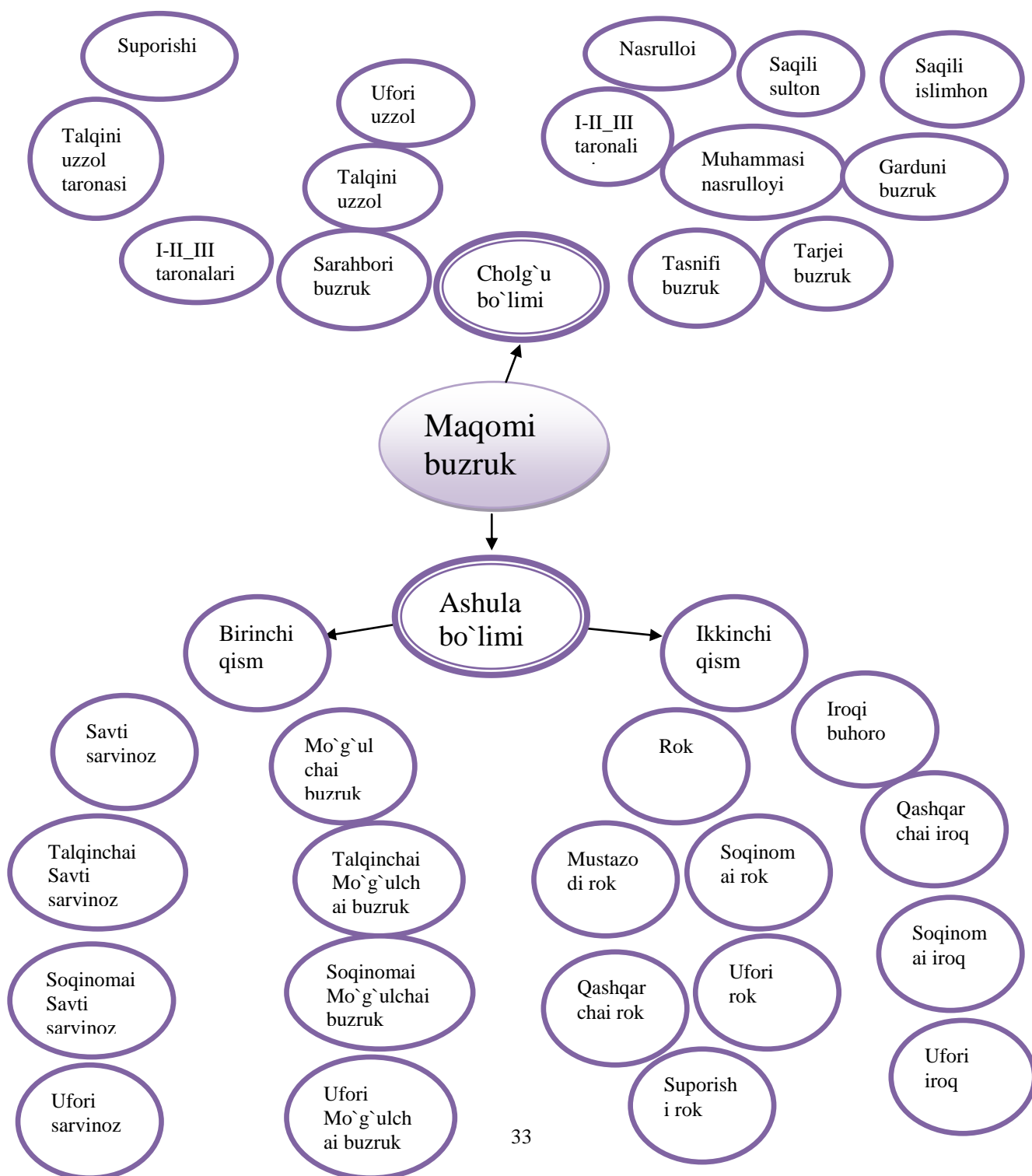
Musiqa darsining uchta faoliyat turlari bo’lsa , uchala faoliyat turini qiziqarli v unumli o`tishi uchun interfaol metodlar qo`llab dars samaradorligini oshirish mumkin. Masalan qo`shiq kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash jarayonlarida yoki yangi mavzu bayonida tarmoqlar metodini qo`llab ko`ramiz.

«Tarmoqlar» metodi (Klaster)

Fikrlarning tarmoqlanishi – bu pedagogik strategiya (o`yinning umumiy rejasi) bo`lib, u o`quvchilarni biron bir mavzuni chuqur o`rganishlariga yordam berib, o`quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma- ketlik bilan uzviy bog`langan holda tarmoqlashlariga o`rgatadi.

Bu metod biron bir mavzuni chuqur o`rganishdan avval o`quvchilarning fikrlash faoliyatini jaddalashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek o`tilgan mavzuni mustahkamlash, yaxshi o`zlashtirish, umumlashtirish hamda o`quvchilarni shu mavzu bo`yicha tasavvurlarni chizma shaklida ifodalashga undaydi.

(misol)

«Bumerang»

Mazkur texnologiya bir mashg`ulot davomida o`quv materialini chuqur va yaxlit holatda o`rganish, ijodiy tushunib etish va mavzuni erkin egallashga yo`naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga (muammoli, munozarali, turli mazmunli) ega bo`lgan mavzularni o`rganishga yaroqli bo`lib, o`z ichiga og`zaki va yozma ish shakllarini qamrab oladi hamda bir mashg`ulot davomida xar bir ishtirokchilarning turli topshiriqlarini bajarishi, navbat bilan o`quvchi yoki o`qituvchi rovida bo`lishi, kerakli ballni to`plashga imkoniyat yaratadi.

«Bumerang» texnologiyasi tanqidiy fikrlash, mantiqiy shakllantirishga imkoniyat yaratadi; g`oyalarni, fikrlarni, dalillarni yozma va og`zaki shakllarda bayon qilish ko`nikmalarini rivojlantiradi.

Ta`lim bilan bir qatorda mazkur metod tarbiyaviy xarakterdagi qator vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi:

- jamo'a bilan ishlash mahorati;
- muomalalik;
- xushfe`llik;
- ko`nikuvchanlik;
- o`zgalar fikriga hurmat;
- faollik;
- rahbarlik sifatlarini shakllantirish;
- ishga ijodiy yondashish;
- o`z faoliyatini samarali bo`lishiga qiziqish;
- o`zini xolis baholash.

(misol)

Texnologiyaning tavsifi. Ushbu texnologiya talaba (yoki o`quvchi) larni dars jarayonida, darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, o`rganilgan materialni yodida saqlab qolish, so`zlab berish, fikrini erkin xolda bayon eta olish, qisqa vaqt ichida ko`p ma`lumotga ega bo`lish xamda dars mobaynida o`qituvchi tomonidan barcha talaba (yoki o`quvchi)larni baholay olishga qaratilgan.

Texnologiyaning maqsadi. O'quv jarayoni mobaynida tarqatilgan materiallarni talaba (yoki o'quvchi)lar tomonidan yakka va gurux xolatida o'zlashtirib olishlari hamda suxbat munozara va turli savollar orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish va baholash. O'quv jarayoni mobaynida xar bir talaba (yoki o'quvchi) tomonidan o'z baho (yoki ball)larini egallashga imkoniyat yaratish.

Texnologiyaning qo'llanishi. Amaliy mashg'ulotlar, seminar yoki laboratoriya mashg'ulotlari hamda suxbat munozara shaklidagi darslarda yakka tartibda, kichik guruh va jamoa shaklida foydalanilishi mumkin.

Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar. Talaba (yoki o'quvchi) dars jarayonida mustaqil o'qishlari, o'rganishlari va o'zlashtirib olishlari uchun mo'ljallangan tarqatma materiallar (o'tilgan mavzu yoki yangi mavzu bo'yicha qisqa matnlar, suratlar, ma'lumotlar).

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi. Ushbu texnologiya bir necha bosqichda o'tkaziladi:

- Talaba (yoki o'quvchi)lar kichik guruhlarga ajratiladi;
- Talaba (yoki o'quvchi)lar mashg'ulotning maqsadi va tartibi bilan tanishtiradi;
- Talaba (yoki o'quvchi)larga mustaqil o'rganishlari uchun mavzu bo'yicha material tarqatiladi;
- Berilgan matnlarni o'quvchilar tomonidan mustaqil o'rganiladi;
- Har bir guruh a'zolaridan yangi guruh tashkil etiladi;
- Yangi guruh a'zolarining har biri guruh ichida navbati bilan mustaqil o'rgangan matnlari bilan ahborot almashadalar, ya'ni bir-birlariga so'zlab beradilar;
- Bilimlarni anialash uchun guruh ichida ichki nazorat o'tkaziladi, savol javob o'tkazadilar;
- Yangi guruh a'zolari dastlabki holatdagi guruhga qaytadilar;
- Darsning qolgan jarayonida o'quvchilar bilimlarini baholash yoki to'plagan ballarini hisoblab boorish uchun har bir guruhda hisobchi tayinlanadi;
- Guruh a'zolari tomonidan to'plangan umumiy ballar yig'indisi aniqlanadi;

- Guruhlar to`plangan umumiy ballar guruh a`zolari o`rtasida teng taqsimlanadi;

Misol ilovada

«Skarabey» texnologiyasi

«Skarabey» interaktiv texnologiya bo`lib, o`quvchilarda fikriy bog`liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi, qandaydir muammoni hal qilishda o`z fikrini ochis va erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Mazkur texnologiya o`quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o`rgatilayotgan mavzu haqidagi tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. U, ayni paytda, turli g`oyalarni ifodalash hamda ular orasidagi bog`liqlarni aniqlashga imkon yaratadi.

«Skarabey» texnologiyasi o`quvchilar tomonidan oson qabul qilinadi, chunki u faoliyatning fikrlash, bilish xususiyatlarini inobatga olingan holda ishlab chiqilgan. U o`quvchilar tajribasidan foydalanishni ko`zda tutadi, reflektiv kuzatishlarni amalga oshiradi, faol ijodiy izlash va fikriy tajriba o`tkazish imkoniyatlariga ega.

«VEER» texnologiyasi

Bu texnologiya murakkab, ko`ptarmoqli, mumkin qadar, muammo xarakteriadgi mavzularni o`rganishga qaratilgan.

Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo`yicha biryo`la axborot beriladi. Ayni paytda ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bedgilanadi.

Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o`z g`oyalari, fikrlarini yozma va og`zaki shaklda ixcham bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi.

«VEER» texnologiyasi umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi, kichik guruhlarining, har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

«VEER» texnologiyasi mavzuni o`rganishning turli bosqichlarida qo`llanilishi mumkin.

FSMU texnologiyasi haqida tushuncha

Ushbu texnologiya munozarali masalalarni xal etishda, baxs – munozaralar o`tkazishda yoki o`quv–seminar yakunida (tinglovchilarning o`quv–seminar haqidagi fikrlarini bilish maqsadida), yoki o`quv rejasi asosida biron bo`lim o`rganib bo`lingach qo`llanilishi mumkin, chunki bu texnologiya tinglovchilarni o`z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o`z fikrini boshqalarga o`tkazishga, ochiq holda baxslashishga, shu bilan bir qatorda o`quvchi – talabalarni, o`quv jarayonida egallangan bilimlarini tahlil etishga, qay darajada egallaganliklarini baholashga hamda tinglovchilarni bahslashish madaniyatida o`rgatadi.

Ushbu texnologiyaning maqsadi tinglovchilarga tarqatilgan qog`ozlarda ko`rsatilgan harakatlar ketma- ketligini avval yakka holda mustaqil ravishda belgilab, so`ngra o`z fikrini boshqalarga o`tkaza olish yoki o`z fikrida qolish, boshqalar bilan xamfikir bo`la olishga yordam beradi.

Trening “Muloqot” haqida tushuncha

Ushbu trening o`quvchi – talabalarda dars jarayonida mustaqil fikrlashga, o`z fikrlarini erkin xolda bayon eta olishga hamda ularda bahslashish madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan bo`lib, odatda bunday mashg`ulot tinglovchilarni kichik guruhlariga bo`lgan holda o`tkaziladi.

Maqsadi, tanlangan mavzu, muammo asosida tinglovchilarning fikrlarini hamda ushbu mavzuga bo`lgan munosabatlarini aniqlash, mustaqil holda umumiy bir fikrga kelishlariga va to`g`ri xulosa chiqarishlariga yordam berish, erkin holda bahslashishlariga sharoit yaratish.

FIKRLAR HUJUMI

Bevosita jamoa bo`lib «Fikrlar hujumi» («Mozgovaya ataka») olib borish. Bu metoddan maqsad mumkin qadar katta miqdordagi g`oyalarni yaratish, talabalarni ayni bir xil fikrlash inertsiyasidan holi qilish, ijodiy vazifalarni echish jarayonida dastlab

paydo boʻlgan fikrlarni yengishdir. Bu metod A.F. Osborn tomonidan tavsiya etilgan. Bu metodning asosiy tamoyili va qoidasi baxs ishtirokchilari ishlab chiqqan gʻoyalar tanqidini mutloq taqiqlash, har qanday luqma va hazil – mutoibani ragʻbatlantirishdir. Bu metoddan foydalanishning muvaffaqiyatli koʻp jihatdan oʻqituvchi – mashgʻulot rahbariga bogʻliq. «Fikrlar hujumi» ishtirokchilari miqdori 15 kishidan oshmasligi kerak. Mashgʻulotning davomiyligi bir soatgacha.

Yalpi «Fikrlar hujumi». Bu metod J.Donald Filips tomonidan ishlab chiqilgan. U katta guruxlarda (20 dan 30 tagacha boʻlgan) yangi gʻoyalar ishlab chiqish samardorligini sezilarli darajada oshirishni taʼminlaydi. Barcha ishtirokchilar kichik-kichik 5-6 kishidan iborat guruhlarga boʻlinadi va har bir kichik guruh hal qilinadigan ijodiy vazifa va muammo boʻyicha 15 daqiqa davomida mustaqil ravishda oʻzaro «Fikrlar hujumi» oʻtkazadi. Shundan soʻng har bir kichik guruh vakili oʻz guruhlarida ishlab chiqilgan gʻoya haqida axborot beradilar va oʻqituvchi rahbarligida jamoa boʻlib unga baho beradilar va ularning eng yaxshilari, betakrorlari tanlab olinadi.

«Fikrlarning shiddatli hujumi»- destruktiv berilgan baho bilan dialog. Bu metod E.A.Aleksandrov tomonidan taklif qilingan. G.Ya.Bush tomonidan oʻzgartirilib yoʻlga qoʻyilgan dialogning mohiyati shundaki, kollektiv boʻlib gʻoyalar ishlab chiqishda ishtirokchilarning ijodiy imkoniyatlari faollashtiriladi va unga zid gʻoyalar qoʻyiladi.

Mashgʻulot bosqichma – bosqich quyidagi tarzda oʻtkaziladi:

1 –bosqich. Miqdor va psixologik muloqati jihatidan maʼqul kichik guruhlarni shakllantirish;

2 – bosqich. Vazifa, muammodan kelib chiqadigan maqsadlarni ifodalash;

3 – bosqich. Toʻgʻridan –toʻgʻri «Fikrlar hujumi» qoidasiga asosan har bir guruhda gʻoyalar ishlab chiqish;

4-bosqich. Gʻoyalarni tartibga solish va tasniflash;

5-bosqich. Gʻoyalarni destruktivlash, yaʼni amalga oshish imkoniyatiga qarab baholash;

6-bosqich. Avvalgi bosqichlarda bildirilgan tanqidiy mulohazalarga baho berish.

Yuqoridagi pedagogik texnologiyalardan foydalanish jarayonida (fanga asosan) turli muammolarni hal etishga, ularning kelib chiqish sabablari, tuzatish yoʻllarini topishga, oʻquvchilarni esa mustaqil izlanishga, fikrlashga, oʻz fikrlarini isbotlash va

turli vaziyatlardan chiqishga o`rgatishda «Muammoli vaziyat» shaklini qo`llash mumkin.

Akademik litsey va kasb -hunar kollejlarda ko`pincha boshqarma vakillari, rahbar xodimlar, metodistlar, o`qituvchilar o`qituvchilarning darslariga kirish, darsni tahlil qilishda nimalarga e`tibor berish kerakligi haqida ko`pincha bosh qotiriladi. Shu sababdan biz bu to`plamga shu masala yuzasidan ba`zi bir tavsiyalarni kiritdik. Aslida o`qituvchining darsiga kirish va uni tahlil qilish, birinchi navbatda, darsga kirayotgan shaxsning qo`ygan maqsadiga bog`liq. Masalan: «Men yangi mavzuni bayon qilishdagi tajribangizni yoki baholashingizni, mavzuni mustahkamlashingizni, to`liq dars jarayonini tashkil etishingizni, o`quvchi talabalar bilan muloqatingizni va b., o`rganmoqchi (kuzatmoqchi, ommalashtirmoqchi) edim». Shunga qarab, dars tahlili o`tkaziladi. Quyida berilgan tavsiyalar ko`p yillik tajribalar va kuzatishlar natijasida hamda hozirgi kun talabi asosida tuzilgan.

(misol)шыxpat

“Charxpalak” texnologiyalari

Texnologiyaning tasnifi. Ushbu texnologiya talaba (yoki o`quvchi)larni o`tilgan mavzularni yodga olishga, mantiqan fikrlab. Berilgan savollarga mustaqil ravishda to`g`ri javob berishga va o`zo`zini baholashga shrgatishga hamda qisqa vaqt ichida o`qituvchi tomonidan barcha talaba (yoki o`quvchi)larning egallagan bilimlarin baholashga qaratilgan.

Texnologiyaning maqsadi: talaba (yoki o`quvchi)larni dars jarayonida mantiqiy fikrlash, o`z fikrlarini mustaqil avishda erkin bayon eta olish, o`zlarin baholash, yakka va guruhlarda ishlashga, boshqalar fikriga hurmat bilan qarashga, ko`p fikrlardan keraklisini tanlab olishga o`rgatish.

Texnologiyaning qo`llanilishi: texnologiya o`quv mashg`ulotlarining barcha turlarida dars boshlanishi yoki dars oxirida yoki o`quv predmetining biron bir tugallanida, o`tilgan mavzularni talaba (yoki o`quvchi)lar tomonidan o`zgkrtirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash yoki oraliq v yakuniy nazort o`tkazish uchun mo`ljallangan. Ushbu texnologiyani mashg`ulot jarayonida yoki uning bir qismida yakka, kichik gurux va jamoa shaklida tashkil etish mumkin.

Mashg'ulotda foydalaniladigan vositalar: tarqatma materiallar, rangli qalam (yoki flamaster)lar.

Izoh: reja bo'yicha belgilangan mavzu asosida hamda o'qituvchining qo'ygan maqsadi (tekshirish, mustahkamlash, baholash)ga mos tayyorlangan tarqatma materiallar (agar yakka tartibda o'tkazish mo'ljallangan bo'lsa, guruh o'quvchilari soniga, agar kichik guruhlarga o'tkazish belgilangan bo'lsa, u holda guruhlar soniga qarab tarqatma materiallari tayyorlanadi).

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi:

- talaba (yoki o'quvchi)larni (sharoitga qarab) guruhlarga ajratish;
- talaba (yoki o'quvchi) mashg'ulotni o'tkazishga qo'yilgan talablar va qoidalar bilan tanishtirish;
- tarqatma materiallarni guruh a'zolariga tarqatish;
- guruh a'zolari tomonidan yakka holda mustaqil ravishda tarqatma materiallardagi vazifalar bajariladi;
- har bir guruh a'zosi o'zi ishlagan tarqatma materialining ung burchagiga guruh raqamini yozadi, chap burchagiga esa o'zining biron-bir belgisini chizib qo'yadi;
- vazifa bajarilgan tarqatma materiallar boshqa guruhlarga "CHarxpalak aylanmasi" yo'nalishida almashiriladi;
- yangi guruh a'zolari tomonidan berilgan materiallar o'rganiladi va o'zgartirishlar kiritiladi;
- jamoalar tomonidan o'rganilgan va o'zgartirishlar kiritilgan materiallar yana yuqorida eslatilgan yo'nalish bo'yicha guruhlararo almashtiriladi (ushbu jarayon guruhlar soniga qarab davom ettiriladi);
- materiallarni oxirgi almashishdan so'ng har bir gurux va har bir gurux a'zosi o'zlari ilk bor to'ldirgan materiallarini (gurux raqami va o'zlar i qo'ygan belgilari asosida) tanlab oladilar;
- har bir gurux a'zosi o'zlari belgilangan javoblariga boshqa guruh a'zolarining tuzatishlarini taqoslaydilar va taxlil qiladilar;
- o'quvchining tarqatma materialida berilgan vazifalarini o'qiydi va jamoa bilan birgalikda to'g'ri javoblarni belgilaydi;

- har big talaba (yoki o'quvchi) to'g'ri javob bilan belgilangan javoblar farqlarini aniqlaydilar, kerakli balni tuplaydilar va o'z o'zini baholaydilar.

Izoh: tarqatma materialda talaba (yoki o'quvchi)lar belgilagan to'g'ri javoblar bilan o'qituvchi hamkroligida aniqlangan to'g'ri javoblarning farqi 0.55 % dan yuqori bo'lsa, talaba (yoki o'quvchi) ushbu o'quv materialini o'zlashtirgan, undan kam bo'lsa o'zlashtira olmaganligini bildiradi. Masalan, vaziaalar soni 30 ta bo'lib, javoblarning 17-20 **tasi to'g'ri belgilangan bo'lsa**, talaba (yoki o'quvchi) ushbu vazifani bajargan va o'quv materialini o'zlashtira olgan, agar undan kam bo'lsa o'zlashtira olmagan himoblanadi. SHu bilan birga, javoblarning 21 24 tasi to'g'ri belgilangan bo'lsa talaba (yoki o'quvchi) materiallarni o'zlashtirgan darajasi "yaxshi" bahoga, 25 30 tasi to'g'ri bo'lsa "a'lo" bahoga o'zlashtirgan deb hisoblanadi.

- talaba (yoki o'quvchi)lar o'z baholar yoki ballarrini belgilab olishgach, o'qituvchi vazifa bajarilgan qog'ozlarni yeg'ib oladi (ballar)ni guruh jurnaliga ko'chirib qo'yadi.

"Charxpalak" texnologiyasidan foydalangan holda mashg'ulot o'tkazish uchun talaba (yoki o'quvchi)larga quyidagicha vazifa berish mumkin. Vazifa uchun zarur bo'lgan tarqatma materialni ilovada keltiramiz.

Vazifa: o'qituvchining muomala va munogsabatni boshqarishdagi harakatlari qaysi yuoshqaruv usuliga mansb ekanligini aniqlang va ularga beradigan tafsiflarni ilovada keltirilgan jadvalga kiriting.

Tar №	O'qituvchining munosabat va milani boshqarishdagi xarakatlari.	Avtoritar ka mlirik)	Demokratik nkorlik)	Liberal arvolik, osalilik)
1.	Boshqalar fikrini o'ziniki qilib i.			
2.	O'zi yakka xolda gurux faoliyati malishini belgiladi.			
3.	Tashabbuskor emas.			
4.	O'zi ko'rsatma va buyruq beradi.			
5.	O`zining shaxsiy fikriga ega.			
6.	Tashakkuri xam buyruqdek			

	adi.			
7.	Xamma masalalarni yuzaki ko'rib adi.			
8.	Boshqalar fikriga xurmat bilan ydi.			
9.	Aytilgan narsani to'liq rilishini talab etadi.			
10.	Boshqalar fikriga tez qo'shiladi va ul qiladi.			
11.	So'z va gaplari qattiq va qo'pol.			
12.	O'zining shaxsiy nuqtai nazari l.			
13.	Jamoa fikrini va tashabbusini qullaydi xamda rivojlantiradi.			
14.	Gap qaytargan va gap atganlarni yoqtirmaydi.			
15.	Javobgarlikdan o'z o'zidan lashadi			
16.	Obro'sini bo'lmaydi.			
17.	Intizomni qattiq talab etadi.			
18.	O'z tinchini o'ylaydi.			
19.	Ish natijasi bilan qiziqmaydi.			
20.	So'zsiz bo'ysunishni talab etadi.			
21.	O'z ishiga sovuqqon.			
22.	Qo'rqmasdan javobgarlikni o'z niga oladi.			
23.	Kasbini sevmaydi.			
24.	Tushuntirmaydi, lekin talab qiladi.			
25.	Jamoa ishiga tayanib ish olib adi.			

26.	O'quvchiga e'tiborsiz, beg'am.			
27.	O'qituvchi ekanligini yoddan arib qoyadi.			
28.	O'ziga bino qo'yishni yaxshi adi.			
29.	Talaba o'quvchilarni erkin ashga yo'l qo'ymaydi.			
30.	o'quvchilar fikri bilan oqlashmaydi.			

17 20 ta to'g'ri javob “qoniqarli”;

21 24 ta to'g'ri javob “yaxshi”;

25 30 ta javob “a'lo”.

SINKVEYN

“Sinkveyn” so'zi fransuzchadan olingan bo'lib, “besh qadam” so'ziga to'g'ri keladi. Sinkveynda narsa yoki xodisa haqidagi fikr qisqa ko'rinishda ifodolanadi. Sinkveynda she'rdagi o'xshagan 5 qatorga ma'lumotlar yoziladi.

1. Birinchi qatorda mavzu bir so'z bilan (odatda ot bilan) ifodalanadi.
2. Ikkinchi qatorda mavzuga juda mos keladigan ikkita sifat beriladi
3. Uchinchi qatorda mavzu 3 ta xarakterni bildiruvchi fe'l bilan ifoydalanadi.
4. To'rtinchi qatorda temaga doir muhokama etuvchilarning hissiyatini ifodalovchi jumla tuziladi. U to'rt so'zdan iborat bo'ladi.
5. Beshinchi qatorda mavzu mohiyatini ifodalovchi bitta so'z beriladi. U mavzuning sinonimi bo'ladi.

Buni sxematik ravishda quyidagicha ko'rsatish mumkin:

Muammo nomi _____

Sifat _____

Xissiyotni ifodalovchi jumla _____

Moxiyatning yangicha ifodasi _____

(misol)

O`qitish
Og`ir, qiyin
Xarakat, chidash, intilish
Yangi bilim avvalgisiga bog`lanadi
O`rgatish

O`qish
Faol, chidam
Xarakat qilish, tushunish, o`ylash
Bilimni egallashga intilish kerak
Ma`naviy boyish

Sinkveyn ma`lum mavzu o`rganilgandan so`ng tuzilsa, uning asosiy xususiyatlari, mohiyatlari tushunilib, yakunlanadi. Sinkveyn materiallar ustida o`ylashga, murakkab axborotni sintezlashga va uni uzoq xotirada saqlashga yordam beradi. Ijodiy ishlash imkoniyati kelib chiqadi.

INSERT USULIDAN FOYDALANIB O`QISH

Materiallarni ayrim yoki guruhlar tomonidan o`qib, muxokamaga tayyorlanishga ham to`g`ri keladi. Bunda mutolaa etuvchi shaxs o`rganilayotgan matndagi axborotlarga o`z munosabatini bildirib borishi foydalidir. Matndagi axborot ahamiyatli bo`lsa, uni maxsus belgi “V” bilan, avval tanish bo`lgan material uchrasa, “q” bilan, tushunishda qiyinchilik uchrasa “?” bilan va material mazmunidagi axborot o`quvchiga yoqmasa yoki qarshi bo`lsa «-» belgilarini qo`yish mumkin. Bunday o`qishda material ustida o`quvchining faol ishlagani ko`riladi.

XAMKORLIKDA O`QISH

O`qish kichik guruhlarda olib borilganda samarali bo`lishi keyingi vaqtlarda ko`pchilik tomonidan tan olinmoqda. Kichik guruhlarda ishlashni tashkil etishning turli ko`rinishlari mavjud.

O`qituvchi materialni o`rganishni juftliklarda tashkil etishi mumkin. Bunda material 2 o`quvchi tomonidan o`rganiladi, muxokama etiladi va natija bayon qilinadi.

Bunday ishlarni kichik guruhlarda tashkil etish ham mumkin. Guruhda 4-7 kishilik kichik guruhlar tashkil etiladi va natija bayon qilinadi hamda har bir guruhga ma`lum topshiriq beriladi. Topshiriqni birgalikda guruhdagilar o`rganib muxokama etishadi. So`ngra natijani guruhning bir a`zosi umumiy guruhga etkazadi. Guruhdagilar uning ma`lumotini to`ldirishi, qo`shimcha qilishi, izoh berishi ham mumkin.

Kichik guruhlar bilan alohida mavzularni o`rganishda yoki bir mavzuning turli qismlarini o`rganishda ham foydalaniladi.

3§ Interfaol uslublarni amaliy darslarida q`ollanilishi

Amaliy mashg`ulotlar uchun namunalalar.

5-sinf musiqa darslari mavzularida interfaol uslublardan foydalanish.

BOLALAR UCHUN OPERALAR

Ushbu darsda «Blits» o`yin texnologiyasi qo`llaniladi.

O`zbek tilida bolalar uchun yozilgan «Yoriltosh», «Malikai ayyor», «Hayvonlar sultoni» operalaridir.

Shunday misollardan biri sifatida Avaz Mansurovning B.Isroil va F.Safarov librettosiga yozilgan – «Hayvonlar sultoni» operasining mazmunini o`qib beriladi. Talabalarga tarqatma materiallar tarqatiladi.

PROLOG

O`rmon. Barcha hayvonlar to`planishib turadigan joy. Sho`x ohanglarda hirgoyi qilib o`tib ketayotgan quyunchalardan so`ng Ertakchi bobo paydo bo`ladi, u o`rmon tabiatini madh etadi. Shu o`rmonda yashaydigan jonzotlarni birma – bir tanishtiradi. Ular – Sher Sulton, Bo`ri, Quyon, Ayiq, Tulki - o`zlari haqida qo`shiqlar aytishadi. Ertakchi bobo tonglar otib, kunlar botib, bunda har kun hayot qaynashini, hech to`ymaslar – ochko`zlar faqat o`lja payida yurishlarini aytadi va bir kun bo`lib o`tgan voqeani tomosha qilishga taklif etadi.....

VOQEA

Ikki och bo`rining jangi avjida. Tulki paydo bo`lib, bo`rilar talashayotgan o`limtik kiyikni olib qochmoqchi bo`ladi. Bo`rilar sezib qolib tulkini haydab

yuborishadi va jangni davom ettirishadi. Tulki alamkashlik qilib hayvonlar sultoni – Sher Sultonni etaklab keladi. Sher Sulton ikkala bo`ri arzlarini tinglab, ajrim qiladi. Talashganlar tarqalishib, Sher Sulton pana joyda dam olishga yotadi.

O`ynab - quvnab quyunchalar kirib kelishadi. Ayyor tulki yana paydo bo`ladi. Quyonlardan biri «Men botirman! Bokschiman! Hattoki Sher Sultonni nakaut qilib qo`yaman!» deb, maqtanib qoladi. Tulki paytdan foydalanib, hayvonlar sultoniga o`xshatma qilayotgan quyonni Sher Sultonga ro`para qilib qo`yadi. Botirligi puchga chiqadi. Sher Sulton o`zining engilmasligidan, salobatidan mamnun bo`ladi.....

Kutilmaganda o`rmonda to`s – to`polon boshlanadi. Hamma hayvonlar o`zlarini yo`qotib quyishgan, ular Sher Sultonni ham pisand qilmay qolishdi, hukmdor hayron..... Hayvonlar tarqalgach, Sher Sulton panaga berkinadi. Baralla qo`shiq aytib, Odam kirib keladi. Sher Sulton ustiga to`r tashlaydi. Hayvonlar yordamida ham Sher to`rdan ozod bo`la olmaydi. U yengilganini bo`yniga olib, «Ne sharting bor!» deb so`raydi. Odam – do`stlik, tinchlik va baxtiyor hayotni taklif etadi. Hammalari do`stlikni madh etib raqs tushishadi, qo`shiq aytishadi:

«Do`stlik bo`lsin!

Tinchlik bo`lsin!»

«Hayvonlar sultoni» operasi

№	Harakatlar mazmuni	a baho	ri	a	Xato
1.	Asar mualliflari. Sahnalashtiruvchilar haqida ma`lumotlar berish				
2.	Ikki och bo`rining jangi				
3.	Quyoning maqtanishi				
4.	Opera tomoshasiga 15-20 qa oldin borish				
5.	Sher Sultonning gilmasligidan mamnunligi				

6.	O`rmonda to`palon					
7.	Operaning mazmuni yozilgan uruchani olish					
8.	Do`stlikni madh etib Raqs va qo`shiq ijrosi					
9.	Sahnada ertakchi bobo inishi					
10.	Tulki hayvonlar Sultoni – Sultonni yetaklab kelishi.					
11.	Sahnada quyunchalar					
12.	Baralla qo`shiq aytib sahnaga mning kirib kelishi.					

Izoh: 1-grafa yakka holda to`ldiriladi, 2-grafa yonidagi do`sti bilan to`ldiriladi, 3-grafaga o`qituvchi tomonidan etilgan to`g`ri javob yoziladi. 4-grafa yakka holda qo`yilgan baho to`g`ri javob bilan solishtirilib farqi yoziladi. 5-grafaga yo`l qo`yilgan ball

To`g`ri javoblar. 1-3; 2-5; 3-7; 4-1; 5-9; 6-10; 7-2; 8-12; 9-4; 10-6; 11-8; 12-11.

Boshlang`ich sinf musiqa darslari mavzularida interfaol uslublardan foudalanish (namuna)

Bilimdon o`qituvchi:

1-komanda

2-komanda

Pedagoglar

Mahoratchilar

4 ta qo`shiq matni bo`laklarga qirqib
aralastirilib talabalarga tarqatiladi.

Talabalar vazifasi: Q o`shiq matnini yig`ib kleylash,

qo`shiq kompozitori, asar xaqida ma`lumot berish va komanda

bilan qo`shiq ijro etish. Komanda sardori vazifasi: 1. Musiqa o`qituvchisi vazifasini bajarish.

2.Qo`shiq mazmuni va kompozitori xaqida gapirib

berish, ko`rgazmali qurollardan foydalanish.

3.Qo`shiqni ijro etish va foydalangan metodini aytib o`tish.

Hisobchi vazifasi: To`g`ri javob bergan talabalarni g`olibni aniqlash.

Qo`shiqlar matni.

Ohanglarda – ertaklar Ezgulikga etaklar Madx etib chin do`stlikni Dillarni shod etarlar-	Mehrimiz yuzimizda Chaqnagan ko`zimizda Ohanglarla bog`langan Totli hur so`zimizda
Ertaklar, ertaklar Ohanglarga etaklar	Ertaklar, ertaklar Ohanglarga etaklar
Menga tengsiz mehri bor So`zlarida sehri bor Ertak aytib tolmaydi Erkalatib hormaydi	ko`rolmasam bir kuni uxlay olmaydi tuni ko`ngli sog`inchga to`lib izlar parvona bo`lib
Naqorat	Naqorat
Buvijonim buvijon Mehribonim buvijon Onaginam onasi Sho`x zabonim buvijon	Buvijonim buvijon Mehribonim buvijon Onaginam onasi Sho`x zabonim buvijon
O`g`il bola qiz bola Qirdan terdi gul lola Qarasangiz ularga Ular o`xshar gullarga	Gullar terib oz muncha O`ynadilar to`yguncha Har tomonga choptilar Yangilarin topdilar
Naqorat	Naqorat
Gul terdi , gul terdi Gul terdi gullar Eh qarang rang – barang Gul terdi gullar	Gul terdi , gul terdi Gul terdi gullar Eh qarang rang – barang Gul terdi gullar
To`yda bayramda Ro`za ayyomda	Buncha ham shirin Kim bilar sirin

Tansiq nisholda
Tortiq nisholda

Ox, ox nisholda
Qaymoq nisholda

Muzqaymoqdan zo`r
Mana yalab ko`r
Oh oh nisholda
Oppoq nisholda

Mehmonga yuzim
Xizmatda o`zim
Tayyor nisholda
Mador nisholda

Nazorat uchun savollar.

- 1.Musiqa o`qituvchisining xususiyati nimada?
- 2.Pedagogik texnologiya jarayonlarini o`rganishning soddalashtirilgan tartibini ayting.
- 3.Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat nimalarga ega bo`lishni ta`minlaydi.
- 4.Yangilik kiritishda qanday metodlardan foydalaniladi?
- 5.Texnologik xarita va uning ahamiyatini ifodalang.
- 6.Kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradigan texnologiyalarga tavsif bering.

Ijodiy topshiriqlar

Blits o`yin uslubini qo`llab Umumiy o`rta ta`lim maktabining 5- sinf musiqa madaniyati darslarining 4- chorak 7-dars, Bolalar uchun operalar mavzusi bo`yicha dars ishlanmasini tuzing

Yuqorida keltirilgan interfaol uslublar va pedagogik texnologiyalarni qo`llab, 1-7 sinf musiqa madaniyati darslarining ayrimlariga dars ishlanmalari tuzing.

IV bob. Musiqa darsi ishlanmasini tuzish texnikasi

1§ Dars ishlanmasi

Darsning borishi.

I. Tashkiliy qism (3 daqiqa), o`quvchilar davomatini aniqlash, tashqi ko`rinishlarini, ish qurollari borligini tekshirish.

II. O`tgan dars mavzusini va yangi mavzu uchun zaruriy materiallarni takrorlash, (10 daqiqa).

O`tgan dars yuzasidan savol-javob o`tkazish, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo`llagan holda o`quvchilar bilimni nazorat qilish.

III. Yangi mavzu yuzasidan yo`l-yo`rig`lar (50 daqiqa) ko`rsatish.

REJA:

Yakkanovozlik, jo`rnavozlik va jo`rsozlik. (2-sinfda musiqa darslari.)

Tinglash madaniyati.

O`quvchilarga yangi mavzularni tushuntirishdan avval o`tilgan mavzular mustahkamlanadi va yangi mavzuga bog`langan holda dars olib boriladi. Ushbu darsda «Bumerang texnologiyasi» qo`llaniladi.

Sinf o`quvchilariga savol beriladi.

Musiqachilar kimlar?

Sinf o`quvchilarining javobidan so`ng quyidagicha to`ldiriladi:

Bizni juda ko`p tovushlar qamrab olgan: uyda, ko`chada, bog`da, dalada. (Aslida haqiqiy atrof olamidagi musiqa narsa-hodisalarda mujassamlangan. Ijodkor ularni cholg`ular yordamida ifodalab o`rgatadi).

Xaqiqiy musiqiy tovushlar musiqiy cholg`larda ifodalanadi. (Ilovalar).

Shuningdek, xonandalar tovushlarida, xorda. Sozandalar, xonandalar ijro etganidagina tovushlar jaranglaydi. Endi shundan kelib chiqib bu jarayon harakter xususiyatiga qarab yakkanovozlik, jo`rnavozlik va jo`rsozlikka bo`linadi. Qo`shiqlar bir ovozda ijro etilsa yakkanovozlik deyiladi. Hamma birga ijro etsa «Jamoab o`lib kuylash», (ya`ni xor) deyiladi.

Tarqatma materiallar yordamida dars mavzusi tushuntiriladi,

(o`quvchilar 3 ta guruhchalarga bo`linadilar.)

1. Gruhchalarga materiallar tarqatiladi.

1-topshiriq. Ushbu rasmda berilgan - Yakkanovozni, jo`rnavozni va jo`rsozni toping.

Yakkanavoz	
------------	--

Jo`rnavoz	
-----------	--

Tanlangan javobni kartochkalarda tasvirlangan rasm yonidagi bo`sh katakchaga joylashtiring.

To`ldirilgan kartochkalar doskaga ilinib qo`yiladi. (Har bir guruh kartochkalari alohida skoch yordamida ilinadi.)

Har bir guruhdan vakil chiqib mavzuni tushuntirib beradi.

Har bir kartochkaldagi guruh javoblari tahlil qilinadi va xulosa chiqariladi.

Tinglash madaniyati:

Siz hayotda juda ko`p musiqa tinglaysiz:

Radio-televidenie orqali, teatr va konsertlarda, kino lavhalarida, maktabda va uyda musiqa yangraydi. Xalq o`z hayotini qo`shiqda, musiqiy ohangda, raqsda ifoda etadi. Ko`p musiqalarni kompozitorlar yaratadilar.

Ular qo`shiqlar, kuylar, opera, baletlar, xor va orkestr uchun asarlardir.

Musiqa tinglashni bilish muhim vasifa. Buning uchun quyidagi qoidagalarga rioya etish juda zarur.

1. Musiqani diqqat

Jo`r So`z	
-----------	--

bilan

tinchlikda tinglash.

2. To`g`ri va qulay o`tirish.

3. Shovqin qilmaslik, gaplashmaslik, do'stlariga musiqa tinglashga xalaqit bermaslik.

4. Musiqa to'xtaganida qalbingdagi musiqani tinglab va o'ylab ko'rish.

Musiqa sizda qanday taasurot qoldirdi.

Musiqa tinglaganda ko'z oldingizga nima keldi.

Kompozitor ushbu musiqa orqali nima demoqchi?

Musiqa qanday o'zgardi?

Kim uni ijro etdi (yakkaovozmi? Jo'navozlikmi? Jo'rsozlikmi? Orkestrmi?)

5. Diqqat bilan o'qituvchining savolini eshiting, o'z taasurotlaringiz haqida gapirib bering, musiqa haqida fikr yuriting, asar haqidagi suhbatda qatnashing.

6. Uyda musiqa tinglang.

IV. Yangi o'quv materiallarni mustahkamlash va o'quvchilar bilimini baholash.

Darsning borishi.

I. Tashkiliy qism. (3 daqiqa)

I. O'quvchilar davomatini aniqlash, tashqi ko'rinishlarini, ish qurollarini tashkil etishni tekshirish.

II. O'tgan dars mavzusini va yangi mavzu uchun zaruriy materiallarni takrorlash (10 daqiqa).

O'tgan dars yuzasidan savol-javob o'tkazish, yangi pedagogik texnologiyalarini qo'llagan holda o'quvchilar bilimini nazorat qilish.

III. Yangi mavzu yuzasidan yo'l-yo'riqlar (50 daqiqa) ko'rsatish.

REJA;

1. Musiqaning ifoda vositalari. (3-sinfda musiqa darslari).

2. Musiqadagi dinamik belgilar.

Darsning borishi

A) O'quvchilarda yangi mavzularni tushuntirishdan avval o'tilgan mavzular mustahkamlanadi va darsda yangi mavzu oldingi mavzularga bog'lab o'tiladi, ushbu darsda «Skarabey» texnologiyasi qo'llaniladi.

Musiqaning ifoda vositalari

Musiqaning mazmunini yoritishda turli ifoda vositalaridan foydalaniladi. Ifoda vositvlariga sur`at, usul, tovush kabilar kiradi. Quyidagi uch misolda musiqaning ifoda vositalaridan biri bo`lgan sur`atning kuy kayfiyatiga qanday ta`sir etishini kuzating.

Quvnoq, o`rtacha va og`ir sur`atdagi asar parchalaridan o`quvchilarga tinglash uchun berilib o`qituvchi tomonidan tushuntiriladi

Musiqaning dinamik belgilari.

Kompozitorlar biron – bir musiqa asarini yaratganlarida ularning ma`lum qismlarini kuchli yoki kuchsiz ijro qilinishini mahsus belgilar bilan ko`rsatadilar. Bu belgilar asarni yoqimli, jiloli eshitilishiga yordam beradi. Musiqada bu belgilar «Dinamik belgilar», deb ataladi.

f - (forte) – kuchli

mf – (metsso forte) – kuchliroq

p – (piano) - kuchsiz

mp – (metsso piano) – kuchsizroq

So`ngra tarqatma materiallar orqali yangi mavzu mustahkamlanadi. Sinf o`quvchilari 3 ta guruhga bo`linadilar. Guruhlarga kartochkalar aralashtirilib tarqatiladi va topshiriq tushuntiriladi.

Guruhdagi o`quvchilarning vazifasi: 1) Sur`ati, tovush jo`shqinligi, tovush jarangdorliklarini quyidagi rasmda ko`rsatilgandek mustaqil joylashtirish.

2) O`quvchilarga o`qituvchi tomonidan musiqiy asarlar (quvnoq, nafis, kuychang) tinglash uchun beriladi (audioyozuvda yoki ijro etiladi). Guruhlar shu musiqa mazmuniga mos ertak so`zlab berishlari kerak.

Sur`ati

Tez

O'rtacha

Og'ir

Tovush Jo`shqin.

Quvnoq

**Engil yorqin
nafis**

Kuychang

Tovush jarangdorligi

f

mp

p

Har bir guruhning joylashtirgan kartochkalari doskaga skoch yordamida ilinib qo`yiladi. Har bir guruhdan vakil chiqib mavzuni va guruhlarning musiqaqaga mos ertak mazmunini tushuntirib beradilar. Guruh javoblari tahlil qilinib hulosa keltiriladi.

Darsni yakunlash uchun savollar:

1. Musiqa tinglashning ahamiyati nimada?
2. Darsda musiqa tinglash maqsadini aytib bering?
3. Musiqa tinglash etaplarini ayting?
4. O`quvchilarda tinglash madaniyatini qanday tushunish mumkin?
- 5 Asarning badiiy- g`oyaviy mazmuni orqali o`quvchilarga axloqiy - estetik tarbiya berishda o`qituvchi oldiga qanday vazifalar qo`yiladi?
- 6.Qaysi taniqli klassik musiqalar insonning his tuyg`ularini mujassamlantiradi.

Savol va topshiriqlar.

1. O`quvchilarni musiqa darsiga bo`lgan qiziqishlarini qanday bosqichlarda amalga oshirish mumkin?
2. Boshlang`ich sinflarda o`quvchilar ijodini qanday shakllantirish mumkin?
3. O`quvchilarni ijodiy faoliyatiga tayyorlash bosqichlarini ayting.

4. Musiqa darslarida olib boriladigan ijodiy topshiriqlarga misollar keltiring.
5. O`quvchilar xotirasini aktivlashtirish uchun qanday metodlardan foydalanish mumkin?
6. O`quvchilarga yangi texnologiyalar bo`yicha topshiriqlar berilganda o`yin qoidalarini eslatish shartmi, uning ahamiyati nimada?

Ijodiy topshiriqlar

Umumiy o`rta ta`lim maktabining 1-4 sinflar dasturidagi ijodiy jarayonni tashkil etuvchi fikrlarni ijroda ko`rsating.

Interfaol uslublar va pedagogic texnologiyalarni qollab 1-7 sinf musiqa madaniyati darslarida ijodiy jarayonni tashkil etish uchun ayrim mavzularga dars ishlanmalar tuzing.

V BOB O`quvchilar shaxsiyatida musiqiy psixologik va balog`at yoshidagi xususiyatlarini e`tiborga olish muammolari.

Pedagogikada rivojlanish va tarbiyaning o`zaro bog`likligi muhim muammolardan bo`lib, u ko`p munozaralarga sabab bo`ladi. Shaxsning rivojlanishi qiyin, murakkab jarayon, u ko`plab ichki va tashqi ta`sirlar va omillar orqali ro`yobga chiqadi. Inson hayot ekan, butun umri davomida o`sib, rivojlanib o`zgarib boradi. Bolalik, o`smirlik yillarida shaxsning kamol topishi yaqqol ko`zga tashlanadi. Rivojlanish deganda biz shaxsning ham jismoniy, ham aqliy va ma`naviy kamol topishi jarayonini tushunamiz. «Shaxs» tushunchasi psixologiyada eng ko`p qo`llaniladigan tushunchalar sirasiga kiradi. Psixologiya o`rganadigan barcha fenomenlar aynan shu tushuncha atrofida qayd etilgan. Inson ruhiy olami qonuniyatlari bilan qiziqqan har qanday olim yoki tadqiqotchi ham shaxsni chetlab o`tolmagan.

Shuni alohida ta`kidlash lozimki. «Homo sapiens» - «aqli zot» tushunchasini o`zida ifoda etuvchi jonzotning paydo bo`lganiga taxminan 40 ming yildan oshibdi. Bu davrda olimlarning e`tirof etishlaricha, 16 ming avlod almashgan emish. Darvin ta`biri bilan aytganda, tabiiy tanlanish jarayonida yer yuzida saqlanib qolgan minglab millat va ellatlarning keyingi davrdagi taraqqiyoti ko`proq biologik omillardan ko`ra, ijtimoiy-sotsial omillar ta`sirida ro`y bermoqda. Shuning uchun ham har bir individni

yoki shaxsni o`rganish masalasi uning bevosita ijtimoiy muhiti va uning ijtimoiy normalari doirasida o`rganishni taqozo etadi.

Sotsial yoki ijtimoiy muhit – bu insonning aniq maqsadlar va rejalar asosida faoliyat ko`rsatadigan dunyosidir. Mazmunan har bir insonning shu ijtimoiy olam bilan aloqasi uning insoniyat tajribasi, madaniyati va qabul qilingan, tan olingan ijtimoiy xulq normalari doirasidagi harakatlarida namoyon bo`ladi. Psixologiya ilmining namoyondalari bo`lmish olimlarning butun bir avlodi ana shu shaxs va jamiyat aloqalari tizimida insonning tub mohiyatini anglash, uning rivojlanishi va kamol topishi qonuniyatlarini izlaganlar. Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, A.Navoiy kabi yuzlab Sharq allomalari ham bu o`zaro bog`liqlikning falsafiy va ijtimoiy sirlarini ochishga o`zlarining eng durdona asarlarini bag`ishlaganlar. Barcha qarashlarga umumiy bo`lgan narsa shu bo`lganki, odamni, uning mohiyatini anglash uchun avvalo uning shu jamiyatda tutgan o`rni va mavqeini bilish zarur. Shaxsni o`rganishning birlamchi mezoni ham shundan kelib chiqqan holda, uning ijtimoiy mavqei, ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o`rni bilan belgilanishi kerak.

Lekin, shaxs bilan jamiyat o`rtasidagi o`zaro aloqalar masalasi, birdaniga, bir xil yechimga kelinmagan. Bu o`zaro munosabatlar, asosan ikki polyar nuqtai nazardan kelib chiqadi.

Nativizm yo`nalishining tarafdorlari insonlardagi barcha xususiyatlarni tug`ma harakterga ega, deb e`tirof etadilar.

Empirizm tarafdorlarining fikricha, yangi tug`ilgan bola go`yoki «top-toza paxta» (tabula rasa), unga hayot va undagi talablar o`zining qonuniyatlarini yozadi va bola ularga so`zsiz bo`ysunishga majbur. Bu yo`nalishning asoschilaridan biri Dj. Lokk bo`lib (1632-1704) uning fikricha, tug`ma fikrlar yoki g`oyalar bo`lishi mumkin emas, ular xohish-tilak va og`riq kabi elementlar sezgilarining qayta ishlanishi natijalaridir. Xayotda ana shunga o`xshash turli xil sezgilar va g`oyalarning asotsiatsiyasi ro`y beradi.

G.Leybnits (1646-1716) Lokka e`tiroz bildirib, hayotda umuman toza, sof doskaning o`zi bo`lmaydi, hattoki, eng yaxshi silliqlang marmar yuzasida ham sezilarli teshiklar, do`ngliklar yoki tug`ma asoratlar bo`ladiki, ular **layoqatlardek**, inson taqdirida ma`lum rol o`ynaydi. Bu ikkala yirik yo`nalish o`rtasidagi tortishuvlarga

chek qo`yish maqsadida ***F. Galton*** qator eksperimental tadqiqotlar o`tkazib, har bir individga xos differentsial xususiyatlar mavjudligini «egizaklar metodi» yordamida asoslashga harakat qildi. 2-jadvalda Galton tomonidan irsiy va orttirilgan sifatlar munosabati yuzasidan aniqlangan natijalardan keltirilgan.

Musiqiy qobiliyatlardagi irsiy xususiyatlar.

Ota-onalar Bolalar	Musiqqa moyil	Musiqaga moyil emas
Musiqaga moyil	85%	7%
Musiqaga moyil emas	25%	58%

Egizaklardagi musisaga moyillikning korrelyatsion ko`rsatgichi ham yuqori bo`lib ($r = 0,7$), egizak bo`lmaganlardan ancha farq qiladi ($r = 0,3-0,4$).

Galtondan keyingi tadqiqotlarda musiqaga bo`lgan qobiliyatga ona tilining xususiyati ta`sir qilishi aniqlandi: yumshoq-tonal yoki keskin (so`pol) – tonal bo`lmagan tillar. Masalan, keskinroq hisoblangan rus tilida gapiruvchi bolalardagi musiqani idrok qilish yumshoq, tonal tillarda so`zlashuvchi vetnamliklarning idrokidan ancha past chiqqan.

Lekin, yuqoridagi fikrlar va tortishuvlarning kelib chiqish sababi tushunarli bo`lishi kerak: ular insonning asl mohiyatini tushunish va uning xulqini boshqarish ehtiyojlaridan kelib chiqadi. Demak, inson jamiyat a`zosi sifatida uning normalariga bo`ysunadi, uning kutishlariga javob berishga xarakat qiladi va o`z xulqini uning talablariga monand qilishga intiladi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqib shaxs fenomeniga ta`rif berish mumkin.

Sh a x s - ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning mahsuli, ongli faoliyatning sub`ektiv bo`lmish individdir. Shaxsga taalluqli bo`lgan eng muhim tasnif ham uning jamiyatdagi murakkab ijtimoiy munosabatlarga bevosita aloqadorlik, ijtimoiy faoliyatga nisbatan ham ob`ekt, ham sub`ekt bo`lishlikdir.

Shaxsga taalluqli bo`lgan fazilatlardan eng muhimi shuki, shu tashqi, ijtimoiy ta`sirlarni o`z ongi va idroki bilan qabul qilib (ob`ektni), so`ngra shu

ta`sirlarning sub`ekti sifatida faoliyat ko`rsatadi. Oddiy qilib aytganda, inson bolalik, yoshlikdanoq «mening hayotim», «bizning dunyo», degan ijtimoiy muhitga tushadi. Bu muhit o`sha biz bilgan va har kuni his qiladigan siyosat, xuquq, ahloq olamidir. Bu muhit – kelishuvlar, tortishuvlar, hamkorliklar, an`analar, udumlar, turli xil tillar olami bo`lib, undagi ko`plab qoidalarga ko`pchilik mutloq qo`shiladi, ba`zilar qisman qo`shiladi. Bu shunday qoidalar va normalar olamiki, ularga bo`ysunmaslik jamiyat tomonidan qoralanadi, ta`kidlanadi. Shulardan kelib chiqadigan xulosa shuki, shaxs jamiyatga nisbatan barcha tartib - qoidalarni qabul qiluvchi sub`ekt bo`lsa, jamiyat-ijtimoiy intizom va tartibning, madaniyatning mufassal ko`rinishidir.

Shaxs ijtimoiy xulqiga turli tashqi kuchlar ta`sir qiladi: siyosiy, mafkuraviy, iqtisodiy, ma`naviy, ahloqiy va boshqalar. Bu ta`sirotlar mohiyatan, aslida jamiyat a`zolari bo`lmish shaxslar o`rtasidagi o`zaro munosabatlarning ayrim, alohida yo`nalishlarini belgilab beradi.

Shunday qilib, shaxs turli ijtimoiy munosabatlar tizimi ta`sirida bo`ladi va ko`plab ijtimoiy institutlar (oila, mahalla, o`quv maskanlari, mehnat va boshqa) bilan bog`liq bo`ladi. Masalan, shaxsdagi turli g`oyalar, fikrlar va mafkura mafkuraviy munosabatlar tizimi ta`sirida shakllanib, ular bevosita oila, bog`cha, maktab va boshqa o`quv va tarbiya muassasalari orqali ongga singdiriladi. Agar bu ta`sir uning e`tiqodi darajasiga ko`tarilsa va unda yana yangidan-yangi fikrlar va g`oyalarning paydo bo`lishi hamda o`shishiga olib kelsa, shaxs taraqqiyoti jarayonida shunday faoliyat sohasini tanlaydiki, u o`z qobiliyatlari, malaka va ko`nikmalarini rivojlantira borib, ziyoli sifatida, yo o`qituvchi, yoki vrach, yoki olim, kashfiyotchi, muxandis bo`lib, elu-yurtiga xizmat qiladi.

Iqtisodiy munosabatlar ham shaxs ongi va uning insoniy xususiyatlari shakllanishida katta ro`l o`ynaydi. Masalan, bosqichma-bosqich bozor munosabatlariga o`tayotgan O`zbekiston sharoitini oladigan bo`lsak, yangicha iqtisodiy o`zgarishlar, bozor, raqobat, erkinlashtirish va shunga o`xshash yangiliklar har bir shaxsning moddiy boyliklar va ularga bo`lgan shaxsiy munosabatlarida aks etib, uning iqtisodiy ongi, tafakkuri xulqi normalarini belgilaydi.

Ijtimoiy normalar, sanksiyalar va shaxs. Ijtimoiy norma – shaxs hayotida shunday kategoriyaki, u jamiyatning o`z a`zolari xulq-atvoriga nisbatan

ishlab chiqqan va ko`pchilik tomonidan e`tirof etilgan harakatlar talablaridir. Masalan, o`zbeklar uchun biror xonaga kirib kelgan insonning kim bo`lishidan qat`iy nazar, «Assalomu alaykum», deb kelishi – norma; o`quvchining o`qituvchi bergan topshiriqlarini bajarishi lozimligi – norma; avtobusda yoki boshqa jamoat transportida kichikning kattalarga, nogironlarga o`rin bo`shatishi – norma va hokazo. Bu normalarni ayrim-alohida odam ishlab chiqmaydi, ular bir kun yoki bir vaziyatda ham ishlab chiqilmaydi. Ularning paydo bo`lishi ijtimoiy tajriba, hayotiy vaziyatlarda ko`pchilik tomonidan e`tirof etilganligi fakti bilan xarakterlanadi, har bir jamiyat, davr, millat va ijtimoiy guruh psixologiyasida muhrlanadi.

Ijtimoiy normalarni u yoki bu davrda, u yoki bu toifa vakili bo`lmish shaxs tomonidan qay darajada bajarilishi yoki unga amal qilinayotganligi ijtimoiy sanksiyalar orqali nazorat qilinadi. Ijtimoiy sanksiyalar - normalarning shaxs xulqida namoyon bo`lishini nazorat qiluvchi jazo va rag`batlantirish mexanizmlari bo`lib, ularning borligi tufayli biz har bir alohida vaziyatlarda ijtimoiy xulq normalarini buzmaslikka, jamoatchilikning salbiy fikri ob`ekktiga aylanib qolmaslikka harakat qilamiz. Masalan, yuqoridagi misolda agar jamoat transportida katta mo`ysafid kishiga o`rin bo`shatishni norma deb qabul qilmagan o`smirga nisbatan ko`pchilikning ayblov ko`zi bilan qarashi, yoki og`zaki tanbeh berishi, juda kam hollarda o`zini bebosh tutayotgan o`smirning qo`lidan tutib, nima qilish kerakligini o`rgatib, «ko`zini moshday qilib ochib qo`yish» ijtimoiy sanksiyaning hayotdagi bir ko`rinishidir.

Har bir alohida shaxs jamiyat tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan ijtimoiy normalar va sanksiyalarni u yoki bu ijtimoiy rollarni bajarishi mobaynida xulqida namoyon etadi. Rol – shaxsga nisbatan shunday tushunchaki, uning konkret hayotiy vaziyatlardagi xuquq va burchlaridan iborat xarakatlari majmuini bildiradi. Masalan, talaba rolini oladigan bo`lsak, uni bajarish – u yoki bu oliy o`quv yurtida taxsil olish, uning moddiy bazasidan foydalanish, kutubxonasiga a`zo bo`lish, stipendiya olib, ma`muriyatning ijtimoiy ximoyasida kabi qator xuquqlar bilan birgalikda, o`sha oliygoh ichki tartib – intizomi normalariga so`zsiz bo`ysunish, darslarga o`z vaqtida kelish, reyting baholov talablari doirasida kundalik o`zlashtirish normalarini bajarish, amaliyotda bo`lish, dekanatning bergan jamoatchilik topshiriqlarini ham bajarish kabi qator burchlarini o`z ichiga oladi. Bu rol uning uyiga

borgach bajaradigan «farzandlik» roli (ota va ona, yaqin qarindoshlar oldida) talab va imtiyozlaridan farq qiladi. Ya`ni, konkret shaxsning o`ziga xosligi va qaytarilmasligi u bajaradigan turli-tuman ijtimoiy rollarning xarakteridan kelib chiqadi. Shunga ko`ra, kimdir «tartibli, ba`mani, fozil ahloqli va odobli» deyilsa, kimdir – be`mani, bebosh, o`zgaruvchan, ikkiyuzlamachi (ya`ni, bir sharoitda juda qobil, boshqa yerda - betartib) degan, hayotiy mavqega ega bo`lib qoladi.

Hayotda shaxs bajaradigan ijtimoiy rollar ko`pligi sababli ham, turli vaziyatlardagi uning mavqei – statusi ham turlicha bo`lib qoladi. Agar biror rol shaxs ijtimoiy tasavvurlari tizimida uning o`zi uchun o`ta ahamiyatli bo`lsa (masalan, talaba roli), u boshqa rollarni unchalik qadrlamasligi va oqibatda, o`sha vaziyatda boshqacharoq, noqulay va noboproq mavqeni egallab qolishi mumkin. Qolaversa ko`pligi, ba`zan rollar ziddiyatini ham keltirib chikarishi mumkinki – shaxs ichki ruxiy qiyinchiliklarini ham boshdan kechirishi mumkin. Masalan, sirdan taxsil olayotgan talaba sessiya paytida ishlab turgan korxonasiga komissiya kelishi va uning faoliyatini tekshirayotganliklarini bilib ruxiy azobga tushadi: bir tomondan, talabalik va uning talablari, ikkinchi tomondan – kasbdoshlar oldida uyalib kolmaslik uchun xar kuni ishxonaga borib kelish.

1.O`spirinlik davrida shaxs ijtimoiylashuvi. Shaxs uning dunyoni bilish, o`zini va atrofidagi insoniy munosabatlarni anglash, tushunishi va o`zaro munosabatlar jarayonida o`zidagi takrorlanmas individuallilikni namayon qilishi namda ushbu jarayonlarning yoshga va jinsga bog`lik ayrim jixatlarini taxlil qilish, bizga umumiy ravishda shaxs jamiyatda yashaydigan ijtimoiy mavjudoddir, degan xulosani qaytarishga imkon beradi. Ya`ni u tug`ilgan ondan boshlab o`ziga o`xshash insonlar qurshovida bo`ladi va uning butun ruxiy potentsiali ana shu muxitda namayon bo`ladi. Chunki, agar insonning untogenetik taraqqiyoti tarixiga e`tibor beradigan bo`lsak, xali gapirmay turib odam bolasi o`ziga o`xshash mavjudodlar davrasiga tushadi va keyingina ijtimoiy muloqatning barcha ko`rinishlarining faol ob`ekti va sub`ektiga aylanadi. Shu nuqtai nazardan har birimizning jamiyatdagi o`rnimiz, uning qachon va qanday sharoitlarda paydo bo`lgani, jamiyatga qo`shilib yashashimizning psixologik mexanizmlari fanning muxim vazifalaridan biridir. Bu jarayon, psixologiyada ijtimoiylashuv yoki sotsializatsiya, deb yuritiladi.

2. Shaxsni kamol toptirishda tarbiya va rivojlanishning o'zaro bog'liqligi. Mehnatsevarlik ruxida tarbiyalash. Jismoniy va aqliy mehnatga birday hurmatda bo'lish kabi hislatlarni shakllantirish o'sib kelayotgan yosh avlodning tarbiyasidagi eng muhim vazifalardan biridir.

Ruspublikamizda bozor iqtisodiyoti sharoiti shakllanilayotgan bir kezda o'quvchilarda turmushga va mehnatga yangicha munosabatni, layoqatni shakllantirish-mexnat tarbiyasining maqsadlaridan biridir. Bunda, albatta ishlab chikarishning asosiy shakllarini, ayniqsa iqtisodiy munosabatlarning yangi-yangi omillarini, ularga tanish xizmat turlarini belgilab olish darkor. Bolalarda hunar va kasbga bo'lgan muxabbatni uyg'otish jarayonida ularning ijodiy nisbatlarini shakllantirishga ham e'tibor qaratish lozim. O'quvchilarni kasbga yonaltirib, akademik litsey yoki kasb hunar kollejlariga yollanma berish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarni bozor sharoitiga o'rgatishning o'zi ularning halol va fidokorona mehnatlari tufayli foyda olish haqidagi amaliy bilimlarini boyitadi. Bolalarni jamoa bo'lib, hamkorlikdagi mehnati natijasida mahsulot soni va xizmat turlarini oshirish mumkinligiga o'rgatish lozim, bolalarni qurilish maydonchalari, yordamchi yig'im-terim jamaolarida mehnat qilishi, hunarmandchilik bilan shugullanishlari ustoz-shogird maktablariga qatnashish, bemorlarni parvarishlash va xovlilarni, ko'cha ko'ylarni tartibga keltirishdagi maktabgacha ta'lim muassasalaridagi ishlarni qo'llab kuvatlash lozim. Ular, bu ishlarning barchasidan, foyda topish malakasini oshirib borishlari kerak.

Bozor munosabatlari bugungi kunda jaxonda tan olingan moddiy barqarorlik va odamlarning iqtisodiy faoliyatini rag'batlantirib turadigan birdan-bir vosita ekanligini anglamoq zarur. Bu munosabatlarda yuqori ko'rsatkichlarga erishish uchun qat'iy intizomga, texnik va iqtisodiy bilimga, malakaviy mutaxasislarga ishni to'g'ri rivojlantirishga asoslanadi. O'quvchi bozor qarama-qarshiliklari va ularni bartaraf etish yo'llarini ham topa bilishi kerak.

Bugungi kunda mukammal iqtisodiy tarbiyani takomillashtirimasdan ish qilib bo'lmaydi. Shu bois, o'qituvchi sinf rahbari, maktabdan tashkari ta'lim muasasa xodimlari nafakat bilim berishlari, balki o'quvchilarda iqtisodiy faoliyat malakasini hosil etish, bozor munosabatlari sharoitida mustaqil fikrlashga o'rgatish lozim bo'ladi.

Unga ijodiy yondashuvning rivoji topqirlik, ixtirochilik, ishbilarmonlik, faollik va tashabbus tufayliligina yuqori samara beruvchi foyda yuzaga kelishi mumkinligi tushuntirilsa, o`quvchilar iqtisodiy faoliyatda muvaffaqiyat qozonadi.

Maktabda o`quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda bir-birini qo`llab-quvatlash, mexribonlik, hushmuomalalik fazilatlarini shakllantirib boriladi. Bolalarning mehnat tarbiyasida tizimiy iqtisodiy bilimlar bilan qurollantirish, qonunlar va qarama-qarshiliklardan oqilona foydalana oladigan qilib tarbiyalash juda muhim. Oltinchi sinfda musiqa darslarining maqsad va vazifalari, o`quvchilarning psixologik – fiziologik xususiyatlari va musiqiy uquvi, oldingi sinflarda olgan bilim va malakalari darajasiga asoslanib belgilanadi. Bu sinfda amalga oshirilishi lozim bo`lgan maqsadlar, musiqa tarbiyasining bosh mezoni - o`quvchilarning ma`naviy boyligining tarkibiy qismi bo`lgan, musiqaviy madaniyatni shakllantirishga qaratiladi. Mazkur maqsadlarni quyidagicha amalga oshirish belgilanadi:

1. Darsning barcha faoliyatlari vositasida doimiy ravishda o`quvchilarning musiqaviy iqtidorini rivojlantirib borish.

2. Vokal – xor malakalarini rivojlantirib, yakka, jamoa bo`lib kuylash, ikki ovozli kuylashga o`rgatish.

3. Musiqiy idrokini rivojlantirish va asarlar tuzilishi, shakli, ladi, mualliflari, tempi, haqida fikr yuritishga o`rgatish va estetik zavqlanish vositasi orqali xotira, nutq, dunyoqarashni o`stirish.

4. Musiqa savodidan, oddiy musiqa terminlari va atamaları mohiyatini musiqa amaliyotida bilish va har bir musiqa asosida kuylab borish. Ovoz diapazoniga (Do - Re) qarab, ikki ovozlik qilib o`rgatiladi. 6-sinf o`quvchilarida o`spirinlik davri boshlanadi. Buning natijasida organizmda aktiv o`zgarishlar ro`y beradi. Fiziologik–psixologik jixatdan o`quvchilar ovozini o`rganish, bo`yning o`sishi, fanlarga qiziqishi, mustaqil fikr yurita olish qobiliyatlari rivojlana boshlaydi. Natijada bosh miya, etarli darajada ozuqa ololmay, xorg`inlik holatlari ro`y beradi. Ya`ni, dars davomida o`quvchilarning diqqat e`tibori tarqaladi. Ularni jalb etish qiyinlashadi. Bu davrda ularga jiddiy, mehribonona munosabatda bo`lish, do`stona suxbatlashishni talab etiladi. Shuning uchun, o`qituvchi har bir o`quvchini yaxshi o`rganishi lozim. Chunki, o`quvchilar kattalar munosabatiga jiddiy e`tibor beradilar, ular ko`proq kattalar bilan

muomalada bo`lishni istaydilar. Bolalarning intizomida ayrim o`zgarishlar paydo bo`ladi, bolaning istagi va qobiliyati orasida tafovutlar sodir bo`lib turadi. Bularning hammasi o`qituvchidan yuqori malaka va tarbiyachilikni talab etadi. Bunday holatda o`qituvchi o`quvchilarning quyi sinflarda olgan bilim, malakalarga va hayotiy dalillarga suyanib ish tutishi yaxshi natija beradi. Buning uchun dars mazmunini hayot bilan bog`lab olib borish zarur. Qo`shiq o`rgatish va musiqa tinglash jarayonida asarlardan parchalar kuylab ovozlarni sozlash bolalarda qiziqish uyg`otadi. Bunda, ijro uslublarini batafsil tushuntirish lozim. Asarlarni tahlil etishda bolalarni faol qatnashtirish maqsadga muvofiqdir. Hamma xalqlarning o`z milliy musiqa san`ati mavjudligi, musiqa har bir tarixiy davrning badiiy aksi ekanligi haqida bolalarga aniq tushuncha hosil qilishi muhim. Shu asosda o`zbek musiqasining qisqa tarixi, cholg`ulari va o`zbek xalq musiqa janrlari, maqomlari mumtoz qo`shiqlari, zamonaviy qo`shiqlarini taqqoslab ko`rsatish mumkin. Masalan: «Shashmaqom», tojik va o`zbek xalqlarining azaliy birodarlik ramzi ekanligi, ularning ko`p cholg`ulari bir xilda ekanligi va boshqa xalqlar foydalanishi mumkinligi haqida, xalq musiqasi asosida yaratilgan asarlar va zamonaviy musiqa bilan tanishtirib taqqoslash foyalidir.

Musiqa savodidan o`lchovlar, ladlar, ton va yarim ton, alteratsiya belgilari, dinamik belgilari, intervallar, reprizalar bilan tanishtirib, musiqiy asarlarni taxlil etish yaxshi natija beradi. Oltinchi sinfda o`quvchilar ovoz diapazoni I-ovozlar uchun (Do1-Mi2). II-ovozlar uchun (Si kichik oktava - Re2), bu davrda o`quvchilarga qo`shislarni ikki ovozlik qilib o`rgatish maqsadga muvofiqdir. Chunki bu paytda mutatsiya boshlanadi. Mutatsiya davridan oldin o`g`il va qiz bolalar ovozi o`rtasidagi farq uncha sezilmaydi. Mutatsiya paytida qo`shiq o`rgatish o`qituvchidan katta ma`suliyatni talab etadi. Qo`shiqlarni bolalarning ovoz imkoniyatlariga mos tushishi va dars davomida ularning ovozlarni asrab avaylash ishlariga ahamiyat berish zarur. Darsning asosiy qismini ashula aytishga sarf etib, ovozlarni charchatmaslik lozim. O`quvchilarni ikki ovozga ajratib, qo`shislarni ikki ovozlik qilib, ularning ovozlari moslash ovoz tarbiyasining muhim vositasidir. Xor bo`lib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash faoliyatlari, asarlarni tahlil qilishda mavzular asosida mantiqan bog`lanadi. Yangi dastur asosida yil mavzusi, chorak mavzusi va dars mavzusi bir - biri bilan bog`lanadi.

V bob Darsdan tashqari musiqiy mashg`ulotlar va tsenariylar

1 §Umumta`lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg`ulotlar.

“Stsenariy” texnologiyasi

Texnologiyaning maqsadi: talaba (yoki o`quvchi)larda yakka va jamoaviy ijodiy faoliyat ko`nikmalarini, shuningdek, ijodiy qobiliyatdarini shakllantirish, turli shakldagi yakka va jamoaviy ijodiy faoliyatni egallash. O`tkaziladigan tadbirlarni oldindan rejalashtirish, stsenariysini tuzish, tashkil etish va o`tkazish bo`yicha ko`nikma, malaka hosil qilish.

Mashg`ulotni o`tkazish tartibi:

Mashg`ulotning har bir qatnashchisi yakka holda ishlash uchun tayyorlab kelgan tarqatma material (kartochka)lardan bittasini tanlab oladi. Kartochkalarda talaba (yoki o`quvchi)lar uchun turli xil tadbirlarning mavzusi berilgan bo`lib, ular shu mavzuda o`tkazilishi mumkin bo`lgan tadbir haqida yakka holda bosh qotirishlari, uning mazmuni, o`tkazilish tartibining turli shakllarini aniqlashlari hamda shu tadbirning reja stsenariysini ishlab chiqishlari kerak.

Mashg`ulotning keyingi bosqichida talaba (yoki o`quvchi)lar o`zlari yakka xolda tuzgan reja stsenariylari bilan kichik guruxlarga ajraladilar.

Ular o`z ishlarining natijasi bilan gurux a`zolarini birma bir tanishtiradilar, ishlab chiqilgan reja stsenariylarga baxo beradilar, berilgan reja stsenariylarni to`ldirib, to`g`rilab, ular ichidan bitta variantni tanlab oladilar. Keyin kichik guruxlar birgalikda tanlangan tadbirning reja stsenariysini ishlab chiqadilar.

Vazifalarni bajarish mobaynida gurux a`zolari, yakka tartibda ijodiy yondashib, tayyorlangan reja stsenariylarni e`tiborga olgan xolda xamda ular ichidan tanlab olingan senariy bo`yicha taqdimotga tayyorlanadilar.

Xar bir gurux birgalikda tayyorlangan stsenariylarini ximoya qiladi. Ximoya vaqtida gurux a`zolari (yoki gurux vakili) talaba (yoki o`quvchi)lar auditoriyasining savollariga javob berishi yoki o`z variantlarida qolishlari mumkin. Reja stsenariy loyihasining namoyishi sxema (yoki tomosha) shaklida bo`lishi mumkin.

Taqdimot tugagach, talaba (yoki o`quvchi)lar ximoya qilingan loyixalarni birgalikda muxokama qiladilar va yakunlaydilar. O`qituvchi xar tomonlama yaxshi,

qiziqarli tuzilgan stsenariylarni keyinchalik amalga oshirish uchun tashkilotchilarga tavsiya etadi. O'qituvchi bajarilgan ishlar uchun minnatdorchilik bildiradi. Misol:

Hozirgi davrda fan va madaniyatning eng so'nggi yutuqlari asosida kelajdagimiz bo'lgan yosh avlodni hayotga tayyorlashning samarali shakl va uslublarini izlash nixoyatda zarurdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma'naviyat va ma'rifat»jamoatchilik markazi faoliyatini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish to'g'risida»gi farmonda ko'rsatilgandek, jamiyatda yuksak ma'naviy fazilatlarini kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yeshlarni boy madaniy merosimiz, tarixiy an'analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga, vatanga muhabbat, istiqlol g'oyalariga sadoqat ruxida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir. Darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish avvalo komil insonni shakllantirishning eng zamonaviy va qulay yonalishlarini topib, joriy etishga bog'liq.

Tarbiyaviy ishlarni davr talabiga javob beradigan holga keltirish uchun tarbiyaning asosi bo'lgan barcha g'oyalar qaytadan ko'rib chiqilishi, asosiy e'tibor bola shaxsiga qaratilishi, yillar davomida to'plangan ijobiy tajribadan unumli foydalanish zarurligini taqozo etadi. Estetik tarbiya - xissiyotining shakllanishi va rivoji, go'zallikni tushunish va unga tashnalik, shuningdek shaxs tarbiyasining ajralmas qismi bo'lgan go'zallik qonunlari asosida yashash va yaratishga intilishdir. Yillar davomida va turli bosqichlarda olib boriladigan o'quvchilarning estetik tarbiyasi turlicha tuzilishi zarur. Mashg'ulot shakli, maqsadi, mazmuni, pedagogik jixatdan o'ziga xosligi, shuningdek ish rejaları fan mantiqini hisobga olgan holda, bolalar yoshi va imkoniyatiga ko'ra farqlanishi lozim. O'quvchilarni serqirra, atroflicha ta'sir etuvchi estetik qadriyatlarga yonaltirish lozim. Birinchi navbatda, milliy qadriyatlar, ona zamin tabiati, milliy xalq san'ati, Sharkning, O'zbekistonning badiiy madaniyati, tarixiga muxabbat tuyg'usini uyg'otish va rivojlantirish. Bu borada asosiy manbaa sifatida badiiy estetik qadriyatlarni, qadimiy san'at turlarini tanlash zarur. Milliy an'analariga boy adabiyot, tasviriy san'at, ayniksa sharq miniatyura sa'nati, xaykaltaroshlik, musiqa va san'atning boshqa turlari (teatr, tsirk v.k.) xalqning o'tmishidagi va zamonaviy turmush tarzi, yashash joyi, kiyinishi, mehnat qurollari va xokazo.

Milliy san`at tarixiga etnografiyasiga, me`morchiligiga va an`anaviy san`at turlariga alohida e`tibor zarur. O`quvchilarni tarbiyalash jarayonida xalq pedagogikasi asoslariga tayanish, Sharq mutaffakirlarining dono fikr-mulohazalaridan, shuningdek jaxon umuminsoniy qadriyatlaridan foydalanish lozim.

Maktab va maktabdan tashqari ta`lim muassasalari oldida turgan vazifa yagona ichki estetik tarbiyaning tizimlarini yaratishdir. Bu tizimlar shaxsning har tomonlama yaxshi rivojlanish yaxlitligini belgilaydi. Bu aniqlangan bilimlar tizimi, ya`ni estetik tuyg`ularga qiziqtirishni singdirish, o`rganish, fikrlash, mulohaza etish, munosabat, baholar, goyalar, mukammal bilimni oshirish va o`z-o`zini tarbiyalashdir. Darsdan tashqari ishlarda estetik tarbiya mazmunini birinchi navbatda majmuyi, tizimli tatbik etishga ko`ra uch vazifa birligi - ilmiy, rivojlanib borish, psixologik va pedagogik jarayonlar mushtarakligiga, ta`lim jarayonida va jamiyat talablarini e`tiborga olishga, yangicha bilimlarga amal kilish va xakozo, q`oidalar asosida tarkib topmog`i kerak. Ular asosida o`quvchi shaxsiyatiga nisbatan yonalish belgilaniladi. Bu maqsadlarga erishish uchun o`quvchilar bilan to`garak, san`atning ayrim turlarini, jaxon va milliy madaniyatni o`rganish va boshqa tarbiya shakllaridan foydalanish mumkin. Darsdan tashqari ishlarning barcha turlarida amalga oshirilayotgan va yana qayta tiklanayotgan turli dasturlarda shaxs shakllanishiga, ma`naviy mas`uliyat bilan yashashga orgatishga e`tibor qaratilishi lozim. Ayniqsa o`rta va katta yoshdagi o`quvchilarni o`z bilim va malakalarini mustaqil oshirishlariga o`rgatish kerak. Bu borada estetik tarbiyaning yangi shakllari va mazmunini topish zarur. Jumladan: folklor, milliy ansambllar, milliy raqs va qo`shiqlar san`atining milliy –an`anaviy turlari nazariyasi va tarixini o`rganish, qadimiy estetik tarbiya vosita uslublarini tiklash lozim.

Qobiliyatli va iste`dodli tarbiyalanuvchiga alohida munosabatda bo`lish kerak. Ommaviy tadbirlardan keng foydalanish, suhbatlar, madaniyat, san`at namoyondalari bilan uchrashuv, konferentsiyalar, hisobot chiqishlar, «Navro`z»,

«Qo`shiq bayrami», «Raqs bayrami», «Bolalar bastakorlari bilan uchrashuv», «Qo`shiq olamiga sayohat», «Bir qo`shiq tarixi», «Yalla va laparlar kechasi», Xalq qo`shiq bayrami», «Maqom kechasi», «Sahna ustalari bilan uchrashuv» kabi tadbirlari va xokazolar). O`quvchilarni muzey, Ko`rgazma, teatr, konsert kabi ma`naviyat o`choklariga, madaniyat va me`morchilik obidalariga, tabiatning go`zal

maskanlariga borishni tashkil etish, ulardan olgan taassurotlarini o`rtoqlashishga o`rgatish ijobiy natija bersdi.

Estetik tarbiyaning asosiy mazmuni istalgan sohadagi darsdan va maktabdan tashkari mashg`ulotlar tarbiyaning yagona qoida va uslublarini tashkil etadi. Ya`ni san`atning aniq turlari va ifoda vositalarining o`ziga xosligi (so`zdagi, tasvirdagi, musiqa va xokaza) zamirida, ifodaning badiiy vositalarini amaliy o`zlashtirish natijasidir. Bu borda asosiy vazifa to`laqonli badiiy va ijodiy asarni chuqur his etish, shuningdek milliy va tarixiy san`at shakllari bilan tanishtirish. O`qituvchining o`quvchilar va tarbiyachilar bilan o`zaro suhbatlarida olamni estetik va badiiy xis etish faoliyatiga, o`quvchilarning mustaqil ijodkorligini rivojlantirish uchun turli o`yinlar, didaktik sahna o`yinlarini bolalar orasida, ularning bilim va qobiliyatiga qarab ish shakllarini tuzish kerak. Inson shaxsning shakllanishi - nihoyatda tinimsiz va murakkab jarayon bo`lib, unda ko`plab faktorlarining ta`siri bor, bularning ayrimlari tarqoq, ayrimlari maqsadga yonaltirilgandir.

Inson atrofini qurshab turgan vositalar tarbiyalaydi: oilasi, ota-onasi, maktab, do`stlar, atrof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san`at, adabiyot, tabiat va x.k. Bolaning rivojlanish jarayonini boshqarib borish kerak, insonni biologik ijtimoiy asosini tashkil qiluvchi, o`zini tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta`minlagan holda, uni shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta`sir ko`rsatadigan muxitdan himoya qilish lozim.

Tarbiyaning yetakchi maqsadi sifatida, asrlar davomida shaxsning har tomonlama kamolotga erishuvi g`oyasi asos bo`lib keladi. Shaxsning har tomonlama kaomlotga erishuvi, bu uning ayrim qirralari yoki hislatlarining to`laqonligini, jismoniy, axlosiy, siyosiy, estetik qarashlarining yig`indisini o`z ichiga oladi:

- yoshlarni falsafiy dunyoqarashga tayyorlash, hayot mazmunini tushunib olishda ko`maklashish, o`zligini, o`zi idora va nazorat qila bilishini shakllantirish, o`z shaxsiy turmushiga maqsadli yondoshuv, ularda reja va amal zaruratini uyg`otish;

- o`quvchilarni umuminsoniy va milliy qadriyatlari, boy madaniyati bilan oshno qilish, madaniy va diniy bilimlarni egallashga bo`lgan talablarini qondirish, bu borada uiarning malakalarini tobora oshiris, boyitish, estetik tushunchalarini shakllantirish;

- har bir o`smirning, yigit va qizlarning tabiiy bilimdonliklarini va ijodiy imkoniyatlarini aniqlab, rivojlantirish. Ularni inson faoliyatining turli sohalarida joriy qilish. Bolalar ijodkorligi, iqtidorini yuzaga chiqarish va yanada rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish;

Umuminsoniy insonparvarlik axloqiy me`yorini shakllantirish, mehribonlik, bir-birlarini tushunadigan, shafqatlilik, irsiy va milliy kamsitishlariga, yolg`onchilik, tuxmat, chaqimchilikka toqatsizlik, muomala odobi, ziyolilik madaniyati kabi tarbiya sohalarida pokisalikka o`rgatish keng qo`llanishi lozim;

- qonuniy jamoa axloqi va turmushi qoidalariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash, shaxsning noyob qirralarini belgilab beradigan fuqarolik va ijtimoiy ma`lumot xissini rivojlantirish, o`zi yashayotgan mamlakatning ravnaqi yo`lidagi insoniyat taraqqiyotini barqaror saqlanib qolishiga gamxo`rlik, ekologik tarbiyalash;

- vatanparvarlik, dunyoviy fikrlash, tilga, madaniyat a`zolariga e`tiborlilik va uni o`rganish, o`z xalqiga, davlatiga uning himoyasi uchun hamisha shay bo`lib turish, O`zbekiston Respublikasi ramzlari, boshqa davlatlarning razmlariga hurmat bilan qarash;

- turmushda eng oliy qadriyat hisoblangan mehnatga bo`lgan ijodiy munosabatni tarbiyalash, mehnatga ijodiy yondoshish tadbirlarini kuchaytirish, ijtimoiy maqsadlariga intilish kabi hislatlarini tarbiyalash, amaliy munosabatlarda tadbirkorlik, to`grisoqlik va mas`uliyat hissini tarbiyalash;

-sog`lom turmush tarizida yashashga bo`lgan intilishni tarbiyalash va rivojlantirish, munosib oila xomiysi bo`lishga intilish. O`zining har bir xatti-xarakatiga va ularning oqibatlariga mas`uliyat bilan qarash hislatlarini tarbiyalash uchun sharoit hozirlash va ularni joriy etish. Insonni atrof-muxitga ta`siri, odamlar va o`zaro munosabatlarida yuqoridagilarga amal qilish;

-mustaqil davlat bo`lgan O`zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosatiga to`gri va holisona baho berishni tushuntirish. Uning tinchliksevarlik, demokratiya va boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, betaraflik oshkora, ochiq tashqi siesiy va o`z xalqining turmush darajasini oshirishga yo`naltirilgan, uni ijtimoiy himoya qiladigan ichki siyosatini to`gri tushunmog`i va tushuntirmoq.

Tarbiyaning asosiy tizimi kuyidagilar bo`lishi lozim:

-tarbiyaga shaxsiy munosabat, rivojlanayotgan inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, har bola, o`smir va yosh yig`ning betakror va o`ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy xuquqiy va erkinligini tan olish;

- tarbiya - fikrlash, hissiyot va xatti-xarakatlarni shakllantirishdagi butun jarayon bo`lib, maqsadga muvofiq tarzda boshqarib turiladi;

-milliy o`ziga xoslik, xalq madaniyati, milliy etnik urf-odat kabi an`analari vositalariga tayanish. Lekin, tarbiyaning milliy «Bunyodkorligi» yosh avlod yashashi lozim bo`lgan ko`p millatli va jaxon madaniyati boyliklariga qiziqish, intilishlarini inkor qilmaslik lozim;

-o`quvchilarning hayotiy faoliyatini tashkil etish tarbiyaviy jarayonning asosini tashkil qiladi. Bola, o`smir, yigit va qizlar bilim yurtidagi paytida nafaqat bo`lg`usi katta hayotga tayyorgarlik koradilar, balki ana shu xaqiqat bilan yashaydilar. O`quv jarayonida zarur, qiziqarli, to`laqonli, bolalar va qislarga mos hayot iqlimini yaratish, mehnat, hayriya, ijtimoiy-foydali, ijodiy ko`ngilochar va` shunga o`xshash, o`quvchilar xususiyatiga mos, hayotiy bo`lishi kerak. Ular shunday tashkil etilishi lozimki, natijada o`quvchilar o`zlarini ko`ngillari tusagan ishga qo`l ursinlar, muvaffaqiyat hissini tuyib, o`zlariga ishonchlari ortsin, axloqan barqaror bo`lsin;

-shaxslararo munosabatlarda insonparvarlik, pedagoglar va o`quvchilar ortasidagi bir-biriga hurmat bilan qarash munosabatlari, bolalar fikriga e`tibor qilish, ularga mehribonlarcha munosabatda bo`lish.

Bu masallalarning bari birlamchi sharoitlari yuzaga keltirilib, ta`lim va tarbiya jarayoni qo`shib olib borilgan taqdirdagina amalga oshirish mumkin, uni qo`llashda o`z taktika va strategiyasiga tayanishga imkoniyat berilsa, bu soxada ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Shunga ahamiyat berish lozimki, amalda tarbiyaviy jaraen umum ishi uzluksiz bo`lsin, barcha bolalarni qamrab olsin, majmuyi inson xayotiy faoliyatining barcha jixatlarini aks ettiruvchi turli uslublarni o`zaro bog`lab turuvchi, unga ta`sir o`tkazuvchi va uni rivojlantiruvchi, yullovchi vositalar, tarbiyaning barcha tomonlari - garmonik uyg`unlik tarzda bo`lsin: turli ijtimoiy, jamoat va davlat institutlari hamda muassasalarining shaxs kamolotini shakllantirish borasidagi harakatlarini birlashtirsin.

Maktabdan va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlar o`quvchilar qiziqishiga suyanilgan holatda, ularning darsdan bo`sh vaqtlarida o`quv jaraenini to`ldiradi va kengaytiradi. U o`quvchilarning mustaqil bilim olishlari uslubini o`zlashtirishlariga, ijodiy qobiliyatlarini, tashabbuskorliklarini oshirishga imkoniyat yaratadi. Darsdan tashkari ishlarining o`ziga xosligi shundaki, u o`quvchilarning bo`sh vaqtlarini munosib uslublar vositasida jamoat foydasi uchun ommaviy gurux, alohida ishlash orqali - tarbiyaviy ish tashkil etiladi. To`garak dasturlarining rang-barangligi, ular mazmunidagi yangiliklar o`smir, yigit va qizlarning shaxs sifatida shakllanishlari uchun yangi imkoniyat yaratadi.

2§YURTIM JAMOLI tsenariysi

O`quvchi-yoshlarda ona yurtimiz, uning shaharlariga nisbatan mehr-muhabbat tuyg`ularini tarkib toptirishda, undan faxrlanish va g`ururlanish hissini tarbiyalashda respublikamiz shaharlariga bag`ishlangan musiqiy tadbirlar muhim tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Zero, ona diyorumizning har bir shahri o`ziga xos qo`shiqdir. Quyida amalda sinab ko`rilgan va yaxshi samara bergan musiqiy tadbirlardan birining stsenariysini e`tiboringizga havola etamiz.

Ushbu tadbir sinfdan va maktabdan tashqari ishlarda, shuningdek, yozgi dam olish oromgohlarida o`tkazilishi uchun tavsiya etiladi.

Ishtirokchilar: Sayyoh, kechani olib boruvchi, hunarmandlar, o`quvchilar, qo`shiq ijrochilari va boshqalar.

Tayyorgarlik: qo`shiqlarning nota yozuvlari, shaharlarning umumiy ko`rinishi tasvirlang`an suratlar, ishtirokchilar kiyimlari.

Tadbirning borishi: quvnoq qo`shiq yangraydi va saxnaga sayyoh chiqib keladi.

Sayyoh: Salom aziz do`stlar! Salom ey yaxshi insonlar! Men sayyohman. o`z sayohatim davomida juda ko`p o`lkalarda bo`ldim. Ko`plab shaharlarga bordim. Bilasizmi, nega sayohat qilamano. Men qo`shiq yig`aman. Safar xaltachamda turli millat va elatlarning qo`shiqlari bor.

Mana, nihoyat O`zbekiston degan yurtga etib keldim. Bu o`lka haqida sizlardan eshitmoschiman, shaharlaringizni borib ko`rmoschiman. Umid qilamanki, sizning yurtingizdan ham ajoyib kuy va qo`shiqlar olib ketaman.

Sahnaga qizaloq chisib keladi.

Qizaloq: Salom sizga, ey jahongashta sayyoh. O`lkamizga hush kelibsiz. Sizni mehmondo`st diyorimizda ko`rib turganimizdan juda hursandmiz. Siz uchun eng birinchi yurtimizni madx etuvchi qo`shiqni taqdim etamiz.

M.Otajonov musiqasi, Qambar Ota she`riga yozilgan "O`zbekiston —onajon" qo`shig`i yangraydi (qo`shiq notasi "O`zbekiston — Vatanim manim" qo`shiqlar to`plamining 2-kitobidan olinadi).

Sayyoh: Rahmat senga, ey qizaloq. Endi men yurtigingiz shaharlarini borib ko`rmoqchiman. Shuning uchun yo`limni davom ettiraman.

Sahnaga Buxoro arkining umumiy ko`rinishi tasvirlangan surat olib chisiladi va sayyoh suratga tikilib turadi. Shu vaqt bir gurux bolalar o`tib qoladilar.

Sayyoh: Salom bolalar, aytingchi men qaysi shaharga kelib qoldim.

Bolalar: Bu ko`hna Buxoro shahri.

Sayyoh: Buxoro shahri tarixi haqida nimalar bilasiz.

Bolalar: Buxoro haqida so`zlab beradilar.

Buxoro—asrlar mobaynida Sharqning ma`rifat va diniy markazi sifatida dunyoga mashhur bo`lgan qadimiy shahardir. O`tmishda savdo va madaniyat jihatidan u Turon — Turkistoining Balh, Xirot, Marv (Mari), Samarqand, Termiz, Nasaf (Qarshi), Choch —Shosh (Toshkent) va Xorazm (Xiva) singari mashhur shaharlari orasida munosib o`rin egallagan.

O`rta asrlarda Buxoro Movarounnahrning yirik savdo, hunarmandchilik va ma`muriy markazi bo`lgan. O`rta va Yasin Sharq mamlakatlarini Hindiston va Xitoy bilan bog`lovchi qadimiy xalqaro savdo yo`li aynan shu shahar orqali o`tgan.

Buxoro asrlar davomida nafasqt fan, ma`rifat, madaniyat va savdo munosabatlarining rivojlanganligi bilan, balki Turkistonning yirik ma`muriy markazi sifatida ham mashhur bo`lib keldi.

Buxoro o`z ip-gazlama ishlab chisarishi, zardo`zlik, yog`och o`ymakorligi, naqsh va miniatyuralari bilan dunyoga mashhurdir.

Sayyoh: Raxmat sizlarga. Shahringiz hasida juda ko`p narsalar bilar ekansiz. Men dun`yo kezib ko`p yurtlar va shaharlarning kuy va qo`shiqlarini to`plab yuribman. Shu payt bir qizcha o`tib qoladi.

Sayyox: Ey dilbar qiz. Siz bilan tanishsam bo`ladimi.

Zardo`zchi qiz: Salom sizga, ey aziz mehmon. Men zardo`zchi qizman, qadimiy va azim Buxoro shahriga xush kelibsiz. Sizga o`z shahrim haqida qo`shiq kuylab beraman.

(Xabibulla Rahimovning Safar Barnoev she`riga yozilgan "Buxoro" qo`shig`i ijro etiladi).

Sayyoh bolalarga rahmat aytib Xorazmga keladi. Uning qarshisidan yigit va qizlar chiqadilar.

Sahnaga Xivaning umumiy ko`rinishi tasvirlangan surat olib chisiladi.

Sayyoh: Salom sizga, aziz insonlar. Men dunyoda sayohat qilib qo`shiq va kuylar yig`ib yuribman. Mening safar xaltamga qanday kuy qo`shiq taqdim eta olasizlar.

Yigit-qizlar juft-juft bo`lib Xorazm lazgisiga raqs tushadilar va Xorazm haqida gapirib beradilar.

Xorazm noyob madaniyat, nafis san`at, yuksak ma`rifat, dono falsafa, insonparvarlik, adabiyot va she`riyat maskani, dunyoviy ilm o`choqlaridan biridir (So`ngra M.Otajonovning Zafariy she`riga bostalangan Xiva haqida qo`shiq ijro etiladi. Qo`shiq notasi jurnal muqovasining 4 sahifasida berilmoqda).

Sayyoh yana yo`lida davom etadi va Qarshi shahriga etib keladi.

Sahnaga Qashqadaryoning umumiy ko`rinishi tasvirlangan surat chiqariladi.

Sayyoh: O, bu sanday go`zal shahar bo`ldi.

Qizlar: Bu gullar shahri Qarshi. Ona shahrimizda sizni xush ko`rdik, aziz mehmon.

Sayyoh: Ey, dilbar qizlar, meni qo`shiqlar orasiga elta olasizlarmi.

Qizlar: M.Otajonov musiqasi, N.Narzullaev she`riga yozilgan "Qashqadaryo" qo`shig`ini kuylashadi.

Sayyoh ularga rahmat aytib yo`lida davom etadi. U hunarmand yigitlar oldidan chiqadi.

Sayyoh: Sizga ham salomlar bo`lsin, aziz yigitlar!

Yigitlar: Sizga ham salom, ey aziz mehmon. Ne maqsadlarda bizning Navoiy shaxriga tashrif buyurdingiz.

Sahnaga Navoiy shahri tasvirlangan surat chiqariladi.

Sayyoh: Men turli-tuman kuy va qo`shiqlar to`playman. Shu sabab ko`p yurt kezdin. Sizning shaxringizdan ham ajoyib kuy qo`shiq olib ketmoschiman. Menga yordam bera olasizlarmi.

Yigitlar: qani yigitlar, boshladik.

M.Otajonov musiqasi, N.Narzullaev she`riga yozilgan Navoiy haqidagi qo`shiq ijro etiladi.

Sayyoh: Rahmat sizga o`z yurtining zabardast va mehnatkash tanti va mard o`g`lonlari. Endi men boray, safarimni davom ettiray.

Yigitlar: Xayr, yulingiz bexatar bo`lsin.

Musiqqa yangrab sahnaga Toshkent shahrining umumiy ko`rinishi tasvirlangan surat chiqariladi. Saiyoh yo`lida davom etib suv bo`yida qo`shiq aytayotgan qizlarni uchratadi. Ular Xurshida Hasanova musiqasi, Dilshod Rajabov she`riga yozilgan "O`zbekiston jannat" qo`shig`ini kuylaydilar.

Sayoh: juda ham ajoyib qo`shiq ekan.

Qizlar: As-salomu alaykum, aziz mehmon. Tinchlik va do`stlik shahri bo`lmish, hamisha navqiron Toshkentimizga xush kelibsiz. Tashrifingiz boyisi ne.

Sayyoh: Men jahon kezib turli yurt va shaharlarda qo`shiq to`plab yuraman. Siz aytgan qo`shiq ham safar xaltachadan joy oldi. O`z yurtigingizni juda ham sevar ekansiz.

Qizlar: Albatta, barchamiz Ona yurtimiz, O`zbekistonni judayam sevamiz.

Barcha ishtirokchilar sahnaga chiqib keladilar va G`. **Qo`ch sorov** musiqasi, D.A`zamova she`riga yozilgan "O`zbekimdan aylanay" qo`shig`ini kuylashadi va barchaga egilib salom beradilar.

Kechani olib boruvchi: Shuning bilan bayramimiz yakunlandi. Yana uchrashguncha xayr.

3§«SHIMOLIY SEHRGAR» tsenariysi

Boshlovchi va qatnashuvchilar:

Boshlovchi qiz va yigit, Troll, Goblin, Solveyg, «Uycha» («Izbushka») qo`shig`ining ijrochilari, «Grig va qizcha» sahnasining qatnashuvchilari va xoreografik ko`rinish.

Jihozlar:

E.Grig surati, shimol tabiatini aks etgan tasvirlar vositasi, fonoyozuv, qatnashuvchilarning liboslari.

Bayram oldi tayyorgarlik:

Ijro etadigan vokalistlar bilan E.Grigning «Uycha» («Izbushka») qo`shig`ini o`rganish. Ochiq darsdan oldin bolalar bilan «Norvegiya ertagi»ni o`qib o`zlashtiriladi va uyga vazifa: Ertakdagi–oliy-janob sehrigar - mamlakatini chizib kelish beriladi.

Bolalar chizgan rasmlarni – stendda bezatiladi.

Ochiq dars o`tdigan xona E.Grigning rasmi va shimolning tabiatini aks etadigan rasmlar bilan bezatiladi.

Boshlovchi yigit:

Dunyoda juda ko`p mamlakatlar bor va har biri o`z xususiyatiga ega. Bugun musiqa yordamida biz sizlar bilan shimoliy mamlakatga sayohat qilamiz, uning nomi Norvegiya.

E.Grigning «Sayohatchi» («Strannik») pessasi yangraydi. Keyin, uning ohangi sal pasaytiriladi.

Boshlovchi qiz: (pauzadan so`ng, yangrayotgan musiqa yordamida).

Norvegiyaning savlatli, bahaybat qoyalari, o`noq sharshalarini tasavvur qiling. Ular butun yoz davomida shovqin bilan oldinga intilib oqadilar, qishda bo`lsa ajoyib, tiniq bezakli qoyalarga aylanib, muzlab qoladilar. Ko`ldagi qalin muz shunchalik tiniqki, uning tubidagi cho`chib suzadigan baliqlar ko`rinadi. Yangrayotgan musiqani diqqat bilan tinglang. Uning nomi «Sayohatchi» («Strannik»). Inson Norvegiyaning tog`li mamlakatida sayohat qilib, atrof – olamni ko`rib, hayratlanayotgandek ,o` Shunday emasmi?

Shu paytda musiqa tugaydi.

Mana shu quvnoq qishloq bayramlari ham etib keldi, yoshlar ajoyib ko`klamlarda xorovod o`yinini olib borib, xushchaqchaq xalq raqsi «Xalling» ga raqsga tushishayapti.

«Xalling» musiqasi yangraydi.

B.Y.: Qaysi g`aroyib bastakor musisada bunday ajoyib sur`atlarni tasvir etgan ekan-a. Uning ismi – Edvard Grig (bastakor sur`atining yoniga keladi) Norvegiyalik bastakor, Grigning ijodi Vatanining kuylari bilan bog`liq. Grigning zavqlangan

muhlislaridan biri, rus yozuvchisi Lev Kassil shunday degan: «Uning kuylari billur misoli to`kiladi».

B.Q.: Xaqiqatdan ham, Grigning musiqasi juda ham kuychang. Uning kuylarini bir marta tinglagan bo`lsangda albatta taniysan. Masalan: Norvegiyalik shoir Genrix Ibsenning «Per Gyunt» dramasidan mashhur «Salveyg qo`shig`i» musiqasi.

Y: Balkim bu pessaning mazmunini hech kim bilmas? Unda tinglang.

Per Gyunt allaqachon olam sayohatiga ketgan edi.

Lekin uning qishlog`ida vafodor sevgilisi Salveyg uni kutar edi. O`zining qo`shig`ida Salveyg o`z yorini sog`inib, uni tezroq qaytishi haqida kuylaydi.

Qish ketar, bahor qaytar,

Gullar so`lir, qor bosib

Lekin sen yonimga qaytarsan,

Yuragim aytar, senga vafoligimni,

Q: Keyin Salveyg quvnoq kunlarini, baxtli onlarini eslaydi. Va shu paytda kuy jonlanadi, engil tus oladi, xuddi xalq raqsiga o`xshab.

«Salveyg qo`shig`i» jonli ijro yoki yozuvda yangraydi. Agar fonogramma yangrasa, unda musiqa raqs bilan bezaladi. Musiqa boshida qiz chiqadi – Solveyg, U romantik ko`ylakda to`nkachaga o`tiradi. Kuyni ohista qismida u g`amgin o`tiradi. Kuy tezlasha boshlaganida u bir necha raqs harakatlarini bajaradi, so`ng esa yana o`tirib g`amgin bo`lib qoladi. Kuy tugagach qiz turib ketadi.

Y: Per Gyunt juda ko`p g`aroyib hodisalarni boshidan o`tkazadi. Mana u tog`li shohning g`origa tushib qoldi. E.Grig «Tog`li shoxning g`ori» ni musiqada tasvirlaganini tinglaylik. Bu yerda u «yaqinlashuv va uzoqlashuv» ta`svirini ko`rsatadi. Avval biz uzoqdan yaqinlashayotgan ovos qadamlarini eshitamiz.....

Boshlovchilar yoniga Troll va Goblen keladi.

Q: Bu qanday g`aroyiblik?

Troll: Biz - sehrli mavjudotlarmiz, sehrli Norvegiya tog`larida yashaymiz.

Goblin: E.Grig «Tog`li shoxning g`orida» pesasini yozganda aynan biz xaqimizda o`ylagan edi.

Troll: Bizning raqsimiz astagina boshlanadi. Ammo birdaniga yovuzlik ruhi kirgani singari raqsimiz tezlashib, keskin tus oladi.

Goblin: Oxirida esa butun orkestrning baland zarbasi eshitiladi: bayram tugaydi va hamma sehrli ertak mavjudotlari g`oyib bo`ladi.

E.Grinning «Tog`li shoh g`orida» pesasi yangraydi.

Y: Troll va goblinlarni nima qo`rqitdi ekan?

Troll: Biz - qora tun mavjudotlari va faqat bir narsa – porloq quyoshdan qo`rqamiz.

Q: Demak, Grinning «Tong» pessosini tinglash vaqti keldi. Bu pessa osmonda quyosh chiqishini tasvirlaydi.

Goblin: Qani? Bolalar musiqa tinglashni bilishadimi, yo`qmi, tekshiraylikchi?

Сольвейг

SOLVEYG QO`SHIG`I

E. Grig

Andante

The musical score is written for piano and voice. It consists of six systems of music. The piano part is in the upper staff, and the vocal part is in the lower staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The tempo is marked 'Andante'. The score includes various dynamics such as *p*, *f*, *pp*, *cresc.*, *dim.*, and *a tempo*. Performance instructions include *cantabile*, *poco rit.*, and *lev. p.*. The score is marked with 'Ped.' and asterisks to indicate pedaling. Fingerings are indicated by numbers 1-5. The vocal line features a melodic line with some grace notes and a bass line with sustained notes.

Q; Demak, Grigning “Tong” p`yessasini tinglash vaqti keldi. Bu p`yessa osmondagi quyosh chiqishini tasvirlaydi.

Goblin; Qani? Bolalar musiqa tinglashni bilishadimi, yo`qmi, tekshiraylikchi?

Y: Buni qanday tekshiramiz?

Troll` : Bolalar boshlarini engashtirib, orkestr ohanglarini diqqat bilan tinglashsin.

Goblin: Boshida bizga musiqa er uyg`onishini, shamol jonlanishini, dalalarda gullar ochilishini tasvirlaydi.

Troll` : Quyosh erga birinchi nurlarini sochadi. Lekin orkestr nurlarni o`sib, kuchayib, hamma yoq yorug` bo`lishini tasvirlaydi. Va nihoyat tog`lar ortidan quyoshning iliq nurlari taraladi.

Y: Tushunarli. Musiqa ohangi quyosh chiqishini tasvirlaganda, bolalar shu payt boshlarini ko`tarishlari kerak. Shundaymi?

Goblin To`g`ri!

Q. Biz ham sizlar bilan birgalikda tinglaymiz.

E. Grigning «Tong» («Utro») pessasining fonoyozuvi yangraydi.

Y. Menimcha har birimiz musiqada quyosh chiqishini tasvirlashini tushundik.

Q.Troll, Goblin menimcha bolalar adashmaydilar. Chunki shu payt orkestr tantanavor chala boshlaydi, tong otdi.

Y.E.Grigning musiqalarida Norvegiyaning sehrli mavjudodlari yna aks ettiriladi. Shuning uchun biz sizlar bilan xayrlashmaymiz va yna musiqa kechasida uchrashguncha deymiz.

Troll` va Goblin bolalar bilan xayrlashib ketishadi.

Grigning kuylarini bekorga billurga o`xshatishmaydi. Hozir siz uning «Uycha» («Izbushka») qo`shig`ini tinglaysiz. Diqqat bilan tinglang - bu musiqa sovuq shimol mamlakatini, qishda hamma yoq muzlar bilan qoplanganligini tasvirlaydi. Grig muqisasida asosiy fazilat – bu ezgulik, yaxshilikdir. Va bu qo`shiqda sizlar quyidagi so`zlarni eshitasizlar.

«Sovuq mamlakatda ham insonlar baxtli bo`lishlari mumkin, agarda ular bir – biriga mehr – muhabbat ko`rsatishsa».

Троль ва Гоблин

Tog` qiroli g`orida

Alla marcia e molto marcato

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in bass clef with a key signature of two flats (B-flat and E-flat) and a common time signature. It begins with a treble clef and a B-flat sign. The music features a series of eighth notes with accents. The lower staff is in bass clef with a common time signature, playing a steady eighth-note accompaniment. Performance markings include *pp* (pianissimo) and *sempre staccato*. A dashed line with the number 8 is positioned below the lower staff.

The second system continues the piece with two staves. The upper staff features more complex rhythmic patterns with accents and slurs. The lower staff maintains the eighth-note accompaniment. A dashed line with the number 8 is positioned below the lower staff.

The third system continues the piece with two staves. The upper staff has a more active melodic line with many accents. The lower staff continues the eighth-note accompaniment. A dashed line with the number 8 is positioned below the lower staff.

The fourth system continues the piece with two staves. The upper staff features a melodic line with various intervals and accents. The lower staff continues the eighth-note accompaniment. A dashed line with the number 8 is positioned below the lower staff.

The fifth system concludes the piece with two staves. The upper staff has a melodic line that ends with a final note. The lower staff continues the eighth-note accompaniment. A dashed line with the number 8 is positioned below the lower staff.

“Sovuq mamlakatda ham insonlar baxtli bo`lishlari mumkin, agarda ular bir-biriga mehr-muhabbat ko`rsatishsa”.

E.Grigning «Uycha» («Izbushka») qo`shig`ining ijrochilari chiqishadi.

Q: Grig o`zining iqtidorligi bilan odamlarni baxtli qila olardi. Bir kuni Grig va Norvegiyali qiz Dagni Pederson o`rtasida mana shunday uchrashuv bo`lib o`tdi.

Boshlovchilar 2 chetga ketishadi.

Q: Pautovskiyning «Korzina s elovo`mi shishkami» motivi asosida «Grig va qizcha» sahnasi boshlanadi. Sahnani ko`rsatish jarayonida boshlovchi yigit E.Grig nomidan matn o`qiydi. Boshlovchi qiz esa – Dagni ismli qiz nomidan matn o`qiydi. Bunda boshlovchi yigit «ielyana» ni peshonasiga tushurib, sal egilib turadi. Qiz esa qushga to`qilgan savatni oladi. Sahna o`yini davomida boshlovchilar yozuvlar bilan foydalanishlari mumkin. Sahnada boshqa bolalar ham qatnashishi mumkin. Dagni rolini 2 ta qiz o`ynashi mumkin (yoshligini va o`smirligini.).

Y: Bastakor E.Grig kuzni Byorgen atrofidagi o`rmonlarda o`tkazar edi.

Q: Kunlardan bir kun Grig o`rmonda sochi 2 ta o`ralgan qizchani uchratadi – u o`rmonchining qizi edi. U savatiga archa bujurini yig`ayotgan edi.

Y: «Isming nima – qizcha?» - deb so`radi Grig.

Q: «Dagni Pederson» - sekin aytdi qiz.

Y: «Afsus meni senga sovg`am yo`q» Mening cho`ntagimda na qo`g`irchoq, na yumshoq quyunchalarim bor. Hech nima yo`q. Men o`ylab topdim. Men senga ajoyib narsani sovg`a etaman. Lekin hozir emas, 10 yildan keyin:

Q: Dagni afsuslanib «Shuncha kutish kerak – mi?» deb aytdi.

Y: Tushunasanmi, men hali uni ehtiro etishim kerak.

Q: U o`zi nima?

Y: Keyin bilasan.

Q: «Nahotki umringiz davomida siz 5 yoki 6 dona o`yinchoq yasay ololmasangiz?» - deb so`radi qiz.

Y: Grig hayajonlanib: «Yo`q, unday emas, - ikkilanib etiroz birldirdi u. Men uni bir necha kunda tayyorlashim mumkin, lekin uni yosh qizlarga sovg`a etishmaydi. Ular kattalar uchun».

Q: «Men uni sindirmayman» - deb zorlandi qiz.

Y: «Sen hali yoshsan va ko`p narsalarni tushunmaysan. Chidashga harakat qilgin. Endi esa savatingni ber. Sen uni bazur ko`taryapsan. Men seni kuzataman va biz yana boshqa narsalar haqida gaplashamiz».

Q: Dagni uh tortib Grigga savatini uzatdi. U haqiqatdan ham og`ir edi.

Y: Daraxtlar orasida o`rmonchining uyi ko`rinib qolgach Grig qizga aytdi:

«Dagni Pederson endi o`zing yetib olasan. Bilasanmi Norvegiyada bunday ism va familiyali qizlar ko`p. Otangni ismi nima?»

Q: «Xalerup! Qiz biznikiga kirmaysizmi?»

Y: «Rahmat. Hozir vaqtim yo`q. Hayr Dagni!» Grig qizning sochidan silab dengiz tomonga yurdi. «Men musiqa yozaman», deb qaror qildi Grig. Qog`oz boshiga – «Dagni Pederson - o`rmonchi Xarupen Pederson qiziga, 18 yoshga to`lganida bag`ishlansin» deb, bosmadan chiqarishga buyruq beraman.

Grig Dagni uchun musiqani bir oydan ziyod yozdi. U musiqani yozganda quvonchligidan yugurib kelayotgan yashil ko`zli qizcha ko`z oldiga kelar edi.

Grigning fortepiano va orkestr uchun yozilgan konserti yangraydi. Vaqt o`tgach musiqa pasaytiriladi.

Grig unga – «Sen quyosh misoli, mayin shamol, tong misolisan. Sening yuragingda oq gul gullab uning hidi sening butun vujudingni bahor hidi bilan qamraydi. Men hayotni ko`rdim. Senga u haqida nima deyishmasa ham u ajoyib va go`zalligini bilgin. Sen – o`s tunning sirli nuri misoli. Sen – baxtsan. Sen - tongsan».

Musiqa tugaydi.

Григ ва кизча

E. GRIG
“PER GYUNT”
TONG

Allegretto pastorale

p dolce

The musical score is written for piano and consists of five systems of two staves each. The key signature is three sharps (F#, C#, G#) and the time signature is 3/4. The tempo is marked 'Allegretto pastorale'. The first system includes the marking 'p dolce'. The music features a flowing melody in the right hand with frequent slurs and a harmonic accompaniment in the left hand. The piece concludes with a final cadence in the fifth system.

First system of a musical score. The right hand (treble clef) features a melodic line with eighth-note patterns and slurs. The left hand (bass clef) provides a harmonic accompaniment with chords and some eighth-note movement. A dynamic marking of *f* (forte) is present in the first measure.

Second system of the musical score. The right hand continues with the melodic line. The left hand accompaniment includes a dynamic marking of *più f* (pizzicato forte) in the fourth measure.

Third system of the musical score. The right hand has a melodic line with slurs. The left hand features a dynamic marking of *ff* (fortissimo) in the second measure.

Fourth system of the musical score. The right hand has a melodic line with slurs. The left hand accompaniment includes dynamic markings of *p* (piano), *ff* (fortissimo), and *p* (piano) in the first, second, and third measures respectively.

Fifth system of the musical score. The right hand has a melodic line with slurs. The left hand accompaniment includes dynamic markings of *p* (piano) in the first measure and *ff* (fortissimo) in the third measure.

First system of musical notation. The right hand features a melodic line with slurs and accents, while the left hand provides a harmonic accompaniment. Dynamic markings include *p* and *ff*.

Second system of musical notation. The right hand continues with a melodic line, and the left hand has a more active accompaniment. Dynamic markings include *ff* and *p*.

Third system of musical notation. The right hand has a melodic line with slurs, and the left hand has a sustained accompaniment. Dynamic markings include *ff* and *p*.

Fourth system of musical notation. The right hand has a melodic line with slurs, and the left hand has a sustained accompaniment. Dynamic marking includes *pp*.

Fifth system of musical notation. The right hand has a melodic line with slurs, and the left hand has a sustained accompaniment. Dynamic marking includes *pp*.

Sixth system of musical notation. The right hand has a melodic line with slurs, and the left hand has a sustained accompaniment. Dynamic marking includes *pp*.

First system of musical notation, featuring a treble and bass clef with a key signature of three sharps (F#, C#, G#). The music consists of continuous eighth-note patterns in both hands, with slurs and dynamic markings.

Second system of musical notation, continuing the eighth-note patterns. A *pp* dynamic marking is present in the bass line.

Third system of musical notation, introducing trills (*tr*) in the treble line and chords in the bass line. A *p* dynamic marking is present.

Fourth system of musical notation, featuring multiple trills (*tr*) in the treble line and chords in the bass line.

Fifth system of musical notation, marked *più tranquillo*. It features a change in tempo and mood, with a treble line containing slurs and a bass line with chords.

Sixth system of musical notation, marked *poco rit.* and *pp*. It features a further change in tempo and mood, with a treble line containing chords and a bass line with chords.

Q: 18 yoshda Dagni maktabni tugatdi. Shuning uchun uni otasi Magda ammasinikiga dam olgani yuboradi. Qizcham borib (otasi uni qizcham derdi) dunyoni, odamlarni ko`rib quvonib kelsin. Kim bilsin, uni kelajakda nima kutayapti?

Y: Magni ammasi va Nils tog`asi unga konsertga borishlarini taklif etishdi. Dagni bu munosabat bilan o`zining yangi chiroyli qora ko`ylagini kiydi.

Q: Dagni birinchi marta simfonik kuyni tinglayotgan edi. Bu ohanglar unga o`zgacha ta`sir qildi. Ohanglar Dagnida tushidagi suratlarni eslatardi. So`ng u cho`chiganidan ko`zlarini yumardi. Unga dasturni e`lon qilgan qora frakdagi erkak uning ismini aytgandek tuyuldi. «Qiz meni chaqirdingizmi Nils tog`a» - deb, Nils tog`asidan so`radi Dagni.

Y: Nils tog`asi quvonch va hayronlik bilan Dagniga qarab dedi, Magni ammasi ham xuddi shunday qarorda edi.

Q: «Nima bo`ldi?» - deb so`radi Dagni.

Y: Va u qora frakdagi erkakning gapini eshitdi. «Orqa qatordagi tinglovchilarimiz yana bir marta qaytarishimni so`rayaptilar.

- Hozir E.Grigning mashhur musiqali pessasi yangraydi, bu kuy o`rmonchi Xalerup Pedersonning qizi Dagni Pedersonga bag`ishlanadi, U 18 yoshga to`lganligi munosabati bilan».

Musiqqa yana yangraydi, keyinchalik pasaytiriladi.

Q: Dagni engayib yuzini qo`li bilan berkitadi. Demak, bu o`sha edi, unga savatini uygacha ko`tarishib yuborgan oq sochli odam. Bu Edvard Grig edi, sehrGAR va buyuk bastakor. 10 yildan so`ng sovg`a etaman degan sovg`asi mana shu ekan. Dagni minnatdorchilik ko`z yoshlarini bekitmasdi.

Y: Ohanglar og`ushida tanish ovoz eshitildi. «Sen – baxtsan, sen – tong nuri» - der edi u.

Q: «Agar uni ko`ra olsam edi» - o`ylar edi Dagni – «Agar u shu yerda paydo bo`lsa!» Men uning yoniga yugurib borib, o`zimning minnatdorligimni izhor etar edim.

«Nima uchun» - deb so`rasa u «Men bilmayman» – der edi Dagni, «Meni unutmaganingiz uchun. Sahiyligingiz uchun. Inson qanday va nima uchun yashash kerakligini ko`rsatganingiz uchun».

Musiqqa yana bir oz yangrab, so`ng tugaydi.

Y: Mana Norvegiyaga sayyohatimiz ham tugadi. U yerda bizlar E.Grigning musiqasi bilan tanishdik.

Q: Endi esa «Norvegiyali ertak» ga bag`ishlab bolalar chizgan rasmlarni ko`rishga ham navbat keldi.

Bolalar o`zlarining rasmlarini bezatilgan taxtaga ilib, har biri nima tasvir etganini tushuntirib berishadi.

So`ng Troll paydo bo`ladi.

Troll: Rahmat bolalar! Meni unutmaganingiz uchun. Endi men ham o`zinning mamlakatimga boraman. U yerda meni hech kim hafa qilmaydi.

Troll tanlovda qatnashgan bolalarga o`zining sovg`alarini beradi.

Y: Endi bolalar E.Grigning musiqasini boshqa musiqqa bilan adashtirmaydilar, deb o`ylayman.

S: Bolalar bilan hayrlashishdan oldin bir kichik o`yinni o`tkazaylik. Bu o`yin «o`ylab – top?», deyiladi.

(Hirgoya, cholg`u asbobida yoki magnetofonda eshittiriladi) quyidagi pessalarni «Tong», «Solveyg qo`shig`i», «Tog`li shoh g`orida». Bolalar nomlarni aytishga qiynalsalar boshlovchilar yordam berishadi.

Sahnaga Troll, Solveyg va Goblin chisadilar.

Y: Mana sizlar bilan ertak shaxslari hayrlashgani kelishdi. Ularning kuchli musiqasini abadiy etgan Shimoliy buyuk sehrgarimiz.....

Hamma birgalikda

Bastakor Edvard Grig!

Edvard Grig

15 iyun. 1843 – 4 sentyabr 1907 y.

Edvard Grig – Norvegiyaning mashhur bastakori. E.Grig 1843 yilning 15 iyunida Byorgenda tug`ilgan. Uning otasi konsul lavozimida, onasi esa pianinachi edi. Grig 6 yoshida Leyptsigning Konservatoriyasiga o`qishga kirdi, va 4 yildan so`ng 2 ta sinfni – kompozitsiya va royal bo`yicha bitirdi.

Grig Evropaning ko`p shaharlarida pianist bo`lib ishtirok etdi, va fortepiano uchun ko`p asarlar yozdi.

Bulardan: fortepiano sonatalari, fortepiano uchun pessalar «Shestvie gnomov», «Vesnoy», Norvegiyaning raqslari.

Grigni konsertlar bilan juda ko`p shaharlarga taklif etishardi. Lekin u Vatanidan uzosda bo`lolmas edi va hamisha uyiga intilar edi.

Grigning asarlarida biz Norvegiyaning milliy ohanglarini his etishimiz mumkin. Uning musisasida afsona va ertaklar jonlanadi, oddiy halqning hayoti, Norvegiyaning tabiati, shimol dengizining ohanglari o`z aksini topgan.

Uning kamer – instrumental, vokal va simfonik asarlarida mamlakatning hayoti, uning tabiati o`z aksini topgan. Grig rus bastakori Pyotr Ilich Chaykovskiy bilan do`stona munosabatda edi.

Mashhur Chaykovskiy «Gamlet» simfonik uvertyurasini unga bag`ishlagan edi.

Grig o`z xatida unga: «Aziz do`stim va ustozim!» uvertyura «Gamlet» ga yosh boladek quvonayapman. Menga bahshida etganing uchun benihoyat minnatdorman!.

Grigning musiqasi dramaturg G.Ibsenning «Per Gyunt» pessasiga yaralib, uni butun dunyo tan oldi. Grigga Oksford universitetining doktorlik darajasi berildi. Ana shundan so`ng uning «Solveyg qo`shig`i» va yorqin «Anitra raqsi» kuylari yangray boshladi.

Grig olamdan ko`z yumgan kuni Norvegiyada umumhalq motam kuni e`lon qilingan.

Nazorat uchun savollar

- 1.Darsdan tashqari musiqa tarbiyasining maqsadi nimada?
- 2.Nima uchun shahs shakllanishiga e`tibor qaratilishi lozim?

3. Estetik tarbiyaning yangi shakl va mazmunini ayting.
4. Maktabdan va darsdan tashqari tarbiyaviy ishlarning ahamiyati nimada?
5. «Yurtim jamoli», «Shimoliy sehrigar» stsenariyalari bilan tanishing va uning ahamiyatini ayting.
6. Darsdan tashqari o`tkaziladigan tadbirlar uchun mustaqil stsenariy tuzing!

Qo`shimcha materiallar

1. J.Fozilov, R.Sultonov, Q.Saidov o`quvchi ma`naviyatini shakllantirish. T.2000 yil.
2. M. A. Davidova, I. A. Agapova. Muzikalnqe vechera v shkole. M.2001g. Z.R.J.Ishmuhammadov Innovatsion texnologiyalar yordamida ta`lim samaradorligini oshirish yullari.

NAVOIY

M.Otajonov musiqasi

Allegro

Voice

f u-lug' bo-bom no - mi - da sha - har Na - vo - iy deb a - tal - gan di -

“Navoiy”

N.Narzullaev

Ulug` bobom nomida shahar,
Navoiy deb atalgan diyor.
Humo qushi keltirar xabar,
Jamolini sog`inar nahor.

NAQORAT

Oltin shahrim, xazina shahrim,
Qalbda so`nmas tinchlik bahori.
Jon Navoiy, yuragim, faxrim,
Bor bo`l, yashna, do`stlik diyori!
Salom senga, ko`hna karmana`
So`yla bizga moziydan ertak.
Kamolingga dillar parvona,
Qo`shig`ingga jo`r bo`lsin yurak.

NAQORAT

Oltin shahrim, xazina shahrim,
Qalbda so`nmas tinchlik bahori.
Jon Navoiy, yuragim, faxrim,
Bor bo`l, yashna, do`stlik diyori!
Farzandlaring chehrasi gulgun,
Ko`zlarida quyosh charaqlar.
Baxshidadir joni el uchun,
Kelajagin yurti ardoqlar!

NAQORAT

Oltin shahrim, xazina shahrim,
Qalbda so`nmas tinchlik bahori.
Jon Navoiy, yuragim, faxrim,
Bor bo`l, yashna, do`stlik diyori!

QASHQADARYO

M.Otajonov musiqasi

Allegro

Voice

mus - ta - qil - lik sha - mo - li - e - sar jar - chi bo` - lib bu o - lam a - ro

"QASHQADARYO"

N.Narzullaev

Mustaqillik shamoli esar,
Jarchi bo`lib bu olam aro.
Yulduzlari osmonni bezar,
Quyosh va oy taratar ziyo.

NAQORAT

Qashqadaryo, jon Qashqadaryo,
Qalbi qaynoq mehri daryosan.
Kamolingga deymiz tasanno,
Benazir yurt noyob dunyosan.

Amudaryo, Sirdaryo qutlar,
Mehmon bugun surhon, zarafshon.
Quchoq, quchoq guldasta tutar,
Qashqadaryo senga sharafshon.

NAQORAT

Amir Temur tuq`ilgan diyor,
Bobom ruhin biz aylaymiz shod.
Hur o`lkamda manguлик bahor,
Vatan gulgun elimiz ozod.

NAQORAT

Qirda yongan lolalaringmiz,
Jahon bizga qiladi havas.
Bizlar baxtli bolalaringmiz,
Mehring bilan olamiz nafas.

X I V A

M.Otajonov musiqasi

XIVA

Zafariy

Qadimiy gumbazi ko`kka qadalgan,
Xivani ziyorat etgim keladi.

Ul aziz pahlavon hoki - poyoni,
Qoshimga ko`zimga surgim keladi,
Qoshimga ko`zimga surtgim keladi
Yigirma besh asr poyida turib,
Dilni sadoqatdan surgim keladi.
Buyuk allomalar yurti ey, Xivam,
Seni manguilikda ko`rgim keladi.
Seni manguilikda ko`rgim keladi.

NAQORAT

Vatanimda to`y bugun,
Kuylang do`stlarim, kuylang.
Xorazmda to`y bugun,
O`ynang, kuylang.
Qalbingdagi iftixor,
Ajoyib gulshan diyor.
Go`zallikda betakror,
Dillarda g`azal Xiva
Polvon Mahmud gumbazi,
Gumbazdan mashhur o`zi.
Ko`rib hayron yer yuzi,
Dillarda g`azal Xivam.
Baxshilarning sozida,
Bulbulday ovozida.
Qishu - baqor, yozida,
Mashhursan azal Xivam.

XORAZM MARSHI

The first system of music consists of two staves. The treble staff contains a melodic line with eighth-note patterns and slurs. The bass staff provides a simple harmonic accompaniment with quarter notes.

The second system begins with a dynamic marking of *mf* (mezzo-forte). The treble staff continues with eighth-note patterns. The bass staff features a 'Ped.' (pedal) instruction with asterisks indicating the duration of the pedal effect.

The third system continues the musical texture established in the previous systems, with consistent eighth-note patterns in both the treble and bass staves.

The fourth system shows the progression of the piece, with the treble staff's melodic line and the bass staff's accompaniment continuing their respective parts.

The fifth system concludes the page. The treble staff ends with a final melodic phrase, and the bass staff concludes with a final chord, marked with a 'Ped.' instruction.

Askar-askar o`ynaymiz,
Tinchlik kuyin kuylaymiz.
Urushqoqlarni aslo
Safimizga qo`ymaymiz.

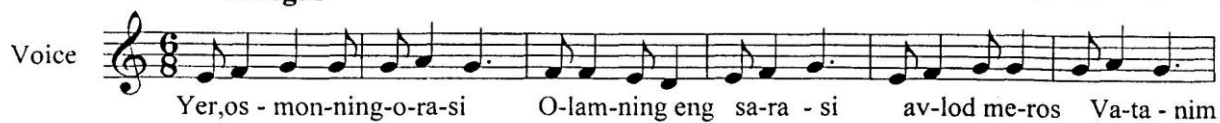
Toblansak bir, ikki, uch,
Tanimizda toshar kuch.
Yovuzlarning har doim
Hayollari bo`lar puch.

O`zbekiston-onajon

M.Otajonov mus.
Qambar ota she'ri.

Allegro

Voice

Yer, os - mon-ning-o-ra-si O-lam-ning eng sa-ra - si av-lod me-ros Va-ta - nim

7

Qad-ri ba-lang bo's - to - nim. O - na - jon O`z - be - kis - ton

13

jo - na - jon O`z-be - kis - ton O - na - jon o`z - be - kis - ton

21

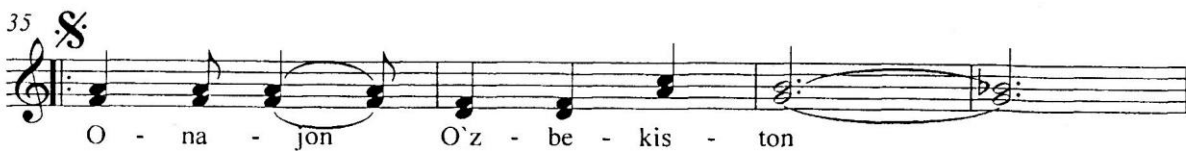
jo - na - jon O`z-be - kis - ton Sa-xo-vat - li fi - do - kor du-nyo da eng

28

bah-ti-yor so-diq-lik-da bo-lang-ga ta-nil-gan san o - lam - ga

35

O - na - jon O`z - be - kis - ton

39

jo - na - jon O`z - be - kis - ton

O`ZBEKISTON-ONAJON

Qambar - Ota

Yer - osmoning orasi,
Olamning eng sarasi,
Avlod meros Vatanim,
Qadri baland bo`stonim.
Oy qushda yetolmas,
Quyosh shaydo, ketolmas.
Ko`k toq`ingda yulduzlar,
Baxt taratar kunduzlar.
Sahovatli, fidokor,
Dunyoda eng baxtiyor.
Sodiqlikda bolanga,
Tanilgansan olamga.
Bir yoningda Jayxundir,
Bir yoningda Sayhundir.
Mehringdir nur tarami,
Bag`ring dillar oromi.
Qimmatini hayotga teng,
Insonparvar bag`ri keng.
Onajon O`zbekiston,
Jonajon O`zbekiston.

BUXORO

Tempo di valse

Xabibullo Raximov mus.
Safar Barnoev she`ri.

BUXORO

S.Barnoev

Dunyoda shaharlar ko`p

Ham shomu saharlar ko`p.

Betakroru benuqson,

Deguvchi xabarlar ko`p.

Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Har toshida tarixi,

Bardoshida tarixi.

Naqqoshu ustalarning,

Sirdoshida tarixi.

Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Minorai kaloini,

Derlar, shuhrati, shoni,

Har guzar, Har ko`chasi

Donishmandlar makoni.

Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buxoro.

Imom Buxoriy bir yon,

Ibn sinosi bir yon.

Nurga o`ralib ko`kka,

Bo`y cho`zgan bu tosh cho`g`yon.

Oy bitta, Quyosh bitta, Bitta Buhoro.

ANJIR

D. Omonullayeva musiqasi

Po'lat Mo'min she'ri

Ay-ta- qo-lay ol-din- dan ran-gi qol-mas

The first system of the musical score consists of three measures. The top staff is the vocal line, with lyrics 'Ay-ta- qo-lay ol-din- dan ran-gi qol-mas' written below it. The middle and bottom staves show the piano accompaniment. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is 3/4. The first measure contains the lyrics 'Ay-ta- qo-lay', the second 'ol-din- dan', and the third 'ran-gi qol-mas'.

ol-tir- dan. ran-gi qol-mas ol-tin- dan.

The second system of the musical score consists of three measures. The top staff is the vocal line, with lyrics 'ol-tir- dan. ran-gi qol-mas ol-tin- dan.' written below it. The middle and bottom staves show the piano accompaniment. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is 3/4. The first measure contains the lyrics 'ol-tir- dan.', the second 'ran-gi qol-mas', and the third 'ol-tin- dan.'.

I

Anjir qiziqdir o'zi,
Lekin bittadir ko'zi.
Aytaqolay oldindan,
Rangi qolmas olindan.

II

Pishsa o'zi-o'zidan,
Asal tomar ko'zidan.
Maza qilamiz axir,
Kuzda yeganda anjir.

ALIFBO BAYRAMI

D. Omonullayeva musiqasi
Po`lat Mo`min she`ri

Ng ng

f Allegro moderato

mf

A-lif- bo-dan xarf- larni biz o`r-gan-dik oz -oz-dan.

The musical score consists of three systems of piano accompaniment. Each system has a treble and bass clef. The first system is marked with a forte (*f*) dynamic. The second system continues the accompaniment. The third system is marked with a mezzo-forte (*mf*) dynamic and includes the lyrics: 'A-lif- bo-dan xarf- larni biz o`r-gan-dik oz -oz-dan.' The music is in a 2/4 time signature and a key signature of one sharp (F#).

Min- nat-dor-miz o'r-ga- tuv-chi mu-al- lim-dan - us -toz-dan.

NAQAROT

Ti-li- miz-ni say-ra- ta-di

a-lif- bo-miz bay- ra- mi.

Di-li- miz-ni yay-ra- ta-di

Tarqatlash uchun.

Alifbodan
Harflarni
Biz o'rgandik öz-ozdan.
Minnatdormiz
O'rgatuvchi
Muallimdan-ustozdan.

Har bir harf
Daftarlarda
Gijinglaydi toy bo'lib.
Yozganimiz.
Ko'rinadi
Yulduz bo'lib, oy bo'lib.

Oldimizda
Saf tortishdi
Askarlarday hariflar.
Barchasiga
Qo'shiqlarda
Berib o'rdik ta'riflar.

Tilimizni
Sayratadi
Alifbomiz bayrami.
Dilimizni
Yayratadi
Bayramlarning xurrami.

TA'LIM – TARBIYA JARAYONIDA FOYDALANILAYOTGAN O`QITISH METODLARI

№	O`QITISH METODLARI GURUHI	№	MAZKUR GURUHGA MANSUB METODLAR
Репродуктив методлар			
		1.	Ma`ruza metodi
		2.	Hikoya metodi
		3.	Suhbat metodi
2.Ko`rgazmali metod		4.	Ko`rgazmali –tushuntirish metodi
		5.	Ko`rgazmali –izlanish metodi
3.Amaliy metod		6.	Amaliy xarakterdagi laboratoriya metodi
		7.	Izlanish xarakteridagi amaliy metod
		8.	Muammoli amaliy metod
Produktiv metodlar			
4.Muammoli metodlar		9.	Muammoli ma`ruza metodi
		10.	Muammoli hikoya metodi
		11.	Muammoli suhbat metodi
		12.	Qisman-izlanishli muammoli metod
		13.	Ijodiy xarakterdagi muammoli metod
		14.	Aqliy hujum
		15.	Fikrlar to`qnashuvi
5.Munozara metodi		16.	O`quv bahsi metodi
		17.	O`quv munozaralari metodi
		18.	Davra suhbat
6.Mustaqil ishlash metodi		19.	Darslik ustida mustaqil ishlash metodi
		20.	Matn ustida mustaqil ishlash metodi
		21.	Qo`shimcha adabiyotlar ustida mustaqil ishlash metodi
		22.	Ko`rgazma vositalari yordamida ustida mustaqil ishlash metodi
7.Mantiqiy metodlar		23.	Tahlil metodi
		24.	Qiyoslash metodi
		25.	Sintezlash metodi
		26.	Umumlashtirish metodi
		27.	Induktsiya metodi
		28.	Deduktsiya metodi
		29.	Umumlashtirish metodi
		30.	Xulosalash metodi
8.Nazorat metodlari		31.	O`z-o`zini nazorat qilish metodi
		32.	Testlar vositasida nazorat qilish metodi
		33.	Atamalar varag`i vositasida nazorat qilish metodi
		34.	Kompyuterning nazorat dasturlari vositasida nazorat metodi

	35.	Dasturlashtirilgan nazorat dasturlari vositasida nazorat metodi
--	-----	---

TARBIYA JARAYONIDA FOYDALANILAYOTGAN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

№	LOKAL DARAJADA LANILAYOTGAN PEDAGOGIK NOLOGIYaLAR	№	XUSUSIY METODIK DARAJADA LANILAYOTGAN PEDAGOGIK NOLOGIYALAR
1	“Agar men ... bo`lsam”	DIDAKTIK O`YIN TEXNOLOGIYaSI	
2	“Aylanma xat”	1	Syujetli rolli o`yinlar
3	“Anjuman”	2	Ijodiy o`yin
4	“Burchaklar strategiyasi”	3	Konferentsiya
5	“Ijodiy loyiha”	4	Matbuot konferentsiyasi
6	“Pinbord”	5	Ishbilarmonlar o`yini
7	“3x4”	6	O`yin mashqlar
8	“6x6”	HAMKORLIKDA O`QITISH TEXNOLOGIYaSI	
9	Insert	7	Komandada o`qitish
10	Klaster	8	Kichik guruhlarda o`qitish
11	“Imitatsion o`yinlar”	9	“Zig-zag” yoki “arra”
12	“Akvarium”	10	“Arra-2 ”
13	“Aqliy hujum”	11	Kichik guruhlarda ijodiy izlanishlarni tashkil etish
14	“BBB”	MODULLI TA`LIM TEXNOLOGIYaSI	
15	“Bumerang”	12	Talabalarning individual ishlashiga mo`ljallangan dasturi
16	“Bir nuqta”	13	Ikki talaba hamkorlikda ishlashiga mo`ljallangan moduli
17	“Birgalikda o`ynaymiz”	14	Talabalarning kichik guruhlarda ishlashiga mo`ljallangan modul dasturi
18	“Blits o`yini”	LOYIHALASH TEXNOLOGIYASI	
19	“Venn diagrammasi”	15	Tadqiqot xarakteridagi loyihalar
20	“Galeriya”	16	Ijodiy xarakterdagi loyihalar
21	“Debatlar”	17	Syujetli-rolli loyihalar
22	“Delfin”	18	Amaliy xarakterdagi loyihalar
23	“Elpig`ich”	19	Izlanish xarakteridagi loyihalar
24	“Zanjir”	20	Mo`ljal olishni tarkib toptiradigan loyihalar
25	“Atamalar zanjiri”	MUAMMOLI TA`LIM TEXNOLOGIYaSI	
26	“Kontseptual xarita”	21	Muammoli ma`ruza
27	“Mozaika”	22	Muammoli konferentsiya
28	“Munozara”	23	Muammoli davra suhbat
29	“Rezyume”	24	Erkin fikrlash

30	“Skarabey”	25	“Fikrlar to`qnashuvi”
31	“Tarmoqlar”		
32	“Taqdimot”		
33	“FSMU”		
34	“Chorraha”		
35	“Fikrga qarshi-fikr”		

Tayanch tushunchalar

Avtoritar pedagogika (avtoritar pedagogik texnologiya) - Ta`lim-tarbiya jarayoniga rahbarlikda o`qituvchining obro`sga asoslanish, unga o`quvchilarning ko`r-ko`rona, so`zsiz itoat etishlari. Bunda o`quvchilarning erkin va mustaqil fikrlashlari, shunday harakatlar qilishlari cheklangan bo`ladi.

Bilim-borliqni bilish jarayonining amaliyotda tasdiklangan natijasi. Ob`ektiv reallikning inson ongida adekvat aks ettirilishi (tasavvur, tushuncha, mulohaza, nazariyalar.) U kundalik, ilmiy, empirik, nazariy bilimlariga ajraladi.

Kundalik bilim sog`lom fikrga va kundalik amaliy faoliyat shakllariga asoslanadi. Insonning atrof-muhitga moslashuvi, uning hatti-harakatlari va oldindan ko`ra bilishi uchun asos bo`lib xizmat qiladi.

Bilish - ob`ektiv borliqning ongida aks etishining oliy shakli xaqiyqiy bilimlar hosil qilish jarayoni. Bilish quyidagi darajalarda bo`ladi:

Hissiy bilish - sezgilar, idrok, tasavvur orqali.

Ratsional bilish - tushunchalar, mulohazalar, akliy xulosalardan o`tib nazariyalarda o`rin oladi.

Shu bilan birga bilish - kundalik, badiiy, ilmiy bo`ladi.

Birlamchi modul - pedagogik texnologiyani uning biror darajasidan boshlab tasvirlashda dastlabki modul sifatida tanlangan va o'z tarkibiga bitta yoki bir nechta kichik modullarni oladigan modul to'plami.

Guruhli ta'lim - bir o'qituvchi bir necha o'quvchini o'qitadigan ta'lim shakli. Guruhlar o'quvchilar soniga qarab: kichik (3-6 o'quvchi), o'rta (7-15 o'quvchi), katta (15 dan ortiq o'quvchi) guruhlariga ajratiladi. Shuningdek, har bir guruhdagi ta'lim oluvchilarning yoshiga, ta'lim yo'nalishiga va shu kabilarga qarab ham guruhlariga ajratiladi. Bu shaklni qo'llash jarayonida yakka ta'lim shakllari ham amalga oshiriladi.

Diagnostika - pedagogikaning bo'limi, ta'lim - tarbiya jarayonlarining maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari, natijalarining sifati va samaradorligini, pedagogik xodimlarning kasbiy tayyorgarliklari bilim, ko'nikma, malaka va mahoratlarini, o'quvchilarning bilimlari, o'zlashtirishlari va tarbiyalanganlik darajalarini har tamonlama o'rganish, taxlil qilish asosida xulosalar chiqarish, baholash va yanada takomillashtirish yuzasidan tavsiyalar berish bilan shug'ullanadi.

Didaktika - pedagogikaning tarmog'i. Ta'lim-tarbiya nazariyasi, ya'ni maqsadlari, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillarini ishlab chiqish bilan shug'ullanadi.

Inversnoy ta'lim - ag'darish, joyini almashtirish; tafakkur tizimini shakllantirish yo'nalishidagi ta'lim.

Innovatsiya - yangilanishni, o'zgarishni amalga joriy etish, kiritish jarayoni va faoliyati.

Integral - chambarchas bog'liq, butun, yagona; o'z cheksiz qismlarning yig'indisi.

Intellekt – insonning umuman bilish faoliyati, fikrlash qobiliyati; tushunish, mulohaza, tafakkur, aql.

Interfaol mashg'ulot - o'qituvchi va o'quvchilar o'zaro faol ishtirok etadigan mashg'ulot; jarayon hamkorlikda kechadi.

Kreativ - tadqiqotchilik xarakteriga ega; o'quvchilarda ijodiy tafakkurni jadal (maqsadga yo'naltirilgan) ravishda rivojlantirish ta'limi.

Mahorat - shaxsning tajriba orqali ortirgan xususiyati. Biror sohadagi moslashuvchan ko'nikma va ijodkorlik asosida hosil bo'lgan kasbiy ko'nikmalarning

yuqori darajasi, kasbiy mohirlik. Biror faoliyat sohasidagi yuqori darajada egallangan bilim, ko`nikma, malakalarni amaliyotda yuqori sifat va samaradorlik bilan qo`llash.

Modul - pedagogik texnologiyani tashkil qiluvchi tarkibiy bo`laklarni ifodalovchi tushuncha. Bu tarkibiy bo`laklar, ya`ni modullar eng kichik bo`laklardan hamda ularning turli miqdordagi to`plamlardan iborat bo`ladi. Bunda eng kichik tarkibiy bo`lakni eng kichik modul, boshqalarni esa o`z ichiga, qancha shunday modulni olishga qarab, tegishli darajadagi modullar deyiladi. Pedagogik texnologiyalarning eng kichik modullari eng asosiy tushuncha bo`lib, ular pedagogik texnologiyani hosil qiluvchi «g`ishtcha»lar vazifasini bajarishi bilan asosiy ahamiyatga ega. Bunda kichik modul, modul to`plami, birlamchi modul va modul darajasi degan tushunchalardan foydalaniladi. Ular quyidagicha ta`riflanadi:

Modul darajasi - pedagogik texnologiyani tasvirlash ko`lamiga muvofiq ravishda tanlangan birlamchi modullarning o`z tarkibida aslida kancha modullarga ega ekanligi ko`rsatkichi.

Modul to`plami - pedagogik texnologiyani uning biror darajasidan boshlab tasvirlash maqsadi asosida bitta modul sifatida hisoblangan bir necha modullar yigindisi.

Modullashtirish - pedagogik texnologiya materiallarini modullarga ajratish jarayoni.

Monitoring – korxonada, tashkilot, muassasa holatini har tomonlama baholash va uning faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida maxsus tashkil kilingan tizimli kuzatuv. Me`yoriy hujjatlar, yuqori tashkilotlarning buyruq va qarorlari ijrosi o`z muddatida hamda qanday sifat va darajada amalga oshirilayotganligini kuzatuv tizimi.

Ta`lim-tarbiya soxasida monitoring - o`quv jarayoni va uni boshqarishning uzluksiz boshqaruvini olib borish.

Metod - grekcha so`z bo`lib, yo`l, axloq, usuli ma`nolarini bildiradi. Tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini bilish, tadqiq qilish usuli. Faoliyat, harakatning yo`li, usuli yoki qiyofasi, shakli, ko`rinishi.

Metodik - metodikaga tegishli, qat`iy ketma - ketlikka, tizimga, ilgari o`rnatilgan reja, tizimga aniq rioya qilish.

Metodika - biror ishni maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'llari majmuasi. U alohida metodikalardan tashkil topadi. Pedagogika fani sohasida ma'lum o'quv fanni o'qitish qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Masalan, tillar metodikasi, arifmetika metodikasi va shu kabilar.

Metodologik - metodologiyaga tegishli, nazariy asoslanish.

Metodologiya - bilishning ilmiy metodi haqidagi ta'limot. Biror fanda qo'llanadigan metodlar majmuasi.

Motiv - odamni o'qishga yoki biror harakatlarni bajarishga undovchi turli sabablar yig'indisi.

Pedagogik texnologiya - eng qisqa va umumlashtirilgan ta'rifi: barkamol insonni shakllantirish faoliyati. Shu bilan birga pedagogik texnologiyaning keng ko'lamli serqirra tushuncha ekanligini hisobga olgan holda uning quyidagi bir nechta ta'riflarini taklif qilishimiz mumkin:

Pedagogik texnologiya - axborotlarni o'zlashtirish ulardan amalda foydalanish, ulardagi yangi ma'no-mazmunlarni ochish hamda axborotlar orasidagi yangi bog'liqliklarni ochish orqali yangi axborotlar yaratishga o'rgatish jarayonidan iborat.

Pedagogik texnologiya - ta'lim metodlari, usullari, yo'llari hamda tarbiyaviy vositalar yigindisi; u pedagogik jarayonining tashkiliy-uslubiy vositalari majmuidir.

Pedagogik texnologiya - bu o'z oldiga ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini qo'yuvchi, butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini texnikaviy hamda odam resurslarini va ularning o'zaro munosabatlarini hisobga olgan holda yaratishda qo'llash va aniqlashning tizimli metodidir.

Pedagogika - ta'lim va tarbiyaning nazariy va amaliy masalalarini o'rganuvchi fan. U barkamol insonni voyaga etkazish maqsadlariga xizmat qiladi.

Perspektiv qobiliyat - o'quvchining ruhiy holatini his qilish, tushuncha olish orqali yuzaga chiqariluvchi qobiliyati.

Salbiy MOTIV - bu majburlab o'qitish, lekin bunda o'quvchining o'qishga nisbatan qarshiligi, hamma harakatimizni yo'qqa chiqaradi.

Strategiya - tashkilot, sohalar, hududlar, mamlakat, millat taqdiri uchun jiddiy ahamiyatga ega bo'lgan, aniq belgilangan maqsadlarga erishishga yo'naltirilgan asosiy

harakatlarning uzoq muddatli dasturi. Ta`lim sohasidagi bosh maqsadlarga qaratilgan uzoq muddatli ishlarni amalga oshirish dasturi, ta`lim strategiyasini hosil qiladi.

Taktika - bosh maqsad yo`lida xususiy, oraliq masalalarini hal qilishga yo`naltirilgan harakatlarni tashkil qilish usuli. Pirovardida strategik maqsadlarga ko`proq samara bilan erishishni ta`minlash uchun sharoitning o`zgarishlarini mos ravishda hisobga olish.

Ta`lim metodi - o`qituvchining o`quvchilar bilan muntazam qo`llaydigan, o`quvchilarga o`z aqliy qobiliyatlarini va qiziqishlarini rivojlantirish, bilim va ko`nikmalarni egallash hamda ulardan amalda foydalanish imkonini beruvchi ish usuli.

Tushuntirish - ilm fanning eng asosiy vazifasi. Atrof - muhitdagi voqea - hodisalarni tushuntirishning dastlab mifologik, diniy, natur-filosofiya tizimlari paydo bo`lgan. Hozir tushuntirishning quyidagi shakllari mavjud:

Ilmiy tushuntirish - ob`ktiv qonuniyatlar asosida tushuntirish. Bu-voqea hodisalarni ularning mohiyatini to`g`ri tushuntirish hisoblanadi.

Ratsional tushuntirish - hodisalar va odamlar harakati qanday amalga oshirilgan bo`lsa, ularning to`g`ri yoki noto`g`riligidan qatiy nazar asli holicha tushuntirishdan iborat.

Bundan tashqari harakatning amalga oshiruvchining maqsadini tushuntirishda ham uning to`g`ri yoki noto`g`riligidan qatiy nazar shu maqsadning o`zini tushuntirish shakli qo`llaniladi

Texnologiya - «tehn» - san`at, mahorat va «logos» ta`limot.

Uslub - biror narsa, hodisa, jarayonni o`rganish yoki amalga oshirish uchun qo`llash lozim bo`lgan usullar majmuasi.

Usul - biror narsa, hodisa, jarayonni o`rganish yoki amalga oshirish tartibi.

Faollik - biror maqsad yo`lida aktiv, jismoniy va boshqa harakatlarni tez va unumli amalga oshirishga intilish.

Evristik - yo`naltiruvchi savollar berish yo`li bilan o`qitish tizimi; topqirlik, faollikni rivojlantirishga yordam beruvchi ta`lim metodi; o`quv - izlanishli; optimallashtirilgan tafakkurni rivojlantiradi.

Eksklyuziv - g`ayri oddiy, faqat ma`lum bir ob`ektga taalluqli, o`ziga xos bo`lgan xususiyatlar va boshqa belgilar. Faqat o`ziga berilgan (huquq).

O`rganish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni ko`rsatilgan tartibda mustaqil bajarish ko`nikmalarini egallash.

O`rgatish - axborotdan foydalanish va turli harakatlarni bajarish ko`nikmalarining o`quvchilar tomonidan o`zlashtirilishini turli vosita va usullarni qo`llab tushuntirish, ko`rsatish va mashqlar orqali amalga oshirish jarayoni.

Pedagogik mahorat – kasbiy faoliyatdagi individuallikning yorqin ko`rinishi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati

1. Barkamol avlod O`zbekiston taraqqiyotining poydevori. T. «Sharq», 1997 yil.
2. Umumiy o`rta ta`lim DTS va o`quv dasturi T. «Sharq» 1999 yil.
3. J.G`.Yo`ldoshev, S.A. Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari. T. «O`qituvchi». 2004 yil.
4. K.Tolipov, M.Usmonboeva. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiqiy asoslari.T. «Fan», 2006 yil.
5. V.M.Karimova, F.A.Akramova Psixologiya. Ma`ruzalar matni. T. FTDK, DITAF 2000 yil.
6. M.Mavlonova, O.To`raeva, K.Xoliqberdiev. Pedagogika. T. «O`qituvchi», 2001 yil.
7. R.J.Ishmuxammedov. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta`lim samaradorligini oshirish yo`llari. T.Nizomiy nomidagi TDPU, 2004 yil.
8. J.Fozilov, R.Sultonov, H.Saidov. O`quvchi ma`naviyatini shakllantirish. T. «Sharq», 2000 yil.
9. M.A.Davo`dova, I.A.Agapova. Muzo`kalniye vechera v shkole. M. 2001g.
10. X.Nurmatov, N.Norxo`jayev. Musiqa 2- sinf. T. G`.G`ulom, 2003 yil.
11. X.Nurmatov, N.Norxo`jayev, A.Mirraximov. Musiqa 3-sinf. T. G`.G`ulom, 2003 yil.
12. O.Ibrohimov, J.Ibrohimov. Musiqa 4-sinf. T. G`.G`ulom, 2003 yil.
13. A.Mansurov, D.Karimova. Musiqa 5-sinf. T. G`.G`ulom, 2004 yil.
14. S.Begmatov va b. Musiqa 6-sinf. T. G`.G`ulom 2002 yil.
15. O.Ibrohimov, J.Sadirov. Musiqa 7- sinf. T. G`.G`ulom 2003 yil.
16. G.M.Sharipova. Musiqa o`qitish metodikasi. Maruzalar matni. T. «Nizomiy nomidagi TDPU», 2006 yil.
17. D.Omonullaeva, P.Mo`min. Alifbo qo`shiqlari. T. «Sharq», 2000 yil.
18. Kadrlar Tayyorlash milliy dasturi.
19. Umumiy O`rta ta`lim DTS.

Mundarija

Kirish.....	5
IBOB MUSIQA MADANIYATI O`QITUVCHISINING MUSIQIY PEDAGOGIK MAHORATI.....	7
1§ Pedagogik ta`lim-tarbiya jarayonida o`qituvchining faoliyat.....	7
2§ Musiqa ta`limi mazmuni tashkil etish.....	12
3§ Musiqa qabul qilishni tashkil etish.....	18
4§ Musiqada ijodiy jarayonni tashkil etish.....	20
II bob. INNOVATSION-PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR YORDAMIDA TA`LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH	22
1§ Pedagogik texnologiyalar tushunchasi.....	22
2§ Innovatsion texnologiyalar tushunchasi.....	24
3§ Pedagogik texnologiyalarning asosiy jarayonlari.....	26
III BOB. DARS JARAYONIDA INTERFAOL USLUB VA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH USLUBLARI.....	28
1§ Musiqa mashg`ulotlarida qollanilishi mumkin bo`lgan ayrim trening va texnologiyalar.....	28
2§ Musiqa darslari samaradorligini oshirishda interfaol metodlarning o`rni	34
3§ Interfaol uslublarni amaliy darslarida q`ollanilishi.....	46
IV BOB. MUSIQA DARS IShLANMASINI TUZISH TEXNIKASI.....	51
1§ Dars ishlanmasi	51
V BOB O`QUVCHILAR SHAXSIYATIDA MUSIQIY PSIXOLOGIK VA BALOG`AT YOSHIDAGI XUSUSIYATLARINI E`TIBORGA OLISH MUAMMOLARI.....	57
VI BOB DARS DAN TASHQARI MUSIQIY MASHG`ULOTLAR VA TSENARIYLAR.....	66
1 §Umumta`lim maktablarida darsdan tashqari musiqiy mashg`ulotlar.....	66
2§YURTIM JAMOLI tsenariysi.....	72
3§«SHIMOLIY SEHRGAR» tsenariysi.....	76
Navoi.....	96
Qashqadaryo.....	98
Xiva.....	101
O`zbekiston-onajon.....	104
Buxoro.....	108
Anjir.....	109
Alifbo bayrami	110
Ta`lim tarbiya jarayonida foydalanilayotgan o`qitish metodlari.....	113
Ta`lim tarbiya jarayonida foydalanilayotgan pedagogic texnologiyalar.....	114
Tayanch chushunchalar.....	120
Ilovalar.....	125
Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati.....	128

ILOVALAR

Bosishga ruxsat etildi 05.02.08. Qog`oz bichimi 60x84 V8 Hisob-nashr tabog`i 6,8. Adadi 100. Buyurtma raqami № 8

«IQTISOD-MOLIYA» nashriyotida tayyorlandi 100084, Toshkent sh., Kichik xalqa yo`li ko`chasi, 7-uy.

Nizomiy nomidagi TDPU bosmaxonasida chop etildi. Toshkent sh. Yusuf Xos Hojib ko`chasi, 103-uy

Mavzu: “Musiqqa darslarida innovatsion-pedagogik texnologiyalar orqali ta’lim samaradorligi oshirish”

Reja:

Kirish

1. Musiqqa madaniyati o’qituvchisining musiqiy-pedagogik mahorati

a) Pedagogik ta’lim-tarbiya jarayonida o’qituvchining faoliyati.

b) Musiqqa ta’limi mazmuni tashkil etish

s) Musiqqa qabul qilishni tashkil etish

d) Musiqqada ijodiy jarayonni tashkil etish

2. Innovatsion-pedagogik texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish

a) Pedagogik texnologiyalar tushunchasi.

b) Pedagogik texnologiyalardagi asosiy tarkibiy elementlar

3. Dars jarayonida interfaol uslub va pedagogik texnologiyalardan foydalanish uslublari.

A) Innovatsion-pedagogik tushunchalar

b) Musiqqa mashg’ulotlarida qollanilishi mumkin bo’lgan ayrim trening va texnologiyalar.

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar